

Lapszámunk illusztrációit Sárkány György grafikusművész *Trianon anzig* című, 2020-as sorozatának (papír, lemezlitográfia, 70 x 50 cm) reprodukciójából válogattuk.

SZEMHATÁR

- 3 | Janusz Szwedo: *Kegyetlen ítélet*
- 4 | Farkas Árpád: *Együtt; Műtét*
- 5 | Zirig Árpád: *Hihetem*
- 6 | Marosi Gyula: *Az anyai ág*
- 16 | Fecske Csaba: *Emus néni*
- 17 | Tönköl József: *Az a másik élet*
- 19 | Vasas Tamás: *Utolsó epigrammákhoz; Ma lomterápia*
- 20 | Sárközy Péter: *Itália varázsa*
- 27 | Vörös István: *Távol a rémülettől; Fehér puli*
- 28 | Zsille Gábor: *A leendő nagy öreg*
- 29 | Filip Tamás: *Heten vagyunk; Föl a szakadékból*
- 30 | Szakolczay Lajos: *Tűzzománc világom*
- 32 | Székelyhidi Zsolt: *Arcul*
- 33 | Bolla Eszter: „A mese mindenkié”
Interjú Rovó Edina íróval, festőművésszel
- 35 | Małgorzata Karolina Piekarska: *Az iskolapad*
- 39 | Babics Imre: *Híd; Kő; Sarj; Szem*
- 40 | Bozók Ferenc: *Elhízás és súlyproblémák
magyar költők verseiben*
- 43 | Lázár Balázs: *Karantének*
- 44 | N. Szabó József: *A politikai pártok véleménye
a pedagógusképzésről a II. világháború után (1945–1948)*
- 53 | Farkas Wellmann Éva: *Tenger*

NYITOTT MŰHELY

- 54 | Nagygyéci Kovács József: „Az irodalom mint kötőanyag”
Beszélgetés Farkas Wellmann Évával

KÖNYVSZEMLE

- 62 | Pósa Zoltán: *A mérhetetlenül távoli és mégis közeli
haza költeményei*
Elérhetetlen föld – 50
- 64 | Kovács István: *Senki földjén, „senki egén”*
Szemadám György: Az elveszett teljesség
- 66 | Szemes Péter: „Gyönyörű félvérek”
Páskándi Géza: Az intellektus méltósága
- 68 | Petőcz András: *Mese és valóság*
Pósa Zoltán: Az ezerkettedik, avagy az első éjszaka
- 71 | Varga Bianka: *A sóhajátat megállóí*
Polgár Kristóf: Hamlet Retúr

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
*Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,
Kó Pál, Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajaim@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bolla Eszter (szerkesztő, gyerekkönyvek, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívterv: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Farkas Wellmann Éva**

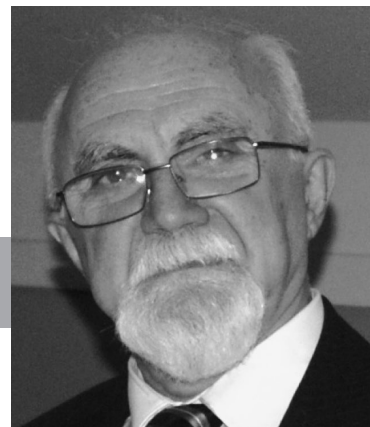
(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Kegyetlen ítélet

Janusz Szwedo

(1949, Krakkó) filológus, nyelvész, diplomata,
a Magyar Érdemrend középkeresztje kitüntetettje

A 2020. június 4-éhez kötődő szégyenteljes és Magyarország becsületét sértő diktátum a lehető legnagyobb mértékben megalázta a Magyar Királyságot. A szerződés végrehajtásának eredményeként magyar Testvéreink állama a szomszédos országok javára elvesztette területének és lakosságának kétharmadát. Ez kegyetlen és igazságtalan ítélet volt, még egy olyan ország számára is, amely az első világháborúban vereséget szenvedett. Olyan kivégzés, amelyet úgy hajtottak végre, hogy az elítélt áldozat mégis életben maradjon, de örökre gyógyíthatatlan sebekben szenvedjen. Gróf Apponyi Albert helyesen fejtette ki keserű szavaiban a helyzetet: „Ha Magyarország abba a helyzetbe állíthatnánk, hogy választania kellene ennek a békének az elfogadása vagy aláírásának visszautasítása között, úgy tulajdonképpen azt a kérdést kellene feltennie magának: legyen-e öngyilkos azért, hogy ne haljon meg.” Egyet lehet vele érteni, hogy a magyar békeküldöttség vezetőjeként, 1920. június 4-én, a szerződés aláírása napján, saját kezével nem hagyta jóvá Magyarország megalázó sorsát, és nem írta alá a dokumentumot.

Érdemes megemlíteni egy, a trianoni békeszerződés utáni lengyel jellegű szálát is. A dokumentum végrehajtása keretében a Magyar

Királyság legészakibb területét, vagyis az Árva (Orawa) és a Szepes (Spisz) néven ismert két vármegye részeit Lengyelországhoz csatolták. A baráti lelkű magyarok ezt a tényt nem voltak hajlandók egyetlen éles ítélettel sem minősíteni, hanem (a lengyel) „megőrzésre átadott” fogalommal látták el.

Nehéz összehasonlítani Magyarországot és a magyarság Trianon utáni tragikus helyzetét a lengyel valósággal. Talán Lengyelország 1795. évi felosztása juthat eszünkbe, vagy a kegyetlen német megszállás, majd az azt követő, negyvenöt évig tartó hazug és hamis, vörös arcú szovjet „függetlenség”.

Emlékezve a tragikus és nyilvánvalóan hatalmas sérelmeket okozó trianoni napokra, az igazságos gondolkodású lengyelek lelke szenved Magyarország sorsa miatt, és fáj nekünk azoknak a magyaroknak a sorsa is, akik a Házjukon kívüli területeken maradtak.

Ugyanakkor örvend a szívünk, amikor látjuk, hogy a Trianon által lassú haldoklásra ítélt Magyarország nem engedett a diktátumnak, túlélte egy másik háborút és egy másik megszállást is, és tragédiái ellenére – él és virágzik. Nagyrabecsüléssel kívánom: ez legyen további sorsa is!

Janusz Szwedo

Farkas Árpád

Együtt

Jódszagú ködbe, bakbűz-világba
önszántamból feküdtem én,
alig-beteg s csak alig-alig árva,
lélekemésztő járvány idején.

Lehet, hogy bűn lesni a beteg lármát,
az ajkak elől fogyó levegőt,
s amint a bőrt a testről lecsupálgják
mohón a körmök, időnap előtt,

elhiszem, vétek élet-halál titkán
itt rágni, hol a fény is nagybeteg,
megértem, hogy gyanakvón fonódik rám
s fojtogatón a lélegzetetek,

de míg ragálynak kitakartan fekszünk,
külön-külön nem jelöl meg a kín,
s pusztíthatatlan épülünk, míg együtt
ringunk a halál eresztékein.

Farkas Árpád

(1944, Siménfalva) költő, író,
műfordító, Sepsiszent-
györgyön él, Kossuth-díjas

Műtét

Összekulcsolja szépen kezét a feje alatt, s elég meredek szögből nézi felmetszett mellét-hasát, s azon morfondírozik, hogy honnan a fenéből kerül a magafajta csupabőr-csupacsont emberre az a fodros zsírréteg, mely most olyan békésen lüktet. Percenként érkeznek a fönti suhogó fehérségből a kések, csipeszek, ő csak egykedvűen nézi, hogy meg-meglibben egy-egy belőle tépett húscsapat, s valahol plöttyen. A vakbél úgy úszik a fenti fehérség partjaira, mint pici fóka, hangokat is hall arról, hogy milyen szép példány, nosza csak, ott egyék! Aztán a tüdejéért jönnek a kések, mélyet sóhajt: jó dohányörömök, fuccs nektek, s nézi, hogy fölötte hogyan fújtat. Rákaptak a játékra odafönt: lám, már máját vésik, parafadugóként emelik, pálinka, bor, éntőlem ezúttal alhatsz. Epéjéért jönnek a csipeszek, kikapják belőle a gyűlöletfészket, s emelik.

Kiürül lassan a mellkas, vérét gyönyörű gézzel mossák, s egyszer csak a hűvös, fémes tárgy a dobogó szívhez ér. Fölkunkorodik az asztalon rögtön, fölbontott mellét-hasát tenyerével összefogja, s az ajtóból hegyeset sercint:

– Hülyék! Itt azért még nem tartunk!

Zirig Árpád

(1940, Győr) költő,
publicista, tanár,
Dunaszerdahelyen él

Zirig Árpád

Hihetem

Fölröppen a remény,
hogy léket nyisson
befagyott időm falán,
akár a festő,
ki bicsakjával rést
hasít a vásznon,
kitárni a végtelent.

A nagy folyó felszínén
hintázik a csönd.
Csupa játék,
majd veszett rohanás,
vagy csak a percek menekülnek?
Az idő, tudjuk, az élet burka,
ha föltreped, elveszítjük
a hazavezető utat.
Tétlenül bolyongó
lelkek leszünk.

Szerteágaznak útjaim.
Veretes mondatok vesznek el
bennem, miközben
a múltam faggatom,
színét váltja,
mint a közlekedési lámpa,
az újraszülető iszonyat.
Bódulataimat, mintha drog volna,
lezárt palackba rejtem,
vagy kévébe kötözöm
az új tavasz érkezéséig.

Szavaimat a megvetés
keresztjére fölfeszítitek,
bennem mégis
marad egy remény.
Önuralmat taníttatnak vélem
rám roskadó éveim.

Marosi Gyula

Az anyai ág

Marosi Gyula
(1941, Budapest)
író, József Attila-díjas

Nagyszüleim közül jószerével csak apám édesanyját, Borsó Erzsébetet ismertem. Gyermekkoromban nem éreztem nagyszüleim hiányát. Egy lerombolt, szétvert, többszörösen kirabolt, mindenben hiányt szenvedő országban tulajdonképpen annyi minden hiányzott, hogy nem is tudhattam, mi? És még szerencsésnek is érezhettem magam: volt apám. Minden harmadik-negyedik osztálytársam félárva volt, apjuk elpusztult valahol. Ki a Don-kanyarban, ki hadifogolytáborban, ki Auschwitzban, ki Budapest bombázása vagy az utcai harcok során. Nagyszüleimre igazából azután kezdtem gondolni, miután nagyapa lettem. Valószínűleg ösztönösen mintákat kerestem. Ez a kérdés, minták nélkül is, épp az ösztönből felbugyogva hamar megoldódott: az unokákat elegendő csak szeretni, a felelősség terhét átruházva a szülőkre, az öreg szívek lágyságával, a kényeztetésig szeretni. Ha ez így van, márpedig így, szeretet-vesztésem pótolhatatlan.

Nagyapám az első világháború áldozatai. Apai nagyapám szinte mesébe illő körülmények között hazakeveredett ugyan a frontról, de egy fejsérülés következtében viszonylag korán meghalt, nem ismerhettem. Találkoztam ugyan anyám édesanyjával, Kántor Erzsébettel is, de róla csak halovány emlékeim vannak. Talán nem is az enyéme, talán anyám elmondásai tükröződnek bennem. „Emlékszel, egyszer anyu hozott egy hatalmas, vagy ötkilós görögdinnyét, és akkor te...” Egyetlen biztos emlékem van: testének ugyanolyan illata volt, mint anyáménak. Kerek, gödröcskés arcára is emlékszem, bár meglehet, a fennmaradt fényképek segítettek megőrzésében. Némi megrendüléssel ismer-

tem fel Réka unokám arcán nagyanyám mosolyát, a mindig kicsit visszafogott, de őszinte, szívből jövő derűt sugárzó mosolyt – igen: a Teremtés pillanatában keletkezett minden csoda, ha lappangva is, de e világ végezetéig velünk marad. Csaknem húsz évvel fiatalabb volt Borsó Erzsébetnél, ő lehetett volna az az emlékezetes Nagymama, aki elvisz az Állatkertbe meg a Nagycirkuszba, aki máig emlékezetes finomságokat főz... birsalmasajtot és csipkeshörpöt készít... de 1945 kora őszén, már békeidőben, meg kellett halnia. Egy, a történelmi sors által alakított autóbalesetben: többedmagával egy teherautó platóján utaztak vidékre, aranygyűrűk, nyakláncocskák fejében némi kis élelmiszert beszerezni, és egy részeg orosz katona-sofőr beléjük hajtott. Mindenki más megúsza, de az én nagymamámra rázuhant, mivel út közben kapni nem lehetett, egy magukkal vitt, benzinnel teli vashordó. Akkoriban gyakran megestek efféle balesetek: gyakorlatot a tajgán szerzett orosz gépkocsivezetőknek nem sok fogalmuk volt a városi közlekedés szabályairól, s bár az újságok ezekről egy sort se írtak, a sügő hírek mindig úgy szóltak, hogy éppen tajt részek voltak – talán a megszokás: ha lösszerrel megrakott teherautót vezet az ember a frontvonalba, jól jöhet néhány vizespohárnyi vodka. Méltán tartom nagyanyámat a második világháború áldozatának.

Még így is meghatározó szerepet játszott az életemben. Budapest ostromának ideje alatt anyámmal a pincében lapultunk, és jóformán sárgaborsón éltünk. Még az ostrom előtt nagymama hozott egy fehér vászonzsákot – nyakától az aljáig egy nemzetiszínű szalag volt rá-

varrva, aztán még sokáig megvolt az a zsák –, benne vagy tízkilónyi száraz sárgaborsó – alighanem egy korábbi, sikeres vidéki cserebere útján szerezte. Nélküle talán éhen is haltunk volna. Anyám egy gyengécske spirituszlángon minden nap főzött belőle – egyre hígabb – valamit. Hogy így történt, nem emlékszem rá, csak anyám későbbi elbeszéléseiből tudom, de a szervezetem emlékszik: tulajdonképpen szeretem a sárgaborsó főzeléket, mondjuk havonta egyszer szívesen meg is eszem, de ha marad belőle, másnap már nem tudom megenni, undorodom tőle.

Anyai nagyapámat nemhogy én, de anyám se ismerhette. Hogy anyám apja nem vérszerinti, csak akkor tudtam meg, amikor iskolába kerültem, és meg kellett adni az adataimat. Kérdeztem, mi történt vele, anyám csak annyit válaszolt: „eltűnt a háborúban.” Ez nekem akkor elegendő volt, hiszen annyi mindenkiről mondták, hogy „meghalt, eltűnt a háborúban” – el se hatolt a tudatomig, hogy mindez még az első világháborúban történt. Tizenéves korom tájt, amikor falni kezdtem a romantikus kalandtörténeteket, kérdezgetni kezdtem anyámat, mikor, hol és hogyan történt a még háborús körülmények közt is furcsának ható, nyomtalan eltűnés? Ismeretlen nagyapám élettörténete kalandregénybe illőnek tűnt. „Nem tudom...” – válaszolta mindenre, „hidd el, nem tudom. Anyám se beszélt róla többet.” Saját, csecsemőkorából való emlékei nem lehettek. Ha nagyanyám életben marad, nyilván őt kezdtem volna el faggatni – ma már tudom, nem sok eredményt nyel. Alighanem azt a rövidke, szétpattant első házasságát afféle ifjúkori, megbocsátható botlásnak tekintette, amit inkább felejteni kellett. Később, jóval később, anyám halála után hozám került születési anyakönyvi kivonata – melyet a szombathelyi római kat. főplébánia állított ki, bejegyezve a XVI. kötet 75-ik lapján, mely szerint az 1920. augusztus 17-én született és 25-én megkeresztelt Erzsébet Ilona nevű gyermek, neme: nő, származási állapota: törvé-

nyes, lakhelye: Szombathely –, s ebben meglelt egy addig általam nem ismert, új adat: apja foglalkozása: vasesztergályos. Már a rendszerváltás után, egy, a Tanácsköztársaság valamilyen évfordulója kapcsán rendezett előadást hallgatva – akkor már megfosztották az addigi „dicsőséges” állandó jelzőjétől –, az villant az eszembe: mivel a vasesztergályos volt a „nemzetközi munkásosztály” idolja, meglehet, nagyapám eltűnése, talán, ahogy elkönyveltetett, nem is történt oly nyomtalanul. A vörös csillag magyar égbolton való tüzelése idején számtalan gyalázat megesett, belesodródhatott valamely – nevezzük így – méltánytalan eseménybe, melyben halálát lelte. Miáltal nemcsak érzelmi, de társadalmi okokból is kívánatosá vált a feledés. Ez a villanásnyi gondolat persze nem kaphatott semmiféle megerősítést, még csak egy újonnan felbukkant emléktöredék formájában sem, így hát az öregedéssel vastagodó gyanakvás és rosszhiszeműség számlájára könyveltem el. Mindenesetre: szerencsétlen fiatalemberre azt mérte a sors, hogy egy látni se láthatott, karjaiba sohase emelhetett leánygyermek nemzése után, további nyomok nélkül tűnjön el ebből az árnyékvilágból.

Apám családjában okmányok maradtak fenn, fényképek alig. Egynehány, kisméretű amatőr kép, előhívásuk is házilagós lehetett: sárgulnak, fakulnak, kunkorodnak – az ábrázolt személyek közül legény korabeli apámat és egyetlenegy képen felbukkanó nagyanyámat ismerem, jó részükről azonban nem tudom, kik. A korban szokásos családi fotók nem készültek róluk, esetleg pénzük se volt rá. Az anyám hagyatékában maradt minden papír az általam is ismert időkből való, az ő és apám dokumentumai – korábbi időkről hírt adó, csupán egy: Anna néni halotti anyakönyvi kivonata –, ellenben fénykép több tucatnyi. A legkorábbi egy nagyméretű, úgy 30×20 centiméteres, fekete-fehér kép. Egy még nagyobb, vajszerű kartonlapra van kasírozva, a kartonlap szélein futó enyhe bemélyedés arra utal, valamikor be lehetett

keretezve – tehát valaki a lakása falára helyezte, hogy minden nap láthassa. Dátum nem szerepel a hátán, de készítésének ideje pontosítható: nagyanyám ölében ülő, 1920-ban született anyám egyéves rajta. A kép közepén dédanyám – a nevét tudom: Katalin –, mellette lányai: az idősebb Anna és húga, Erzsébet nagyanyám. A domináns személy érezhetően Katalin, nyilván ezt erősítendő, a fényképész mester által magasabb székre ültetve, fél fejjel magasabb lányainál. Haja szinte férfiasan rövid, és tekintetében is fellelhető férfiasnak nevezhető keménység. Egyszerű szabású és láthatóan olcsó anyagból készült, talán sötétkék blúzt visel, rajta semmi dísz, mintha egy zárdai vagy dologházi munkaruhát öltött volna magára. Ha egy múlt század eleji egyszerű munkás- vagy parasztasszonyról készült volna a kép, nem akadnék fenn rajta, de Katalin nem volt szegény: komoly házat vezetett, birtokolt némi földcskét is. Bizonyíték erre maga a kép: lányai a kor polgári divatja szerint öltöztek. Férfi, logikusan a lányok apja, nincs a képen, bizonyára már nem élt akkor, de Katalin arckifejezéséből arra kell következtetnem, hogy mindig is ő viselte a kalapot. Elsősorban mindenért neki kellett megküzdenie. Ha így is volt, ez mégsem magyarázat arra, hogy mire ez a puritánság? Ha nagyanyámnak nem kellett volna idejekorán meghalnia, róla valószínűleg mesélt volna.

Száz év távlatából, és a képen szereplők életútját ismerve, szinte döbbenetes, jóslat erejű, aprócska részlet: míg nagyanyám ölében babácska anyám, Anna ölében egy szál rózsza – jelképpé emelkedő rózsaszál: ő gyermektelen maradt. Nagyanyám halála után, szinte természetesen, közte és anyám közt amolyan anyaleány kapcsolat alakult ki – idős korukban, Jani bácsi és apám halála után egy ideig együtt is laktak, anyám temettette el. De kapcsolatuk korábban is erős lehetett: Anna Budapestre költözött, és feleségül ment egy idősebb, ha nem is gazdag, de jómódú férfihez. Az ő segítségével jött a fővárosba nagyanyám is – ha tehette, kis-

gyermekes özvegyasszonyként miért is maradt volna egy rossz emlékekkel terhes helyen, miért ne egy nagyvárosban kereste volna szerencsés-jét? Ez időben a gyermektelen Anna gyakran pátyolgatta kisleány anyámat. Katalin halála után, a ház és a földcske eladása árán sikerült végleg megkapaszkodniuk itt.

Anna néni lehetett volna afféle pótnagy-mamám, de gyerekkorom idejéből nem is emlékszem rá. Valószínűleg nem tudott mit kezdeni velem mint kisgyerekekkel, nem véletlenül rendelte el a Teremtő, hogy magtalan maradjon. Rejtélyes lélek volt, későbbi, néhány fura szokása miatt emlékezetes maradt számomra. Évente egyszer, születésnapjai alkalmával traktát adott. Virágcsokrokkal felszerelve megjelentünk nála, és ő feltálalta az ünnepi lakomát: kacsasültet párolt lila káposztával. Ami, tőpörtösre süttöt bőrével, zseniális volt ugyan – nagykamasz koromban iszonyú mennyiségűt tudtam bezabálni belőle, és ő boldogan rakta az újabb adagokat a tányéromra –, de sosem változtatott ezen a fogáson. Valamiért úgy tudta, ez a világ legfinomabb eledele. Szobaablaka előtt, egy faállványon sansavériákat tartott, még csak nem is a sárgaszélű érdekesebbeket, szaporította is őket, már a parkettán is, tucatszintű cserépből árasztották az unalmat – valamiért úgy vélte, ezek a legszebb szobanövények. Minden karácsony alkalmával ajándékot kaptunk tőle: maga készítette likőröket. Tiszta szeszből, kakaóból vagy tojásból, fahéjból, mindenféle aromákból kotyvasztotta őket, szirupsűrűek és elviselhetetlenül édesek voltak. Hosszú életet élt, csaknem kilencvenéves koráig, s bár a kacsasültessel egy idő után felhagyott, a likőrkészítéssel nem, még a feleségem is ismerte őt. Még akkor is rendre megkaptuk karácsonyi ajándékait – szépen megköszöntük persze –, de mivel nemigen tudtunk mit kezdeni velük, a még színükben is gyanús üvegeket feltettük a kamra legmagasabb polcára. Ám mindennek eljön a maga ideje: a hetvenes években az országgyűlési képviselők választásának

napjára szesztilalmat rendeltek el. A népinek nevezett demokrácia képmutatásának nagy napjai virradtak ránk. A rendelet azt sugallta ugyanis, hogy a Hazafias Népfrent által állított egyetlen jelölt közt oly éles lehet a választási küzdelem, hogy az – alkohol fogyasztása mellett – akár tettelegességgé is fajulhat. Mi ezekről a jelentős eseményekről nem vettünk tudomást, sose mentünk voksolni, folyásukról is csak kora délutántól kezdve értesültünk, amikor sorra megszólalt a telefon, és síró hangú barátok azt kérdezték: „A Jóisten áldjon meg benneteket, van egy kis piátok?” A tilalom még a nem ivósok körében is felkorbácsolta a szesz iránti vágyat. Ilyen alkalmakkor aztán nagy banda gyűlt össze nálunk, alig fértünk el a lakásban, és előkerültek Anna néni ajándékai. Hamarosán kiderült, hogy a ragacs üvegekben tárolt, méz-sűrű, kissé vegyszerszagú folyadék rengeteg szódavíz hozzáadásával iható, sőt, alkoholtartalmának jelentkezésekor egészen finom. A végső kiszáradást túlélők áldották Anna néni nevét.

Hogy hol volt Katalin háza, számomra szinte csak véletlenül derült ki. Gyerekkoromban hallottam ezt a szót: Csipkerek. Nem tudtam hová kötni, nem is foglalkoztatott, úgy véltem, valamilyen meséből maradhatott bennem – valóban, szinte mesébe illő elnevezés ez. Már meglelt férfikoromban egyszer elmentünk feleségemmel egy autóbusz-kirándulásra, Kámba, havasi rózsa virágzását bámulni. És egy közeli település névtábláján az állt: „Csipkerek”. Úristen, hát valóban van ilyen? Akkor tudtam meg anyámtól, itt volt Katalin háza. Mivel közel van Szombathelyhez, helyükre kerültek bizonyos dolgok.

Hogy anyám nem ismerhette vérszerinti apját, nem jelentette azt, hogy apa nélkül nőtt fel. Az özvegyen maradt nagymama néhány év múltán újra férjhez ment – tehet: szép asszony volt. Nem a mai ideálok szerinti, konditeremben szíjasított, festett és kozmetikázott, esetleg szilikonnal is kitömött, az aktuális divat szerint

öltözött, ragyogó nő, hanem a békebeli idők elvárásai szerint kellő idomokkal megáldott szépasszony, aki még a magabiztos önazonosság-tudat birtokában, derűs nyugalommal sugározza szépségét. Ráadásul sürgő-forgó, mindenkiről gondoskodó háziasszony volt – a mi ostrom alatti életmentő sárgaborsónkat is időben beszerezte –, és remekül főzött. Anyám tőle leste el tudományát. Egy megfontolt, komoly, kissé száraz műszaki úriemberhez ment férjhez, és neki is szült egy leánygyermeket. Vicska és anyám igazi testvéri szeretetben nőttek fel.

A család harmonikus állapotáról egy tanönyv nagyságú családi kép tudósít. Barna-fehér – amit én melegséget sugárzó mivoltáért nagyon szeretek. Múteremben készült, a pompát emelendő a kép felső két sarkából hólokba összehúzott bársonyfűggöny hull alá. A mester a kor kívánalmainak megfelelően állította be a szereplőket: az anya és az apa egy-egy alacsony támlás karosszékben ül, a mellettük álló két leánygyermek a karfákra helyezi a kezét. Lát-szik, készültek az ünnepélyes fényképezkedésre. Nagyanyámon sötét, nyakaljáig vágott, egyrészes ruha, mellrészét valamilyen kétgombos bross fogja össze, vékony belső gallérja egy bross alatti vágásból kendőcskeként bújik elő. A férfin a barna mélységéből sejthetően fekete öltöny, fehér ing, apró mintás nyakkendő, szivarzsebében díszszekendő – az inggallér feltűnő merevsége mintha viselője karakterére utalna. A fénykép hátulján nincs dátum, anyám tizenhárom-tizennégy éves lehetett, Vicska nyolc-tíz. Csak nagyanyám arcán látható futó, halvány mosoly, anyám szinte ünnepélyesen komoly, a férfi arcán tiszteletet kiváltó öntudat. Vicska kissé megszeppent. A kép egy jómodban, tökéletes harmóniában élő polgári családról tudósít.

Egy másik, összetartozásukat bizonyító kép egy tizenegynéhány tagú kiránduló társaságot mutat. Kora őszi időben egy erdei tisztáson állnak, az urakon a korban divatos, térd alatt öszszecsatosolható bricsesz nadrág, néhányuk fején

vaddisznósörtével ékesített vadászkalap, a hölgyeken csaknem bokáig érő, hosszú, vastag anyagú szoknya, mindenkin erős túrabakancs. Anyám mint a társaság üdvöskéje – tizenhét-tizennyolc évesnek gondolom – előttük a fűvön ül, gondosan a térdére húzva hosszú szoknyáját. Jobbján-balján két guggoló férfialak – apám még nincs jelen a képen. A fénykép érdekessége, hogy készítője a kép hátuljára írta az álló alakoknak megfelelően függőlegesen mindenki nevét – és anyám nevelőapja családnevén szerepel. Egy alkalmoszerűen összejött társaságban így ismerték. Anyám mindig apunak nevezte őt, igazi apjaként tisztelte, tán még szerette is, bár erről sosem nyilatkozott.

Több kép fennmaradt, amelyek különböző életkorokban anyámat és Vicuskát ábrázolják. Egyik érdekességük, hogy a lányok mindig hol sötétkéék, hol fehér matrózbólúzt viseltek – úgy látszik, az időben ez bizonyult méltónak a fényképezkedésre. A fontosabb: anyám, nyolc- vagy tizenkét évesen is, mindig mosoly nélküli, komoly arccal néz a lencsébe. A későbbi, barnafehér, reprezentatívnak szánt családi képen látható komolyság némiképp érthető, de a korábbi felvételeket szemlélve feltűnő. Ha akkor hasonló korú fiúcska lettem volna, bizonyára nem keresem a kis mufurc barátságát. Óhatatlanul felrémlik nagyanyja, Katalin mosolytalan komolysága, de őt nem mintázhatta, hisz alig ismerte – legfeljebb a gének különös játékáról lehet szó. Bár Katalin arckifejezésében felismerhetünk némi visszahúzódást, elzárkózást a világ dolgaitól, ám anyáméban inkább elszántságot, a világ dolgai iránti kihívást is. És még valami: minden képen találhatunk valamilyen apró, kéz-, fej- vagy testtartást, amely Vicuskához való kötődését jelzi.

Anyám polgári iskolát végzett, valamennyire megtanult németül, még gyors- és gépírói képesítést is szerzett. Megmaradt erről szóló oklevele, melynek szövege annyira kacifántos és alázatokodó, annyira magyar királyi, hogy szinte mulatságos. „Mi, alulírottak, mint az

Irodai Gyorsírókat és Gépírókat Vizsgáló Országos Bizottság tagjai, bizonyítjuk, hogy Derdák Erzsébet /.../, rom. kath. vallású, előttünk a m. kir. vallás- és közoktatásügy Miniszter Úrnak az irodai gyorsírók és gépírók képesítése tárgyában /ilyen-olyan/ rendeletében előírt vizsgálatokat, egyesítve az egységes magyar gyorsírásból és gépírásból letette, mely alkalommal nevezettet IRODAI GYORSÍRÓVÁ ÉS GÉPÍRÓVÁ minősítettük.” Ennek ellenére anyám nem lett gépírókisasszony, hogy a korabeli giccspancs filmvígjátékok és irományok szűzsége szerint elcsavarja a milliomos tulajdonos léhaságra hajlamos fiacskájának a fejét, hanem nőül ment apámhoz.

Képesítése és a család státusza szerint bizony mésalliance volt ez: mondjuk, valami diplomás fiatalember járt volna neki. Azon túl, hogy apám jóképű és jó kiállítású férfi volt, mégiscsak egy vidékről, egy szál ruhában eleresztett senki fia, egy fűszeres segéd. Igaz, addigra már a maga csinálta ember önálló egzisztenciával rendelkezett, tulajdonában volt egy nyolctíz méter hosszú stand a Klauzál téri vásárcsarnok egyik utcájában – de hát ez nem volt akkora vagyon, hogy minden mást feledtetve, ellenállhatatlan vonzást gyakoroljon. Mindaddig annyira más társadalmi rétegben éltek, hogy nem is tudom, hol találkozhattak össze, hogyan ismerkedtek meg egymással – ők sosem beszéltek róla, én meg nem kérdeztem. Anyám eszes asszony volt, lehetett volna a saját jogán is tanár, jogász vagy orvos, de ki nem állhatta a szőrszálhasogató okoskodásokat. Jóval később, már a televíziót bámuló korszakban, amikor mindenféle emberrel meg lehetett ismerkedni a képernyőről, sokszor mulattunk rajta, amikor a pártállami értelmiség jelesei, helyzetükből adódóan hosszasan és zagyván előadták nézeteiket, anyám egyszer csak felpattant a fotelból, és egy nyaklevesnek is beillő lendülettel kinyomta a kapcsológombot. A tettek embere volt, akárcsak apám. A nyilvánvalóan meglévő testi vonzalmon túl, valószínűleg ezt

az adottságukat ismerhették fel egymásban, ez adott biztatást egy közösen leélt élet sikeréhez.

És végre egy nem komoly arcú fénykép anyámról: rajta fehér menyasszonyi ruha, hajában felhajtott fátyol, és nemhogy mosolyog, de nevet! Ebben a nevetésben még némi bujkáló kacérságot is érezhetünk. Mellette apám, feltehetően kölcsönzöből bérelt frakkban, visszafogott, tartózkodó férfimosollyal az arcán. Közeledett a harminchoz, ifjúkori fényképein látható dús, homlokába hulló haja már meggyérült, két oldalt kezdett felkopaszodni. És még egy fénykép a tisztelt násznépről: ezen már egy vendéglő asztalai mellett ülnek, az arcokon túlárado lelkesültség, mulatozásra hajló derű – lehet, hogy már túl vannak az első nagyfröccsön. Egy lakodalom persze mindig örömteli esemény, de az emberben önkéntelenül felmerül a kérdés: ez időben hogyan gondoltak jövőjükre a magyarok? A németek már elfoglalták Csehországot, a szovjetekkel szövetségben lerohanták Lengyelországot, területét felosztották – úgy hitték, majd ezt is elrendezik a nagyhatalmak maguk közt? A rablók megkapták, amit akartak, további háborúskodások, tudhatóan iszonyú következményeikkel, értelmetlenek lennének? Valószínűleg – bár ezt se kérdeztem meg a szüleimtől – más, ez időben készült képek is szinte a K. und K. boldog békeidők hangulatát tükrözik. És ha volt is a Trianon utáni magyarokban némi félsz, a régen tépő balsors táplálta szorongás, a csalfa, vak remény jegyében tudtuk alá süllyesztették? Lehetséges: a mindennapi élet kihívásai ezt parancsolták. Végül: még a megátalkodott borúlátók, még a huhogó vészmadarak se gondolták, mi mindennek történne majd ezzel az országgal a második világháború szinte végjátzmájában.

Ez a házasság hozta önálló élet lobbantotta fel anyám igazi énjét. Minden napra főzött, s mivel akkor még nem léteztek félkész, fagyasztott nyersanyagok, csirkét vágott, kopasztott, belezett, tésztát gyúrt, metélt, sütött, borsót, zöldbabot pucolt, télire lekvárt és savanyúságot tett

Trianon anizix LXXII.

el. Mosott, vasalt ránk, megstoppolta foszladozó zoknijainkat, egy öreg varrógépen ruháinkat javítgatta, és mindemellett, ha szükség volt rá, csúcsidőkben, vagy ha apámnak áruért kellett rohángálni, lement a csarnokba, és beállt a pult mögé. Ilyenkor egy házunkban lakó, szigorúan Hoholáti néninek nevezendő vénkisasszony vigyázott rám.

Anyám nem volt afféle babaarcú, tenyésztett reklámszépség, de anyjától örökölt teltkarcsúságával ugyancsak szemrevaló teremtés. És hogy megtanult mosolyogni, még vonzóbbá vált. Nagyon is adott magára. Még a nyomorúságos időkben is el-eljárt fodrászhoz, akármeny-nyi dolga is adódott, nem tűrte a lomposaságot, még otthon, előttünk se. Arcfestéket nem használt, legfeljebb púdert, az agyonsminkelt nőket bohócnek tartotta. Tartása, járása, ha sietős is volt, öntudatot, tettekkészséget sugárzott, mely tulajdonságok esetleges keménységét valami-

féle táncosság lágy derűje oldotta. Azon fiatal nők közé tartozott, akik után gyakran megfordulnak a férfiak az utcán.

Abban az időben még hatnapos volt a munkahét, apám tehát hat napon át tizenkét órát töltött az üzletben. Kemény hajtásban éltek, de bírták. A háború után az alapvető élelmiszereket csak jegyre lehetett kapni, száguldott az infláció – nagy, sok haszon nem lehetett ezen az üzleten. Valószínűleg úgy gondolták, lassacskán majd csak enyhül ez a háború utáni nyomorúság, lesz ez még jobb is. A ledarált hat napot követő vasárnap, ebéd után ejtöztek egy kicsit – ez volt az élet. Nem jártak sehová, a rokonsággal is jóformán csak a többnapos egyházi ünnepek alkalmával találkoztak. Nyáridőben, nagyritkán, kirándulni mentünk a budai hegyekbe – pedig ifjabb korukban mindketten nagy természetjárók voltak, hegyen-völgyön át tekergők, legszívesebben talán egy erdőben éltek volna.

Néhány évvel nagymama halála után a nevelőapa újra nősült, egy nálánál húsz évvel fiatalabb, csaknem anyámmal egyidős nőt vett feleségül. Csattogó összeveszésről nincs tudomásom, csak rövid ideig tartó szurkapiszkákról, amelyek után kapcsolatuk teljesen megszakadt. Nem hibáztathatom anyámat miatta, édeslányát, Vicuskát is kizárta további életéből. Gyanakodhatnánk az új, fiatal feleség ármánykodásaira, de inkább azt hiszem, a háború felmorzsolta korábbi, megszokott, középosztálybeli életvitelét, sőt – mert valamennyit csak hallottunk róla –, a kommunista hatalomátvétel után kétkezi prolivá rúgták vissza, kifordult alóla a világ. Később, már nagykiskolák korában, néhányszor találkoztam az öregúrral, véletlenül az utcán: korábbi, a családi képen is látható magabiztosságát, eleganciáját elvesztette, bottal járó, senki öregember lett belőle. Köszöntöttem, megismert, visszaköszönt, de nem állított meg, hogy „na, mi van veletek?”, vagy: „hú, de megnőttél” – igaz, vérségi kötelék nem volt köztünk, de egy semmitmondó szóra se vállalta a tiszteletbeli nagypapaságot.

A szoros összetartozást mutató gyermekkori képek ellenére a Vicuskával tartott kapcsolatunk is lassan szétfoslott. Ennek tudom az okát: a férjeik különböztek piszkosul. Vicuska valamelyik pesti egyetemen végzett fiatalemberhez ment feleségül – gyors egymásután szült nekem két unokahúgot, akikkel persze nem tudtam mit kezdeni. A férj egy Békés megyei nagygazda fia volt – egyszer, amikor náluk jártunk, megjelent az apja is: a bátyó pont úgy nézett ki, ahogy a korabeli vicclapok a kulákokat ábrázolták –, afféle politizáló alkat. Pályafutását értelemszerűen a Kisgazdapártban kezdte, de a párt szétmorzsolása kapcsán eszé ágában se volt vele együtt karrierjét is szétmorzsolatni: jó érzékkel mindig a győztesek felé sodródott – végül valami népi demokratikus középkeret lett belőle. Ráadásul, mint az efféle politikus alkatok, találkozásaink alkalmával egy darabig ugyan képes volt türtőztetni magát, de aztán csak belefogott nézetei ismertetésébe. Apám szar embernek tartotta, és ilyenkor ugyan egy árva szót se szólt, néha krákolgott egyet-egyed, aztán egyszer csak felállt: „Na, nekünk most már mennünk kell!” Találkozásaink mindig kínos feszültséggel végződtek. Lehet, hogy a férj is utálta apámat, az elő ugyan nem adott, de a belőle áradó fejlődésképtelen, reakciós konoksága miatt. Anyám és Vicuska egy ideig kettesben, presszóban találkoztak, aztán ezt is elmosta az idő.

Vicuskáról el kell mondanom, ő lehetett az első szerelmem. Karcsú, szóke, tejfehér bőrű lány volt, illata is tejfehér. Ha nagymamánkhoz mentünk, én mindig előrerohantam, hogy mielőbb találkozhatok vele. Imádnivaló, bújós, négyéves kislány voltam, másztam az ölébe, csókos szájjal érintettem a bőrét, magamba szívtam az illatát – de hohó!, már jelen volt a rámenős, élvhajász kan is: arcom hozzányomtam a vékony szaténkombiné és selyembőlűz alatt feszülő kemény kis mellbimbójához. Első szerelmem és első megcsalásom: egy alkalommal, amikor előrerohanva kivágtam

a nagyszobaajtót, ott találtam Vicuskát, amint a kanapén ülve csokolózik egy fiatalemberrel – későbbi férjével-e, nem tudom. Nekiestem vetélytársamnak, téptem, rúgtam, beleharaptam az engem lefogni próbáló kezébe, közben még ordítóztam is valamit. Nem vagyok afféle férfi sovíniszta, de ami az enyém, az az enyém. A ribillióra betóduló család, megértve a helyzetet, nagy nevetésben tört ki. Csak nagyanyám kapott az ölébe, simogatott, puszilgatott, ő volt az egyetlen, aki megértette fájdalmamat. Ezt azért kell megemlítenem, mert ez nagyanyámról maradt kevés élő emlékeim egyike.

Később sokszor elmesélgették, mint afféle emlékezetes családi eseményt. Nem szerettem hallani: nem mintha nem tudtam volna nevetni magamon, de mindig megérintett a kétségbeesés, a tettenérést megelő megcsaltak lelkiállapota. Úgy húszéves korom táján, amikor – talán utoljára – előkerült az ügy, megkérdeztem, mit kiabáltam, de arra már senki sem emlékezett. Kár: akkor már kívülállóként, csak arra lettem volna kíváncsi, milyen szókészlettel rendelkezik egy négyéves, megcsalt személy.

Apám egy Zsiga nevű unokaöcs segédletével vitte a boltot. Nagyobbacska koromban, ha anyámnak le kellett mennie segédkezni, már vitt magával. Nagyon szerettem a csarnokban lenni, alig vártam a következő alkalmat, hogy mehessek. Már maga az épület is lenyűgözött, a környék egyforma, unalmas házai közül göggel emelkedett ki, az előtte fekvő tér is különlegességét hangsúlyozta. Magas, boltozatos mennyezetű belterébe lépve, mintha templomba tértem volna be. Tikkasztó nyári melegekben kellemes enyhet adott, vacogtató teleken bent leolvadt a kabátokról a hó. Levegője mindig kicsit nyirkos volt, talán az időnként locsolóval végzett takarítások miatt.

A csarnokot a háború idején kirabolták, mindent szinte újból kellett kezdeni. Tulajdonképpen csak egy hosszú deszkapult maradt, a háttérben némi polcokkal. Az alját lécekből készített trepni borította, hogy ne kelljen egész

nap a hideg, kemény betonon állni. A pult alatt elhelyezett, durva szövésű zsákokból mérték ki a babot, fehéret és tarkát, a lencsét, sárgaborsót, többretegű papírzsákokból a lisztet, búzadarát, mákot. A pult bejárat melletti végén egy tízliteres, vastag, kékszínű, hosszúnyakú üveg állt, benne ecet – ha a tisztelt vásárló ecetet óhajtott venni, üveget kellett magával hoznia. A pulton egy közönséges konyhai mérleg állt, mellette a súlyok, a kisebbek, a két-, öt-, tíz-, húszdekásak sárgarézből készültek, mint a mérleg serpenyői is – kiglancolva ragyogtak, mint az arany. A nagyobbak már öntöttvasból, az ötkilósra egy karika volt szerelve, annál fogva lehetett megemelni. Később apám beszerzett egy skálás mérleget is. A pult deszkájára egy dió- és egy mákdarálót csavarozott – ezek is közönséges konyhai eszközök. A legérdekesebb szerszám egy kéttenyérszerű, bambuszrúdból hajlított, vékony acélszálat kifeszítő eszköz volt – az élesztő zsírpapírba csomagoltan, tömbökben érkezett, ezen íjacska húrjával vágták le belőle a vevők által kért darabot. Tömbökbe préselve jelent meg a ki tudja, milyen gyümölcsökből, de leginkább adalékanyagokból előállított, sötétvörös lekvár is. Késsel szeletelték, kevésbé ragadt, mint az élesztő – a háború idején ráragasztott néven, Hitler szalonnának nevezték. Nagyjából ennyi: manapság egy tanyakörnyéki vegyesboltnak is nagyobb az áru kínálata.

Ilyenkor nemcsak a szűk standon lábatlanokodtam, de lődöröghettem a csarnokon belül. Apám standjának utcájában minden árust ismertem, keresztnevükön üdvözöltem őket: „Szervus, Zoli bácsi!” – egy helyt cukorkát kaptam, máshol almát. Az időben még a magánkereskedők a futó vevők törzsvevővé csábítása érdekében udvariasan, megbecsüléssel, némi humort is csillogtatva beszéltek mindenkivel, s ebből nekem is jutott. Kedvenc helyem a halárusok utcája volt: itt vagy három standon is jókora tartályok álltak, amelyeknek a vevők felé néző oldala vastag üvegből készült. Nem mindig, főleg csak nagy ünnepek előtt lehetett élő halat

kapni, leginkább pontyot, olykor törpeharcsát, ilyenkor a sorban állók lábai közt átfurakodva, az üvegfal elé álltam. Hosszan bámultam a sűrűn tátogó halakat, néha bekopogtam hozzájuk, ők meg néztek rám kifejezéstelen halszemükkel. Roppant mód tetszett nekem ez a hely, ha megkérdezték: „na koma, mi leszel, ha nagy leszel?”, büszkén vágtam rá, hogy: „csarnokos!”

Nem tartozott a csarnokhoz – legfeljebb a felügyelete alá – az előtte lévő, a Klauzál térhez csatlakozó széles, kockaköves parkoló. Ide szombatonként a Pest közeli falvakból szekerek érkeztek – éjszaka indultak, hogy reggelre megérkezzenek –, hoztak zöldséget, krumplit, mikor mi érett, gyümölcsöt, tojást, dézsában savanyú káposztát, dunsztosüvegben uborkát, lekvárt, összekötözött lábú jércéket: alighanem komoly szerepet játszottak a város háború utáni, döcögő közellátásában. Több napos ünnepek előtt esetleg maradtak még, megaludtak a szekereken, esetleg közeli szobákat, raktárakat béreltek. Vágási időben lehetett náluk kapni egész füstölt sonkákat, hizlalt, májas libát – de ezeket csak valamilyen arany tárgyért vagy dollárért. A vágatózó infláció miatt érthető módon megjelent a milpengő, ami egymillió régi pengőt ért, feleségem családi kacatjai közt fennmaradt néhány, még angyalkák által támogatott koronás címerrel, és mondhatni: bánatos tekintetű Kossuth Lajossal díszített, tízmillió milpengő feliratos bankjegy. Kiadásuk dátuma: 1946. május 24-e, valószínűleg azért maradtak meg, mert már nem értek semmit. Tehát, akik a háborús megpróbáltatások után is rendelkeztek még aranytárgyakkal – nyakláncsal, jegygyűrűvel, kihúzatott aranyfogakkal –, vagy azok a szerencsések, akik nyugati rokonoktól, esetleg segélyszervezetektől dollárhoz jutottak, még efféle tiszteséges ételleket is ehettek. A kormányzat ugyan harsány harcot hirdetett a feketézők és valutázók ellen, de az élet tényei mindig maguk alá gyűrtek a hatalmi elgondolásokat. Egy alkalommal apámhoz is keveredett egy féldolláros, büszkén mutatta: „látod, fiam, ilyen az igazi pénz!”

Ez időkből való töredékemlékeim között egy színes – tényleg színes. Mivel még jegyrendszer volt érvényben, kék, sárga, lila, zöld, piros élelmiszerjegyekre adhattak ki mondjuk egy kiló lisztet vagy fél kiló cukrot. Ezeket a beszedett jegyeket a napi sürgés-forgásban nem volt idejük külön-külön helyeken gyűjteni, beledobálták mind egy tízliteres dunsztos üvegbe. Este, zárás után – a napi tizenkét órás munka után – hazahozták a színes papír darabkákkal teli dunsztos üveget, és kiborították az ebédlőasztalra – kezdődhetett a színek szerinti csoportosítás. Ebben a munkában – jóformán játékban – én mindig szívesen részt vettem, egészen addig, amíg az álmoságtól le nem szédültem a székről. A jegyeket aztán apám egy hivatalos nyomtatványként kiadott űrlapra ragasztotta – egy széles ecsettel, „pemzlivel” megkenegette őket a keményítőből főzött nyálkás-vizes ragaccsal, „kulimással” –, és a betelt lapok leadása után kaphatott új árut. Sok haszon nem keletkezhetett ebből a hatóság által megszabott tevékenységből, de szüleim elégedettek voltak, sőt lelkesek: nem parancsolt nekik senki, a maguk urainak érezhették magukat, akik megélnék a maguk szorgalmából.

Egy másik, ez időből való emléktöredék időpontját – némi utánanézését követően – napra pontosan meg tudom mondani: 1945. november 4-e, és az azt követő napok. Akkor tartották a háború utáni első szabad választást, amit 57%-os többségi fölényrel a Kisgazdapárt nyert meg. Ez alkalomból a csarnokban afféle örömnep keletkezett: kereplőket forgattak, zászlókat lenggettek, vállon veregették egymást, mindenki gratulált mindenkinek. A cipészek, kárposok, cukrászok kirakataiban nemzetiszín és kiskazda zászlók, egy kiskocsmába vezető lépcső tetején, egy kötényes férfi – nyilván, zászlója nem lévén – egy fehér-kék kockás asztalterítő vadlobogtatásával üdvözölte az ünneplőket. Azt hitték ezek a valódi kis gazdák, hogy megnyílt előttük a jövő. Mindezeket talán azért sem felejtettem el, mert ez alkalomból az addigi gye-

rekes, füles, kötött sapkák után kaptam egy filckalapot, afféle igazi stüszikalapot. Büszkén feszítettem benne, tovább növelve csarnokbéli népszerűségemet – én voltam a legkisebb Kisgazda. Ez volt az első s egyben utolsó eset, amikor egy politikai pártnak harcias híve voltam. A stüszikalapot pedig nem lehetett elfelejteni: apám vagy tucatszor lefényképezett velem.

De a kisgazda kisgazdáknak csalódnuk kellett. Az országot megszálló szovjet katonai vezetők ragaszkodtak hozzá, hogy a legfontosabb minisztériumok tárcáit az alig valamennyi szavazatot kapott kommunista párt emberei kapják. Akik átlátszó taktikázások kíséretében, de könnyen felismerhetően, bármilyen eszköz felhasználását jogosnak tartva, a hatalom, a totális hatalom megszerzését tűzték ki célul. Megkezdődtek a koncepciók politikai perek, az egyházak üldözése, az osztályidegen elemeknek bélyegzettek deportálása. Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát maguk a szovjet hatóságok tartóztatták le – még bolsevik észjárás szerint is abszurd váddal: a szabad választáson az abszolút többséget szerzett párt vezetője „a köztársaság elleni összeesküvés résztvevője” lett volna – és a Szovjetunióba hurcolták. Mindebből kisgyerekként természetesen semmit sem érzektem, valószínűleg az iskolakezdés kihívásaival voltam elfoglalva. Közvetlenül a szüleim se: nem voltak gazdagok, a régi rendszer tisztségviselői, ellenzéki párt vagy a katolikus egyház harcos aktivistái – de a hurok egyre kíméletlenebb szorítását érzékelték.

És akkor érkezett 1948, a „fordulat éve”. Amikor – úgymond – minden hatalom a dolgozó nép kezébe került. Az ipari gyárak és üzemek államosításával egy időben megkezdték a parasztok termelőszövetkezetekbe való tömörítését – az érintettek nem egyszer véresre verése árán –, majd a kisiparosok és a kiskereskedők szövetkezetekbe szervezését is. Őket nem kellett véresre verni: ha nem léptek be, nem kaphattak többé nyersanyagot, árut. Apám vásárcsarnoki standja is egy szövetkezet számozott

árudája lett, és csakhamar a tagság által „demokratikusan választott” szövetkezeti vezetők úgy határoztak, senki ne maradjon a régi helyén, mert ez a magántulajdon hamis és főleg kárhóztos képzetét keltheti – apámat a Pest megyei Népbolthoz helyezték. Egy csapásra, a berendezésekkel együtt, odalett minden, amiért apám tizenöt, anyám nyolc éven át dolgozott. Csak a kis konyhai mérleget sikerült kimenteniük – a hozzá való csinos súlyokkal együtt őrzöm ma is mint már múzeumi tárgyat. Anyám, miután öcsém valamennyire felcseperedett, a Közértbe került eladónak.

Elérkezett tehát a népi demokráciának nevezett korszak, amelyben minden ember egyenlő. Mindegy, hogy igyekvő, szorgalmas-e, vagy lusta és trehány: azonos fizetést kaptak. Hogy becsületes-e, vagy rendszeresen lopkodó zsvány, aki kabátzsebe, táskája mélyére apróságokat süllyeszt – nem számított. Ahol a valamennyire való előbbre jutást nem a munkateljesítmény, hanem az elvtársi pofatépés határozta meg. Ahol, ha valakinek valamilyen ötlete támadt – még ha a munka gyorsításáról vagy könnyítéséről is –, az izgága, kötekedő alaknak számított. Elkezdődtek a harsány politikai handabandázások közepette a színtelen, reménytelen, a szegénylegényekkel együtt, hónapok végén énekelhető „de kevés vacsora” évtizedek.

Néhányszor elgondoltam, hogy a szocializmusban való poshadás helyett milyen élet illett volna szüleimhez. A legjobb ötletnek azt találtam: korábban kellett volna születniük, és a másfélmillió magyarral együtt ki kellett volna tántorogniuk Amerikába. Ahol is részt véve a vadnyugat meghódításában, hihetetlen munkabírásukkal és szorgalmukkal nyilván egy csinos kis birtokot szereztek volna maguknak. Amit aztán én – korábban született én –, Amerikában a vásárcsarnoki lét iránti gyermekkori vonzódásomat megőrizve, a magyar lét gátlásai nélkül, minden lehetőséget kihasználva, komoly gazdasággá fejlesztettem volna.

Fecske Csaba

Emus néni

nagyanyám nővére volt
 a húszas években a jobb élet reményében
 kivándorolt Amerikába
 még meg se melegedett odaát férjhez ment
 egy falubelijéhez ezért ugyan kár volt
 átkelni az óceánon gondolhatná az ember
 gyerekeik születtek unokáik dédunokáik
 sokasodtak és gyarapodtak s ha nem is voltak gazdagok
 tisztos jómódban éltek nagyanyám mutatott
 egy fényképet a népes családról néztem a sok idegen rokont
 középen Emus nénivel aki az ötvenes években csomagokat küldött
 pufók zsákokban nagyanyámnak a csomagbontás afféle szertartás volt
 a szomszédok utcabeliek jelenlétében akik irigységgel vegyes
 csodálattal bámulták a sok fölöslegesnek tűnő holmit
 évekig levelezett a két testvér nagyanyám csücsörítve róttá cirkalmas betűit
 olyankor az arca kipirult elnézett a papír fölött talán ellátott
 az óceánon túlra öregedő nővére arcáig idővel a csomagok elmaradtak
 később a levelek is Emus nénit elnyelte a távolság és az idő
 magának követelte a korlátlan lehetőségek hazája
 tenyere már feledte a kapanyelet dereka a marokszedést
 soha többé nem tért vissza Magyarországra
 talán nem gyötörte honvágy nem kívánczolt vissza
 szülőfalujába ahol fiatal lányként
 nagyanyámmal karöltve vasárnap szentmisére ment
 a legények vágyakozó tekintetétől kísérve

Fecske Csaba
 (1948, Szögliget) költő,
 publicista, Arnóton él,
 József Attila-díjas

Tönköl József

(1948, Nyőgér)

költő, hírlapíró, karikaturista,
Győrben él

Tönköl József

Az a másik élet

Anya Alzheimer-kóros lett. Otthon ápoltam, ettettem, itattam, tisztába tettem, mint a csecsemőt, vigyáztam rá, nehéz volt az állandó felügyelet, fárasztó a gondoskodás, halálosan kimerültem. A szomszédasszony segített. Későig dolgoztam az íróasztal lámpafényében, sokat cigarettáztam, füzetek fölé hajoltam, dolgozatokat javítottam, bóbiskoltam, elszunynyadtam, addig olvastam, hogy elaludtam.

Álmomban szentelt barkát dobtam a tűzre, segítsen, mert beteg van a háznál. Anya gyakran csavargott, felébredt éjszaka, lassan indult el, tapogatózva, kinyitotta az ajtót, kiszökött, órákig bolyongott. Kerestem, hazahoztam, elszomorodtam. Mikor újhold volt, akkor mindig ment, néha nagyon messzire. „El akarok szakadni kétféle. A fejem egy mázsa só. Úgy visz, mint aki részeg. A szívemet összefogja, nem tudom, mi fogja össze. Belül nem enged valami lélegezni. Felhúzódott a gyomrom, meg tudnék fulladni tőle. Ha felnyitnák a mellem, hogy azt a csomót, vagy megposhadt, összealudt vért kidobják onnan, kicsit még élélhetnék valameddig.”

Az utolsó tíz évét így töltötte. Végül elfelejtette a nevemet, nem ismert meg. „Mit keres maga itt? Össze kell szedni a sirálytojások héját!” Aztán tátott szájjal bámult rám. Sötét arcán fehér platánfoltok voltak, mint most az enyémen, igen, ugyanolyanok, és nem másképp. Máskor meg azt mondta, mérges bogarak mászszák, és egy nagy szürke lovat látott a járdán. A ló egy héten át minden este eljött, kicsapta az ajtót, és egy malomkövel nyomta a mellét. Anyyira, hogy majd kiszakadt. „Maga rakta tele a fejemet parázssal?”

Az anyám sorvadt, egynéhány órán át eszénel volt, összeszáradt, mint akit megrontottak, akkora volt, mint egy hatéves kislány, úgy tönkrement. Annyira elfogyatkozott szegényke, hogy nem volt reménység hozzá, hogy megéljen. Negyven kilónál is kevesebb lett. Fürdettem, reszketve s hamar öltöztettem, azt hitte, hogy az anyja vagyok. Nem tudta, hol van, minek van ott. Se nem élt, se nem halt, megkoronázta az Isten sok nyomorúsággal, az ágyban be- és kilélegezte a bűnöket, amiket elkövetett, a múltat, az egészséget, az ifjúságot, az erőt, az iskolai órákat, a színházi pillanatok, az üres színpadot, a hangversenyeket, a gömbakácokat, a falusi kerítésfonadékok gyöngéd ragyogását, a harmattá nehezülő szavakat: „Ne add, Urunk, hogy bennünket a vér álmunkban megférgesítsen, fekete epévé változzon, eszelősek legyünk, az embereket meggyűlöljük, magányosan éljünk! A halál csak azt a helyet öli meg, ahonnan származunk, azokat a szokványos eseményeket, amelyek már régen megtörténtek, homályosak, megbízhatatlannok, a halál csak a körmöket, vékonyka ujjainkat, szüleinket, gyerekeinket, unokáinkat öli meg, a verseket, a repce-, az akácvirág mézét. Világosodjék, Uram, a Te fényed a Te szolgáládra, ragyogjon a Te orcád!” Szunnyadozott erőtlenségében, nem bírt enni, ha evett is, mintha a háta mögé hajigálta volna az ételt. Vert a gyomra, rebegett, égett a torka, sok nyála jött fel, nem győzte élesen köpködni. Egyszer aztán vállalai összelöttyedtek, mindennapos álmából átfordult az örökbe, aztán nem jött ki már belőle semmi hang, a szeme felmeredt, e világból kimúlt az én szemeim elől, nyakig a dunyhába takarva.

Nem mindenkinek való azt nézni, de én nem féltem, azért keresztbe tett kézzel megfogtam a lábfejét, és mintha a zuhanás pillanatában én is kizuhantam volna az emlékezetéből a szobával, a szeptemberrel, sürgönydrótokkal, fecskékkel, sirálytojásokkal együtt.

Hát eddig tart az élet, a születés lepedőjétől a halálig, az első fürösztestől az utolsóig, meztelenségtől a meztelenségig. Az a másik élet, az a világosabb. Amikor az ember már madár. Vagy csillag. Mi legyen? Levettem a keskeny aranygyűrűjét, a fülbevalóját, kivettem szájából a protézist. Közben elképzelttem a dáliák villogását a kertben, a fölmordult kutyát, ahogy megrántotta a fejét, és összecsatintotta a fogait. Az anyámat apró asszonynak láttam, engedtem volna, hogy szóljon hozzám, hogy mondjon valamit, amit nélküle nem tudhatok, megoszson

Trianon anix XIII.

bosszúságokat, gyalázatot, szomorúságot, jósgos cselekedeteket, könyörögjön esőért, áldásért, jó szerencséért, bocsánatot kérjen azoktól, akiket megbántott, akikkel korábban netán haragot tartott.

A barna koporsót kítették, benne feküdt az anyám, lába ki volt nyújtva, szeme-szája be volt csukva, imakönyvére és szívére tett kézzel feküdt, beszakadt házfalak nyomták. Az esperesplébános pallót dobott a gyarló, de igazulni vágyó lelkeknek, a temetésből rá emlékszem, a szomorú énektől megperzselődött szájára, és beszélt kitépelt madárszárnyakról, földről, itt-létről, a családukról és rólam, az anyámról, hogy a kereszt jelét magára vette, az Istennek nevét segítségül hívta, annyiszor és annyiszor imádkozott Krisztus földi életének emlékeztére és tisztességére, hitt a szeplőtelen szűznek és az égben levő szenteknek, hogy zokszó nélkül cipelt súlyos terheket, és arra emlékszem, rengetegen voltunk, falubeliek, szomszédok, ismerősök, barátok, néhány kolléga, és anyám koporsóját leengedték a gödörbe, és megnyugtattott az, hogy vele van az Isten, aki görbe vonalakon is írhat egyenesen, aki teremtette a világot, aminek közeledik a vége. Akkor nem lesz semmi, se víz, se étel, csak bögés, bömbölés, úgy, mint a szamar, ordítás, rémülés, keserves zokogás, jajgatás, fohászzkodás, és a jók jobb felől, a rosszak balról. Ha meghalunk, akkor az ítéleten állunk, akkor az Isten előtt vagyunk, akinek lábai hasonló a kemencében égő sárgarézhez. A hatalmas és igaz bíró szemei olyanok, mint a tüzláng, szavai, mint a kétélű kard, pirongatásai, mint a vizeknek zúgása, tekintete, mint a villámlás. Kitetszik az ítélet szörnyűsége, ami rettenetes lesz, a világon hasonlót nem lehetett látni, hallani vagy olvasni. Hogy szeretted a gyermekedet, megtanítottad-e a szükséges dolgokra? Hogy viselted lelkének gondját? Eleget tettél-e kötelességednek? Ez lesz az első ítélet. Akkor majd kéred a hegyeket, a kősziklákat, hogy essenek rád, rejtessen el. Menj elevenen a pokolba, menj tova, tudsz eleget!

Vasas Tamás

(1989, Debrecen)

költő, zenész, jogász,
Budapesten él

Vasas Tamás

Utolsó epigrammákhoz

ha már nem tudnék többé emlékezni,
az utolsó napokon kezdeném újra.
a lomokat magamhoz venném, és
elindulnék hozzád megpihenni.
de nem emlékszem, hol vagy.
hogy miért hagytál el engem,
és ki voltál akkor pontosan.
mert van, amit csak
képzelttem belőled,
ezt tudom.

de ha véletlenül találkozánk,
akár egy út szélén is, csak
lehelj rám, kérlek, hogy
megtisztuljanak
a szavaim.

Ma lomterápia

becsukta a szemét, azt kellett
képzelnie, hogy szerencsesüti,

amit nem mer kettétörni senki.

azt mondja, hogy éveket tölt
majd a pulton a jattos üveg
mellett, állandóan
becsomagolva.

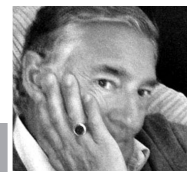
csak az édes-savanyú szósz
illatát érzi majd, más
nem fog létezni
számára.

és nem mehet
haza soha.

Sárközy Péter

Itália varázsa

Szauder József olasz esszéi

Sárközy Péter
(1945, Budapest)
egyetemi tanár, Márton Áron-
és Faludi Ferenc-díjas

Minden bizonnyal az italománok, azaz, Itália megszállott szerelmesei számára a 2019. karácsonyi könyvvásár egyik legszebb ajándéka a második világháború utáni korszak egyik legjelentősebb irodalomtörténésze, Szauder József itáliai esszéinek szép, metszetekkel és fotókkal illusztrált újrakiadása volt.¹

Szauder Józsefet (1917–1975) a magyar irodalomtörténészek elsősorban a magyar és az európai felvilágosodás, valamint a romantika irodalmának kutatójaként, alapvető monográfiák, tanulmánykötetek szerzőjeként, Kazinczy és Kölcsey művei szövegkiadásainak szerkesztőjeként ismerik, csak az italianisták és volt tanítványai tudják, hogy egyúttal a magyar italianisztika nemzetközileg elismert tudósa is volt. Magyar–olasz szakos egyetemi tanulmányait követően, előbb gimnáziumi tanár, majd az Eötvös Collegium olasz nyelv és irodalomtörténet tanára lett. Zambra Alajos 1947-ben bekövetkezett halálát követően két éven át vezette a Pázmány Péter Tudományegyetem olasz tanszékét. 1949-ben, miután Kardos Tibort, a Római Magyar Akadémia igazgatóját kinevezték az ELTE olasz tanszékére tanszékvezető egyetemi tanárnak, Szauder Józsefet áthelyezték a Waldapfel József által vezetett 18. századi magyar irodalomtörténeti tanszékre, majd az Országos Széchényi Könyvtárba. Ennek a döntésnek következtében lett az italianistának indult Szauder Józsefből a magyar 18. és 19. század, a felvilágosodás és romantika irodal-

mának, Bessenyei, Csokonai, Kazinczy, Kölcsey életművének kutatója, jelentős monográfiák szerzője. 1956-ban a szintén magyar–olasz szakos végzettségű Klaniczay Tiborral együtt részt vett a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének létrehozásában, amelynek haláláig tudományos főmunkatársa és az Irodalomtörténeti Közlemények főszerkesztője volt. Intézeti munkája mellett 1961 és 1966 között a Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára volt. 1970-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

A Magyar Tudományos Akadémia tudományos főmunkatársaként lehetősége nyílt arra, hogy folytassa olasz irodalmi kutatásait. Ettől kezdve részt tudott venni a Nemzetközi Italianisztikai Társaság kongresszusain, ahol rendszeresen tartott előadásokat a 18–19. századi magyar–olasz irodalmi kapcsolatok kérdéseiről, így visszafoglalta helyét a nemzetközi tudományos életben.² 1959-ben, tíz év után ismét négyhónapos tanulmányútra mehetett Rómába, majd 1963-ban a Szépirodalmi Kiadó megjelentette a negyvenes években írt, különböző folyóiratokban és tanulmánykötetekben közölt és újabb, még kiadatlan olasz irodalmi

1 Szauder József: *Itália arcai. (Képekben és gondolatokban)* Kossuth Kiadó, Budapest, 2019.

2 Szauder József italianista munkásságáról lásd: Sárközy Péter: *Szauder József magyar–olasz tanulmányainak mérlege*. In.: Szauder József: *Magyar irodalom – olasz irodalom*. Szerk.: Sárközy Péter, Argumentum Kiadó, Budapest, 2013.; Uő: *Itália vonzásában*. Nap Kiadó, Budapest, 2014. 317–335.

tanulmányait, valamint egy esszékötetet európai és olaszországi úti élményeiről.³ 1967-ben tért vissza főállásban az Irodalomtudományi Intézet osztályvezetőjének, majd 1970-ben Balázs Jánost követve kinevezést kapott a Római La Sapienza Tudományegyetem 1965-ben újralétesített magyar tanszékére.

Szaunder József életének utolsó öt esztendejét szeretett városában, Rómában töltötte. Igaz, rossz körülmények között kellett élnie, hiszen az otthonról kapott „vendég-professzori” kiküldetés valójában csak szerződéses tanári megbízást jelentett. Így egyedüli oktatóként nemcsak a magyar irodalomtörténeti órákat kellett megtartania, hanem lektor híján a magyar nyelv-órákat is. Szerény fizetéséből kellett lakást bérelnie, és eltartania családját. Ugyanakkor ez az öt év mégis a boldogságot jelentette számára, hiszen álmai városában élhetett, okos olasz fiataloknak taníthatott magyar nyelvet és irodalmat, és folytathatta összehasonlító irodalomtörténeti kutatásait.⁴ Mivel még a hazatérését követő nyáron meghalt, hirtelen halála miatt római kutatómunkájának eredményeit nem tudta összegezni és befejezni. Az elkészült tanulmányokat felesége és munkatársa, az olasz–művészettörténet szakos tanár, Szaunder (Kovács) Mária szerkesztette kötetbe és adta ki, majd ő is viszonylag fiatalon követte szeretett férjét.⁵

3 Szaunder József: *Olasz irodalom – magyar irodalom*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1963.; *Ciprus és obeliszok*, Uo., 1963.

4 Szaunder József ez idő alatt írt olasz tanulmányainak magyar fordítását a korábban már magyarul megjelent olasz irodalmi és kapcsolattörténeti tanulmányaival együtt jelentette meg az Argumentum Kiadó, fia, Dr. Szaunder Ipoly támogatásával (jelen tanulmány szerzőjének szerkesztésében, fordításával és utószavával): Szaunder József: *Magyar irodalom – olasz irodalom*. Szerk.: Sárközy Péter, Argumentum Kiadó, Budapest, 2013.

5 Szaunder Mária részt vett a Szaunder József által szerkesztett *Kölcsey Összes művei* (1960), *Kiadatlan írásai* (1960), *Kazinczy Ferenc Válogatott művei* (1960) és

A felesége által szerkesztett posztumusz kötetek közül az első egy olasz esszékötet volt. Az Itáliáról szóló írások egy része a francia-, cseh- és lengyelországi úti élményeivel együtt már megjelent 1963-ben *Ciprus és obeliszok* című kötetében.⁶ Ennek a kötetnek olasz esszéit a szerkesztő az 1970–75 között készült írásokkal kibővítve, *Kövek és könyvek* címmel jelentette meg, 1977-ben. Az így megszerkesztett kötet alapján az olvasók meggyőződhetnek arról, hogy a szerző a 20. századi magyar kultúra Itália vonzásában alkotó értelmiségei közé tartozik, akik, mint Péterfy Jenő, Riedl Frigyes, Elek Artúr, majd Szerb Antal és Cs. Szabó László az úgynevezett „italo-mánia” hatása alatt alkották műveiket.⁷

Szaunder József ismerte, olvasta elődeinek munkáit, de ő tulajdonképpen nem esszékötet, hanem igazi kultúrtörténeti tanulmányokat írt esszé formában az olasz tájakról, városokról, a régi korok műalkotásairól. Középről ismerte Petrarca tenger és az Alpok övezte szép Itáliáját (*il bel paese, ch’Appenin parte, e ’l mar circonda et l’Alpe*, CXLVI.⁸), annak történelmét, irodalmát,

a *Fogságom naplója* (1976) filológiai jegyzeteinek elkészítésében. Férje halála után az új tanulmányokkal kibővítve megszerkesztette és kiadta Szaunder József három tanulmánykötetét *Kövek és könyvek* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977); *Az éj és a csillagok; Tavaszi és őszi utazások* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980).

6 Szaunder József: *Ciprus és obeliszok. Cseh, francia, lengyel és olasz városokról és tájakról*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963.

7 Babits Mihály 1908-ban írta Juhász Gyulának első olaszországi útja után: „mint látod, italomániában szenvedek, és egyre Dantét idézem”. A Nyugat körének Itália-könyvei: Szerb Antal: *A harmadik torony*. 1936.; *Utazás és holdvilág*. 1937.; Fenyő Miksa: *Ami az Odyszeiából kimaradt*. München, 1963.; Genthon István: *Római napló*. 1973.; Cs. Szabó László: *Római Muzsika*. München, 1970.; Magvető, Budapest, 1983. Vö.: Sárközy Péter: *Róma mindannyiunk közös hazája. Róma magyar emlékei, magyarok emlékei Rómáról*. Romanika, 2010.

8 Petrarca 146. szonettjének utolsó sorait Simon Gyula így fordította magyarra: „de ha négy égtáj

művészeit és városait, és ezekről igen nagy pontossággal, szaktanulmányoknak is megfelelő esszéket írt. Igen nagy művészi érzékkel írt Itália-esszéi olvasmányosságuk mellett mindenekelőtt azt célozzák, hogy „megláttassák” azokat a városokat, városrészleteket, tereket és palotákat, szökőkutakat és obeliszkeket, olyan műalkotásokat, szobrokat és festményeket, amelyeket a műveltebb Itália-utazók sem mindig vesznek észre. Igazi humanistaként leírja és bemutatja az ott élő emberek hétköznapi életét, gondolkodásmódját.

A *Kövek és könyvek* első része (*Róma felé*) a korábbi, 1959. évi tanulmányútját követően írt esszéit tartalmazza, ezekhez Szauder Mária, a kötet szerkesztője két új írást illesztett (*Urbinoi álom, Feronia istennő forrásánál Narniban, Janus Pannoniusszal*), amelyeket férje római tanársága idején írt. Az első esszé (*Belépés Itáliába*) kezdete igazi művelődéstörténeti tanulmány a világ- és a magyar irodalom nagy utazóinak Itáliába vezető főbb útvonalairól, amelyeknek három fő iránya volt: Franciaország felől, Nizza és Ventimiglia irányából, a Brenner hágóin keresztül, illetve a 19. század fordulójától vonaton, a Karsztokon át, Fiume és Trieszt felé. Az írás második fele személyes jellegű: azt a két utat írja le igen szemléletesen, ahogyan a második világháborút követően, 1947-ben, majd az 1956-os forradalom után az ismét romokban heverő Magyarországról csak megaláztatások során át lehetett egy magyar utazónak belépnie Itáliába. Ott a hideg és sűrű, barátságtalan Európa után, Verona és Firenze között kisütött a nap, és a megalázott, átfázott utazók szívébe beköltözött az a boldogság, amelyet Itália tud nyújtani mindannyiunk számára: „Brenner, a tél s a háború lidérce nyolc óra alatt szertefoszlott, Róma felé megszületett

bennünk a nyár s a béke”. 1959-ben, három évvel a forradalom után, az útlevelek ellenőrzésekor, amikor az olasz vasutas megtudja, hogy Magyarországról jön, felkiált: „Na, végre: Finalmente!” Ehhez Szauder magában hozzáfűzte: „Finalmente mondom én is...”. Tíz évi elzártság után ismét megérkezett Itáliába.

A bevezető tanulmányt 1959-ben írt városképek követik az őszi Velencéről (*Lagúnák városa ősszel*), a tornyok városáról, San Gimignano-ról; az umbriai Gubbioról; az ideális városról, Urbino-ról; Néro Róma melletti kikötővárosáról, (a szövetségesek partraszállása során teljesen elpusztított, majd „modern” stílusban újjáépített) Anzióról; és a vele egybenőtt Nettunóról, ahol Balassi „magyar” (nevű) kortársa, Antonio Ongaro írta tengeren játszódó szép olasz „halászbátort” (*Alceo, 1582*).⁹

Már ezeket az esszéket olvasva is megállapíthatjuk, hogy írójuk mindent tud Itáliáról, közelről ismeri a világ- és a magyar irodalom olasz városokról, olasz művészetről és történelemről szóló műveit. Ugyanakkor képes olyan részletek felfedezésére is, amelyeket mások még nem vettek észre. Tudja, hogy „Szerb Antal után nem könnyű esszét írni a lagúnákról”, ezért ő az őszi Velencét láttatja meg írásában, amikor „október folyamán Velence észrevétlenül visszatér legjobb önmagához”. Ilyenkor érti meg igazán az olvasó, hogy Velence a lagúnák városa, mely „sápadt, de ez a sápadtság a nemesfémeké, a gyöngyé”. San Gimignano-ban nemcsak a „tornyok városát” mutatja be, hanem a „dantei időköt” is. Úgy írja le a Palazzo di Podestà nagytermét, ahogyan Dante láthatta, amikor Firenze követeként itt járt 1300. május 8-án, hogy rávegye a város vezetőit a guelf ligájának támogatására Siena ellen. Gubbioról írt esszéjében pedig nemcsak a Szerb Antal által is

nem hallhatja, hallja / az Alpok s a tenger ölelte drága ország, / s az Appeninek lánca rajta”. In: *Francesco Petrarca Daloskönyve*. Szerk.: Kardos Tibor, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1967.

9 Sárközy Péter: *Egy magyar szerző szép olasz komédiája és Balassi pásztorjáték-fordításának kérdése*. In: *Uó: Itália vonzásában*. Magyar Napló, Budapest, 2014. 57–76.

megörökített „holtak kapuival” foglalkozik, hanem részletes urbanisztikai leírását adja a város középkori utcáinak, palotáinak, megállapítva, hogy korunkban az egyre kihaltabb és üresebb középkori város nyújtja a holtak városának érzését: „ahol kísértetiesebbek az élők tátongó kapuívei, mint a holtaké, a befalazottak”.

Hasonlóképpen „urbanisztikai tanulmány” az *Urbinoi álom* is, amelyben a város karakterének meghatározására a feltehetően Francesco di Giorgio Martini által festett, emberek nélküli *Ideális város* képét tartja a legjellemzőbbnek. Úgy véli, nem véletlen, hogy éppen itt, a kristálytisza reneszánsz tervrajzú palotaépületben s hercegi udvarában írta meg Castiglione híres könyvét, a *Cortegianót*, az *Udvari embert*.

A *Kirké hegye* címet viselő írás áll talán a legközelebb a hagyományos útleírásokhoz. A Terracina melletti Monte Circeo tengerbe nyúló félszigetére tett kirándulás emlékét rögzíti, a táj és a mitológia varázsát, ahol az állandó napsütésben az embert „jóleső időzavar fogja el: reggel van-e, vagy délután, tavaszi-e vagy őszi a napsütés – s itt felejtene magát, mint Odüsszeusz Kirkénél”.

Hasonlóképp egy kirándulás adott lehetőséget arra, hogy Janus Pannonius után ötszáz évvel nemcsak megnézze és leírja az Umbria határán épült középkori Narnit, Galeotto Marzio szülővárosát, hanem mély átéléssel és tudással elemezze Janus nagy elégiáját, amelyet a város feletti *Feronia forrás istennőjéhez* írt. Az esszé a középkori város pontos leírása és egy alapos verselemzés együttese. Szauder József szerint ez az elégia is annak bizonyítéka, hogy „a természetet és a tájat elnézve, gyönyörködve

Trianon anzig VI.

is benne, csak a magunkba tekintésnek, a lélek gondjainak, az emelkedés és a halhatatlanság vágyainak kényszere lett bennünk sokkal erősebb, a mértéktelen nagy külvilág szorítására a hitben, a mítoszban való alámerülés és megtisztulás-vágy intenzitása.”

A kötet második, nagyobbik részét a Rómáról (és Rómában) írt tanulmányok alkotják, melyek nagyobbik része a szerző 1970–1975 közötti római tanársága idején született. Legtöbbjük az Örök Város jellemző, de kevésbé ismert tereit, illetve azok részleteit írja le (*A Trasteverén, Obeliszkek és ciprusok, Két kút, A lépcsőkről, A Campo de' Fiori száz éves piacán*), melyeket híres épületek és híres művészek alkotásainak újszerű, sajátos nézőpontú leírása

követ (*A Pantheonban, Raffaello és Bernini, Caravaggio körül, Michelangelo Mózese előtt*), végül ezekhez csatlakoznak a római életről szóló személyes emlékek (*Karácsony Rómában, „Irodalom” a római falakon, Ágyúlövés a könyvtárban, A római egyetemen, Lakásról lakásra, Fecskék és macskák, Furcsa találkozások, Baráti arcok*).

Szauder József Rómáról írt esszéi, Róma templomainak, obeliszkjeinek, kútjainak és lépcsőinek leírása, Raffaello, Caravaggio, Michelangelo és Bernini egy-egy művének érzékeltes bemutatása igen nagy műveltségről és művészeti érzékről tanúskodnak. Olvasmányos formában hívják fel a Rómában járt vagy oda készülő olvasó figyelmét olyan városrészekre, templomokra, kutakra, amelyeket különben észre se vennénk. A trasteverei Santa Maria dell’Orto templomot, a kertészek, zöldség- és gyümölcsárúsok céhének templomát, ahol furcsa articsókákat, padlizsánokat, cukkiniket, hagymákat, márványba álmódott díszítéseket láthatunk. Vagy az Orsini család Angyalok hídjához közeli Monte Giordano-i palotájának kapunyílását betöltő, ma az azt benövő moháktól, növényektől már alig észrevehető Orsini Medve-kút szépségét, amely Szauder József szerint „a pusztító és pusztuló magánynak képe”.

Újszerűen mutatja be a Pantheont, amelyben a múlt századfordulón Olaszország első királyainak sírjával szerették volna az egységes Itália dicsőségét hirdetni. Ugyanakkor az igazi nagyságot és dicsőséget maga a templom, a kétezer-egyszáz éve az időnek és a történelem viharainak ellenálló, lukas tetejű körépület, a benne eltemetett nagy művész, Raffaello, a köré temetkezett festők és szobrászok sírjai jelentik. Az építészettörténeti érdekességeket bemutató tanulmányok közül is kiemelkedik a római lépcsőkről szóló írása: a San Pietro in Vincoli és az Ara Coeli templomokhoz felvezető meredek középkori; a Capitolium teréhez vezető reneszánsz scalinata; és a Piazza di Spagnától a Trinità dei Montihoz vezető, három részre

osztott, „nőies ölelésre nyíló”, késő barokk lépcsők érzékeltes leírása.

Szauder József legkedvesebb római tereinek egyike minden bizonnyal a virág- és zöldségpiac, a Campo de’Fiori, amelynek közepén áll az ott máglyahalált halt filozófus, Giordano Bruno szobra. A másik a Domitianus stadionra épült, Bernini kútjaival díszes Piazza Navona. A Magyar Akadémia melletti Campo de’Fiori százéves piaca volt Szauder József második világháborút megelőző és az azt követő római tartózkodásainak egyik fontos színhelye. Itt voltak a magyar ösztöndíjasok által látogatott, kifizethető kis vendéglők és fiaschetteriák (bormérések), itt lehetett a nap minden órájában friss kenyeret, frissen sült pizzát, finom sajtokat és friss zöldségeket olcsón vásárolni. Tíz év után ide visszatérve kellett belátnia, hogy a „rég róma” az évek múlásával örökre eltűnt. Sajnos, ma már egyedül csak Giordano Bruno szobra maradt meg a Szauder József által megörökített képből, amelyet – hála az engem Olaszországba kijuttató szerzőnek – római diákkoromban magam is még régi arculatában láthattam.

A kötet egyik legérdekesebb írása a Piazza Navonát, Róma egyik leghíresebb terét mutatja be a karácsonyi betlehem vásár alkalmából (*Karácsony Rómában – a Piazza Navona és a betlehemek*). A negyvenoldalas tanulmány első részében ismerteti a tér kialakításának történetét, kitérve arra, hogy korábban ott volt Róma első nagy piactere, amelyet százötven évvel ezelőtt áthelyeztek a Campo de’Fiorira. Azóta csak karácsonykor emlékeztet egykori funkciójára. Ilyenkor még néhány évvel ezelőtt is a Domitianus által építtetett stadion ellipszis alakú küzdőterét (amelyet a 17–18. században karneválkor feltöltöttek vízzel, hogy csónakázó tóként szolgáljon) körbevették a bádoglemezekből és deszkákból összeállított bódék és az eladóhellyé átalakított lakókocsik, ezekben árulták az Olaszországban nagyon kedvelt betlehemes figurákat és díszleteket. A tanulmány

részletesen foglalkozik a Betlehem-állítás Szent Ferentől eredő kultuszával. Ez a 18. század folyamán külön művészi ágazattá vált (főleg Nápolyban és környékén). Bemutatja a római templomokban egész évben látható „terepasztalokat”, amelyeken Salvatore Rosa stílusában szirtes-romos tájban jelennek meg a rokokó ízlés szerint megformázott terrakotta figurák, a Szent Családon túl élőképekben megörökítve a 18. századi Itália városainak mindennapi életét. A történeti visszatekintést követi a római templomok előtti tereken karácsonykor felállított betlehemek bemutatása, majd a hetvenes évek római karácsonyi vására, az ott látható betlehemes figurák részletes leírása. A tanulmány végén Szauder Józsefben felvetődik a kérdés, hogy talán „még mindig ugyanaz a város ez, amelyik a XVIII. században volt, a művészien csinált öncsalás játékos városa”? Sajnos ez a reménye nem teljesedett be, mert a kilencvenes évektől kezdve a betlehemi vásárt a körhintás vurstli, a lejárt szavatosságú cukorkákat és bővli játékokat áruló bódék, valamint a büzlő pecsenyesütő standok váltották fel egészen addig, amíg egy-két évvel ezelőtt a városvezetés az egész betlehemi vásárt betiltotta – csak a körhinta és két betlehemes bolt maradt meg emlékül, valamint természetesen Szauder professzor olasz fordításra méltó tanulmánya.

Szauder József először a negyvenes évek elején, majd közvetlenül a második világháború után, azt követően az ötvenes évek végén és a hetvenes évek elején járt és élt Olaszországban. Így szemtanúja volt a „rég” olasz élet és világ átalakulásának, illetve eltűnésének. Mindezt természetesnek is tartotta, ugyanakkor látta a „modern” világ veszélyeit is, azt, hogy a „rég világgal” együtt eltűnőben van a műveltség és a kultúra is.

Ez a gondolat hatja át a kötet legtöbb tanulmányát, de különösen az egyik kertvendéglő hibás angolságú névtáblája alapján írt keserű elmélkedését. A „*Naigt Club*” a *Via Appia Anticán*

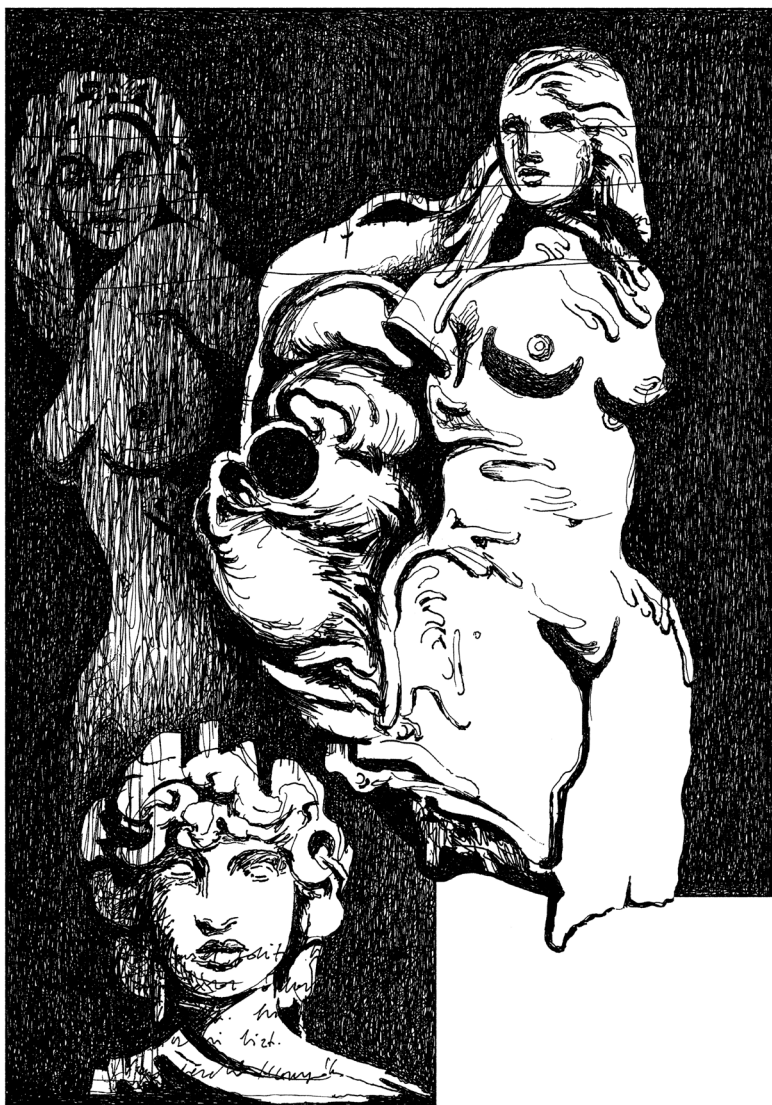
című írás igazi vádirat 1959-ből (!) az akkor elkezdődő „globalizált” és „modernnek” csúfolt élet és társadalom ellen. Szauder professzor már ekkor megérezte „a régi világ” eltűnését, „a családiasságnak, az otthonosság légkörének elapadását, már-már hiányát”. Azt is látja, hogy „a nemzeti kulturális hagyomány értékei, a közgondolkodást nevelő új tudomány és művészet eredményei, áldozatul esnek az ember és ember közti viszonyok lassú megváltozásának, már nem teremtenek új és mélyebb gondolati, értelmi-érzelmi közösséget”. És ennek okát az új világrendben látja: „amely mértékben avatkozik bele a pénzügyi spekuláció a kultúra terjesztésébe, oly arányban nő a passzivitásra ’nevelő’ szellemi renyhességbe süllyesztő műformák és műfajok száma és hatása”. Szauder József hatvan évvel ezelőtt meglátta, hogy „a televízió műsora – világszerte – a legalacsonyabb ízléshez igazodik s nevelni szinte képtelen. Többet árt, mint használ. Csoda-e, ha az ember visszakívánja a terek kiskocsmáiban patakozó, ízes, fordultatos beszélgetéseket, a léleknek ezeket a melegebb zugait”. Hasonlóképpen elrettenti, hogy a Róma városát az ötvenes évek végén ellepő autóforgalom szinte lehetetlenné teszi a város középkori utcáinak és műemlékeinek zavartalan megtekintését, de azt is látja, hogy a belvárosban még látható antik romok között „ciprusok és obeliszkok nyújtózkodnak az ég felé, s ezer meg ezer autó rohamával dacol a kőbe fagyott művészet szépsége”.

A kötetet az egyetemi tanársága alatt, a ’70-es évek első felében született, a *Római életet* bemutató írásai zárják. Ezek egyszerre színesek és szomorúak. Színesek, mert bemutatják a mindennapi római élet furcsaságait (*Fecskék és macskák, Irodalom a római falakon*); az olasz diákokat és a régi barátokat; a Kosztolányi verseit olaszra fordító, egykori Eötvös Collegiumi tanítványát, Luigi Rheót; római barátját, az Amerigo Tot néven híressé lett magyar művészt, akiről Szerb Antal az *Utas és holdvilág* fiatal magyar szobrászának alakját mintázta

(*Baráti arcok, találkozások*); a Nemzeti Könyvtárban alvó és szipogó diákokat (*Ágyúlövés a könyvtárban*); valamint a római tanárság és élet keserű-furcsa emlékeit (*A római egyetemen, Lakásról lakásra*). Mivel a négyemeletes nagy barokk palotában, a Római Magyar Akadémián nem volt (máig nincs) biztosítva szállás a magyar professzorok és családjuk számára, a neves 55 éves akadémikusnak az első hónapokban szégyenszemre garni szállókban, úgy-

nevezett „csengettyűs házakban” (*casa a squillo*) kellett laknia feleségével, ahol éjjelente meglehetősen nagy volt a forgalom. Reggelente pedig beérve az egyetemre, senki sem köszönt neki, sőt, az egyik portás még arra is megkérte, hogy „Ne köszönjön előre a tanár úr!” De ezt is „lenyelte”. Az egyetemen sem lektora, sem tanszéki szobája, sem semmi segítsége nem volt, mégis három növendékéből lett a magyar irodalom olaszországi professzora (ha Amedeo Di Francesco és Roberto Ruspanti mellett „magántanítványként” magamat is közéjük számítom). De, ahogy József Attila írja, „a bajok lerakódnak az emberben, mint csontokban a mész”. Így hazaköltözésük után tíz nappal az 58 éves Szauder professzort 1975 nyarán, augusztus elején elvitte a szíve.

Néhány éven belül kedves társa, felesége is követte, aki nem véletlenül tette a kötet végére férje utolsó, 1975 júliusában elkezdett, de befejezetlenül maradt tanulmányát, amely a kötet címadó írása. A római templomokban található középkori sírköveken a tudós kanonokok, püspökök olyan párnára hajtott fejfel láthatók, amelyek alatt könyvek sorakoznak. Ebből a töredékesen maradt írásból megérthetjük, hogy miért lett az irodalomtörténészek védőszentje Szent Jeromos, akit a festményeken nemcsak az általa megszelídített oroszzlánnal és könyvekkel ábrázolnak, hanem „mindig úgy [...], hogy a könyvek mellett, melyeket tanulmányozott, ott a kódarab is”, amellyel sanyargatta magát. Szauder József élete során belátta és megértette, hogy „a filosz jelenye mégis csak inkább a könyv s az önmegkövezés”.

Trianon anzix XX.

Vörös István
(1964, Budapest) költő,
műfordító, szerkesztő,
József Attila-díjas

Vörös István

Távol a rémülettől

Most minden összeomlik,
aminek nem volna szabad,
mit értetlenül túr az agy.
Háború ez – rémült szavak?
Minek is félni addig,

amíg szabályok tartanak,
mint festékfoltos falszakasz,
távol a rémülettől?
Sok biztos dolog megdől,

sok bizonytalan átszakad,
látunk majd ledőlt gátakat,
iszonyt áradni bentről,

a lélekmélyi lesből,
hol annyi borzalom lakik.

A borzongás elandalít.

Fehér puli

Lábadhoz ért a halál kiskutyája,
szeretnivaló nyolchetes puli.
A jót az ember nem bírhatja ki,
önnön magától meg kell fosztani,
hogy amit állni kell, végül kiállja,

leülje lét utáni börtönét,
kifeküdjé az élet gondjait.
Mit ér a Nap felhősen itt,
ha nemlét közben kék az ég?

Ugat, ugat a bolyhos kiskutya,
s ha megsimogatni lehajolok,
a hang helye üresen felragyog,

nem volt ott senki, végül megszokod.
A kérdés önmagának adott válasza:

nem lesz világos semmire soha.

Zsille Gábor

A leendő nagy öreg

Filip Tamás kerek születésnapjára

Zsille Gábor
(1972, Budapest)
költő, műfordító, szerkesztő,
József Attila-díjas

Ha komolyan vesszük az emelkedetten játékos gondolatot, miszerint minden élő költő egy ismeretlen terjedelmű, két lábon járó verseskötet, melynek egy-egy oldala időnként testet ölt, akkor arányosan kijelenthető: a hatvanéves, jó egészségnek örvendő költő egy kétharmad részben elkészült verseskönyv. Négy évtizedes alkotói pálya már mögötte, és szerencsés esetben még legalább két évtized előtte. A hatvanéves költő nem nevezhető öregnek – de konokul halad eme állapot felé, egyre közelít, és ha nem vigyáz (rendületlenül tovább alkot, jelen van az irodalmi életben), szempillantás alatt úgynevezett nagy öreggé nyilvánítják – nem a huszon- és harmincévesek, hanem ahogy az lenni szokott, a nála csak néhány évvel fiatalabb nemzedéktársai.

A mai magyar líra egyik markáns szerzője, Filip Tamás július 13-án ünnepli hatvanadik születésnapját. Ezt elsőre nehéz elhinni, hiszen Tamást lendületessége, irodalmi és világhálós aktivitása, sokirányú figyelme inkább a *kortalan* kategóriába sorolja. (Például alig két évvel ezelőtt a Magyar Írószövetség színeiben váltótársakként vettünk részt egy félmaraton futóversenyen.) Budapesten született 1960-ban, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán diplomázott, majd az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott. 1991 óta közjegyző, Csepelen él. A nyolcvanas évek elején kezdett verseket publikálni, bemutatkozó kötete (*Fékezett habzás* címmel) 1986-ban látott napvilágot. A rendszerváltást követően személyes okokból néhány esztendőre kivonult az irodalmi körforgásból, de 1996-ban visszatért, és azóta töretlenül alkot. Elkötelezett munkájának termése kilenc további

versgyűjtemény, két-három éves sűrűséggel, melyek sorából feltétlenül kiemelkedik az 1998-as *Függőhíd* és a 2015-ös életmű-válogatás, az *Album*, nemkülönben a legutóbbi kötet, a 2017-ben megjelent *Tejút nappal*. (Következő könyve már előkészületben kiadónknál.) Munkásságát 2015-ben Budapestért-díjjal ismerték el, 2017-ben pedig József Attila-díjban részesült.

Filip Tamás a termékeny szerzők típusába tartozik. Egy beszélgetésünkből tudom: nemrégiben szakmai leltárt készített, és kiderült, hogy pályája során több mint háromszáz alkalommal publikált folyóiratokban, heti- és napilapokban, összesen csaknem nyolcszáz verset. Emellett számos esszéje és recenziója is nyomdafestéket kapott. Egy régebbi vallomása szerint legfontosabb mestere Nemes Nagy Ágnes, akit az objektív líra megkerülhetetlen képviselőjének tart, és poétikai értelemben követni próbál. A folyamatosság és a már említett elkötelezettség Filip esetében különösen jellemző fogalmak. Évtizedek óta töretlen szellemi és közéleti magatartást tanúsító, hűséges alkotótárs, közös gondolkodásra kész barát, aki számtalan szalon kötődik a Magyar Írószövetséghez és a Magyar Naplóhoz. E szoros munkakapcsolatból következett, hogy 2010–2012 folyamán folyóiratunk versrovatát szerkesztette – korábban pedig rövid ideig a Kortárs szerkesztőjeként dolgozott.

Verseinek egyik kulcsfogalma a novellaszerűség, a tömörített narratíva. Örkeny egyperces novellákat írt, Filip pedig negyven másodperces versnovellákat – minden költeménye önálló minivilágot alkot. Itt olvasható két friss műve is ezt példázza. Isten éltesse sokáig a Költőt!

Filip Tamás

(1960, Budapest) költő,
szerkesztő, jogász,
József Attila-díjas

Filip Tamás

Heten vagyunk

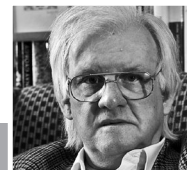
Hasonmásaim közül egyet ismerek.
Vagy mondjuk így: láttam.
Gordonkás egy szimfonikus
zenekarban. Reménykedem,
a másik öt között van egy
régész, de egy nyelvészszel
is kiegyezem, sőt azt se bánom,
ha edző, vagy nemzeti parkokban
túrázókat vezet, csak értsen
valamihez úgy, mint ahogy
én semmihez, legyen mestere
annak, amit csinál, hadd legyenek
büszke rá akkor is, ha őt magát
nem, csak arcát ismerem.

Föl a szakadékból

Karavánutak már vannak, de
katedrálisok még nincsenek.
Sokan indulnak el messzire,
kevesebben érkeznek haza.
Hoznak ketrecben madarakat
és majmokat, hoznak fűszereket,
tömjént, mirhát és aranyat,
klaviatúrámra csupa idegen jelet,
iniciálékat, hieroglifákat, nem
tudom, melyik mit jelent.
Írni kezdek, lesz, ami lesz.
Közben énekel bennem egy gyerek.
És íme: fölzuhantam a szakadékból,
a labirintust spulnira csavartam,
vitorláim tolják a duzzadó szelet,
és rájövök, most én vagyok úton,
hajóm röpül egy távoli kikötőbe,
de hazatérek egy rakomány
szantálfa hegedűvel. Zenéljenek
az illatok. Legyen illata a zenének.

Szokolczay Lajos

Tűzzománc világom

Kopócs Tibor kiállítása
a pannonhalmi Bencés Gimnázium Galériájában

Szokolczay Lajos
(1941, Nagykanizsa)
irodalomtörténész, művé-
szetkritikus, Verőcén él
Széchenyi-díjas

A dunaszerdahelyi kiállításon már megtapasztalhattuk, hogy a tűzzománcok milyen fontos szerepet töltenek be Kopócs Tibor életművében. Nem véletlen, hogy az egész pályát teljességében mutató tárlaton a festmények, grafikák és tűzzománcok száma – csaknem száz mű került terítékre – megegyezett. Tehát a kivitelezést (technika stb.) és a műfaji bravúrokat tekintve

is valaminő harmónia jellemzi a *couleur locale* látomásait, az egyetemesség irányába mozdító oeuvre-t.

A művész a 2019-es kiállításán a sok évtizedre visszanyúló életműben a Csallóközt, vagyis a szülőföldet jelölte ki a gondolkodását, érzelmi kitárulkozását nagyon is meghatározó központnak. (Nem véletlen, hogy megannyi műve Lőcsei Pál mester előtti tisztelgés.) Hogy a biblikus telítettség – pontosabban, a bibliai jelképrendszer messze sugárzó hatása – a tűzzománc képeken (is) kimutatható, nem másból ered, mint a *sorsvállalás* azonosságából. Hiszen a krisztusi fényben didergő felvidéki ember – ha kicsinyben is, ám megrendítő módon – ugyanazt a Golgotát járja be, mint az évezredes bölcsességet, a kitartás és áldozatvállalás fenségét *életerővé* alakító Úr.

Eme áldozatvállalásnak kissé profán változatai is lehetnek – lásd az *Íme a NŐ – Csallóközi Golgota* (1996) című, több szimbólumot egybefogó alkotást, vagy a *Militáns angyal* (1996) ki tudja, kit (a férfit?) fenyegető menetelését. De a tűzzománcok arzenálja szinte teljességében a bibliai tanítás mély erkölcsiségét, a „főszereplők” (Jézus, Mária, Péter, Illés, János, Jakab stb.) megszenvedett életútjának sokszor fénylő drámaiságát hangsúlyozza. Így az óvó szeretetet (*Mária gyermekkel* – 2000), az együvé tartozás figyelmeztető otthon-melegét (*Jézus, János és Pál apostol* – 2000) és Krisztus másodszeri eljövételének jövendölését (*Illés szekere IX.* – 2007).

Kopócs Tibor: *Íme a NŐ – Csallóközi Golgota*

Kopócs azonban megtöri a szakrális hagyományhoz köthető ikon-szerűséget, vagyis annak misztikáját. Minden szépség ellenére, talán csak a *Mária gyermekkel és az Utolsó vacsora – Hommage a Lőcsei Pál mester* (2000) mondható oltárképnek. Szó se róla, a művész ugyan alkalmazkodik a *Jelképtár* sugaraival egyetemessé tágítható képi megidézéshez, ám fölöttébb rajzos személyiségjegyeivel tüntet, amelytől a groteszk sem áll távol (*Szárnyasbika – 1997*). Ezúttal a *flóra és fauna* (és megannyi bibliai kellék-mozzanat) éppúgy fontos szerepet játszik, mint a nő: az Éden kristályát fölragyogtató és testi hatalmával – erotikájával – eltakaró embertársunk. Az átszellemítés varázslatára a számos példa közül a fű motívumát emelném ki. A fű többek között az élet és a halál jelképévé is válhat, mert az embert hamar elragadhatja az Úr: „olyanok, mint a reggeli álom, mint a sarjadó fű, reggel kihajt, kizöldül, estére lekaszálják és elszárad” (Zsolt. 90,5k).

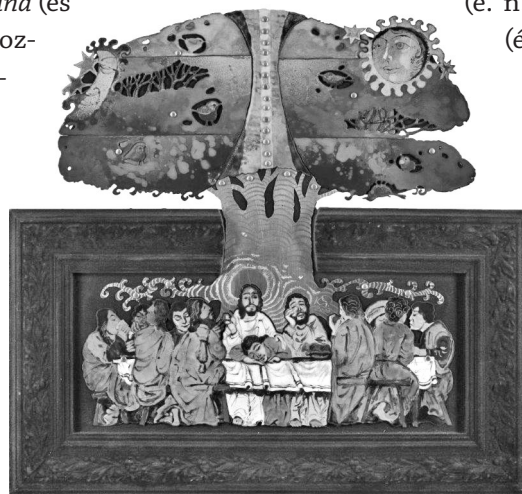
A megfeszítettetés pózai (mindannyiszor kiindulópont Krisztus kereszthalála) különböző ábrázolásmódokat szülnek. És ami bennük érdekes: a korpusz, vagy az annak megannyi helyzetmozzanatát viselő test – a madár röpléséhez kapcsolható szabadság szimbólumát eszünkbe juttatva – olykor kiszabadul végzetes rabságából. E szárnyalásnak jellegzetes példái, bravúros háttéralakzatokkal, az 1997-es *Madárember I–II.* és a *Madárember III.* (1999). A keresztről való leszakadás illúziója oly erős, hogy valósággal észlelhető a *fölfelé* irányulás dinamikája is. Hogy a madarak előképei az apostoloknak, akik az egész földet bejárva Isten igéjét hirdetik – az Úr emígy szólt: „Az égen,

a föld felett pedig röpködjenek a madarak” (Ter. 1,20) –, ahhoz kétség sem fér.

Látható, alapvető a tűzzománcok biblikus megalapozottsága. Akár az *Illés szekere IX.* népmesei izgalmát vesszük (már ami a megjelenítés módozatát illeti), akár a fő motívumként előlépő bika mint megnyíló hegytömeg, mint drámaian szikrázó ég, tonnányi súlyában ugyancsak stabil jelenlétét – *János apostol megkísértése – 2005; Jelenések könyvéből* (é. n.); *Szent Antal megkísértése* (é. n.) –, ezzel az ábrázolással a mítosz költözik le a csalólóközi földre. Kopócsnak sikerült a csak rá jellemző „léket” egyidejűleg helyi érvényességűvé és egyetemes kisugárzásúvá avatni. Amelynek örvényében nem csupán a Szent jelenik meg, hanem festményeinek és tűzzománcainak leg-sokoldalúbb alakja, „bűnbánó” társa, a nő is. *Ars poeticája* (2013) az égi és földi motívumaival

mindennél jobban érzékelteti ezt a *földsza-got* is.

Az az igazán bravúros, ahogyan a művész a keretből – megtartván a kompozíció teljességét – kilép. Erre példa az *Utolsó vacsora* (fa) motívumkincsben gazdag lombkoronája. A törzs és a gyökerek (mint védőháló, mint oltalmazó egység) Jézust és tanítványait takarják. Az alakok hagyományos rajzában vallanak a tekintetek, ott a – jobb szó híján – tépelődő, drámát megelőző búskomorság. Ezzel szemben, a *Táltos ménés* (1996–1997) című triptichon a rajzos néprajzi elemeket, az ősiségben fogant, elszabadult „táncos” vonalainak eldorádóját kirívóan érzéki gazdagsággal jeleníti meg. Kopócs tűzzománcainak – egy kis megengedéssel – ez az *örömtánca*.

Kopócs Tibor: *Utolsó vacsora – Hommage a Lőcsei Pál mester*

Székelyhidi Zsolt

Arcul

Az arcodat
 ellepő pír vagyok.
 Náthába fúlt
 orrcimpa-piros,
 szemed sarkaiból
 eltartó vonalakba,
 homlokráncaidba szoruló
 árnyalatok.
 Egyenetlenség
 vagyok az arcéleden,
 egy régvolt felmetszés
 szokatlan nyoma
 állcsúcson.
 A szőke hajad vagyok.
 Szürke folt vagyok
 a fehér falon,
 az ágy mögött.
 Mindig frissen
 mosott
 szőke fürtjeid
 fakította folt,
 függő fentléteink
 dörzsívei.

Az arcodra szökő
 emlékezés vagyok.
 Szemedbe kúsó
 folyadék,
 küzdő pislogásaidból
 nézek magadba.
 Emlékeid közé
 keveredem,
 együtt tölthető
 múlt időket
 újragondolok.

Arcod vagyok,
 ablakba vetett kép.
 Nézel.
 Tükröződés.

Székelyhidi Zsolt

(1973, Debrecen) költő,
 szerkesztő, zenész, fotográfus,
 Budapesten él

”A mese mindenkié”

Rovó Edina
(1980, Szeged)
író, festőművész

Interjú Rovó Edina íróval, festőművésszel

Rovó Edina *Színekből font mesék* című kötete a Magyar Napló Kiadó gondozásában, Túttó József festményeivel illusztrálva jelent meg 2019-ben. A festőművészként is elismert szerző kötetének huszonegy meséje a gyerekek erkölcsi érzékének fejlesztését tűzi ki célul.

– *Köteted illusztrációs világa eltér a kortárs gyerekkönyvkiadás megszokott gyakorlatától. Túttó József festőművésszel összhangban, párhuzamosan alkottatok: a festmények inspiráltak egy-egy mesét, de előfordult, hogy a mesék inspiráltak festményt. A festőművészt nem csupán illusztrátorként, hanem társszerzőként említhetjük a kötet kapcsán. Hogy találtál rá Túttó József képeire?*

– Egy festészeti kiállításon találkoztam Túttó Józseffel Budapesten, és azonnal megszólítottak a képei. Szinte kiabáltak, hogy történeteket rejtenek magukban. Én csak kiszabadítom őket. Ezért vagyunk társszerzők. A kötet két világnak a találkozása és összeillesztése.

– *Írói munkásságod mellett festőművészként is bizonyítottál. Szeged, Győr, Pécs és Budapest mellett Svájcban, Horvátországban, Új-Zélandon és Balin is nyílt kiállításod. Kézenfekvő a kérdés: elismert festőművészként hogyhogy nem te készítettél illusztrációkat a mesékhez?*

– Ahogy azt fentebb említettem, a kötet két világ fúzója. Egyikből születik a másik. Egymásra hatnak, egymást alakítják. Ha én illusztrálnám a meséimet, akkor az csak rólam szólna. Én úgy gondolom, így sokkal gazdagabb és érdekesebb, főleg mivel Túttó József művész úr

világa nagyon egyedi. Minden korosztály találhat benne valamit magának. Végtelenül összetett és sokatmondó.

– *Miért épp a mese műfaját választottad? Túttó József festményei kívánták meg ezt a műfajt, vagy saját írói hangod befolyásolt nagyobb mértékben?*

– Valójában mindkettő. A festmények szereplői számomra mesébe illő alakok. Itt-ott torz, elnagyolt, vagy éppen túl szép figurák. A megszokott valóságunktól eltérő, más, mesés világ Túttó Józsefé. Emellett pedig a mese mindenkié. Mesével meg lehet szólítani a kicsiktől az idősekig mindenkit.

– *Az öreg halász, akiről elfeledkezett a halál a kötet utolsó meséje. Érdekes, hogy épp ezt írtad meg elsőként. Mi indított arra, hogy ilyen komoly témákat, mint a halál és az elmúlás gyerekeknek szánt műben írj meg? Bár úgy érzem, néhány mese a kamaszokat és a felnőtteket is megszólítja...*

– Amikor megírtam az első mesét, eszembe sem jutott, hogy egyszer mesekönyv lesz belőle. Viszont amikor eljutottunk a kiadásig, nem szerettem volna kihagyni belőle azt a mesét, aminek végül ezt az egész utazást köszönhetem. Bár volt, aki egyértelműen azt javasolta, hogy hagyjam ki. Amíg Balin éltem, megtanultam, hogy a halál nem rossz dolog. Láttam az ottani

embereket ünnepelni, nevetni, örülni temetéseken. Minden csak értelmezés és hozzáállás kérdése. Még a halál is. Véleményem szerint a keleti kultúrák szebben és egészségesebben közelítik meg ezt a nagyon fontos témát. Mi takargatjuk, rejtegetjük, beszélni sem merünk róla, de szerintem ez nem egészséges. A gyerekek nem buták, csak kicsik. Ha szépen mesélünk nekik, akár egy ilyen súlyos témáról is, megértik, és többek lesznek tőle. Nem ijednek meg. Nem sérülnek, hanem pont hogy teljesebbek, stabilabbak lesznek tőle. Ezért nem fogom kerülni a nehéz témákat a jövőben sem.

– A Színekből font mesék történetei megtanítanak különbséget tenni jó és rossz között. A Zsuzsi anyu jótündér című mese a család értékét helyezi központba, ezzel szemben az Udvarló János témája a megcsalás, a hűtlenség. Minden mesében találunk erkölcsi tanulságot, ezáltal tanmesékként is olvashatjuk a történeteket. Az utóbbi időben mintha változott volna a tanmese műfaji megítélése, mintha kicsit avítottak és túl didaktikusnak tartanánk. Te hogy látod ezt?

– Tanmese és tanmese között is van különbség. Sőt, a tanmese szó már magában negatív konnotációkat hordoz. Én úgy gondolom, ha nem viszünk semmit magunkkal egy szöveg olvasása után, akkor jobb lett volna, ha az meg sem születik. Az, hogy felhívjuk a figyelmet az emberi értékekre, a kedvességre, figyelemre, őszinteségre, méltóságra, nem lehet avított dolog. Sőt. Pont ezek hiányától szenved a világunk jelen pillanatban. És igen, szenved a világ, a Föld és mi magunk is, mivel eltávolodtunk a valós értékektől, eltávolodtunk önmagunktól, és sokan erdőben bolyonganak. A meséimmel szeretnék kicsi fáklyásokat gyújtani a virágos utak mentén. Így aki keres, rátalál.

– A gyerekkorhoz és a gyerekekhez való viszonyulás rengeteget változott a történelem során. A pszichológia, a neveléstörténet, a családtörténet és a gyerekkortörténet kutatásai máig újabb és újabb eredményeket hoznak. Te hogy viszonyulsz a gyerekekhez, a gyerekkorhoz?

– Mint említettem, az én gondolkodásmódom inkább a keleti, mint a nyugati rendszerhez igazodik. Számomra sokkoló információ volt, mikor megtudtam, hogy Freud munkássága, a gyermekkori nevelés befolyásának felismerése, vagy csak a tudatalatti felismerésének jelentősége nemcsak vitatott, de egyenesen nevetés tárgya volt száz, százötven éve. Míg keleten, több ezer éve ezek változatlan alapelvek. Mintha mi itt újrakezdtük volna, újra fel akarjuk fedezni azt, amit már régen tudunk. Nem gondolom, hogy annyira sok új eredmény született volna. Inkább más megvilágításból ismerjük fel a már rég felfedezett dolgokat. De ez így természetes, ilyen az ember természete: saját maga kell, hogy végigmenjen az úton, és levonja saját következtetéseit. Ezért más egy kicsit a világ mindenki számára. Természetesen nagyon szeretem a gyerekeket, és roppant fontosnak tartom a gyermekkort mint alapot. De hiszek a lélekben és a szellemben, ezért számomra a gyermekkori hatások csak hatások. Ugyanaz a gyermekkor két különböző embert két teljesen más felnőtté formál annak függvényében, ki is ő valójában.

Bolla Eszter

Bolla Eszter
(1995, Pápa) szerkesztő,
Budapesten él, Oláh János-
ösztöndíjas

Małgorzata Karolina Piekarska (1967, Varsó)
író, újságíró, a Lengyel Írók Egyesülete varsói tagozatának elnöke

Szenyán Erzsébet (1943, Péteri) műfordító,
József Attila-díjas,
Budapesten él

Małgorzata Karolina Piekarska

Az iskolapad

– Małgosia! És a tízóraid? – kiáltotta anyja, az ablakon kihajolva.

– Viszem! – kiáltotta vissza Małgosia, és meggyorsította lépteit.

Egy régi tömbházban lakott a Saska utcában. Ablakukból látni lehetett egy templomot és a Jordan gyermekkert egy darabkáját. Az iskola ötpercnnyire volt, de ma úgy érezte, hogy évszázados vándorutat kell megtennie. Régen nem volt ilyen ideges. Türelmetlenül várta az első napot az új iskolában, ugyanakkor nagyon izgult. Mert Kamilával ugyan régóta barátnők voltak, júliusban még együtt is táboroztak. Ezért úgy gondolta ki, hogy majd egy padban ülnek, de... bizonyos feszültség csak maradt benne. Először is, Kamila még nem jött haza a vakációból, másodszor pedig, kik fognak még az osztályba járni? Ezt Małgosia nem tudta. A gimnázium a kerület egyik legjobb iskolájának számított. Két főútvonal kereszteződésében feküdt, vonzotta a Visztula jobb partján lakó varsói fiatalokat.

Az osztályban már bent ült néhány tanuló. Egy részüket ismerte a templomból, az utcáról vagy az üzletekből. Másokat most látott először. Körbenézett a teremben.

Pillantása megakadt egy fiún, akire a lakótelepi könyvtárból emlékezett. A fiú sok könyvet kölcsönzött ki, úgy, mint ő. Ránézett Małgosia-ra, és elmosolyodott. Szép lassan mindenki elfoglalt egy helyet, s mire Małgosia észbe ka-

pott volna, már csak a középső sor első padja maradt számára.

„Kamila nem nagyon fog örülni” – gondolta, miközben beült a padba.

*

– Te biztosan olyan stréber fajta vagy – hallotta háta mögött valakinek a hangját.

Megfordult. Egy barna hajú lány állt előtte miniszoknyában és túsarkú cipőben. Külsejével egyáltalán nem illett a többiekhez.

– Miért... – kezdte Małgosia, de folytatni nem tudta, mert a lányt egyáltalán nem érdekelte a válasz.

– Az első padban ülsz, és szemüveget viselsz. A szemüvegesek pedig általában strébernek.

Małgosia megvonta a vállát. Kedve lett volna valamit válaszolni, de lemondott róla. Megszólalt viszont a könyvtárból ismert fiú.

– És az ilyen mélyen kivágott miniruhát viselő kisasszonyok milyenek?

– Maciek, te csak fogd be a szádat, mert szólok Krzysztofnak, ő majd eligazít.

– Miattad? Kétlem. Úgysem szeret téged.

– Te hülye!

– Aki mondja.

A veszekedés jó ideig tartott, és folytatódott volna tovább is, ha a barna Kasiának nem keltek volna védelmére... a fiúk. Láthatóan nem tudták titkolni, mennyire elragadtatta őket a lány szépsége. Egyikük széket tolt oda Kasiának. Egy másik fiú fölajánlotta neki, hogy üljenek egy padban. A harmadik egyenesen

Részlet a szerző *Czajka tanárnő osztálya* című ifjúsági regényéből.

bunkónak nevezte Macieket. Ő azonban csak elmosolyodott az orra alatt, vállat vont, majd lekezelő mozdulattal az osztály végébe vonult.

Ez az összeakaszzkodás azonban elég volt ahhoz, hogy Małgosia megtudja: a barna lány neve Kasia, a fiúé pedig Maciek, aki ismer valamilyen Krzysztot, akivel Kasia alighanem együtt jár. És azt is, hogy ezek ketten jól ismerik egymást.

„Eh... – sóhajtott Małgosia, és irigykedve nézett Kasiára. – Ennek itt egy csomó hódolója van, nekem meg?” – gondolta, és körülnézett. Elkapta Kasia lenéző tekintetét, ezért aztán magába zárkózott, és mereven a táblát bámulta. Ebben a pillanatban kinyílt az ajtó, és belépett a tanárnő.

*

– Üdvözöllek benneteket az új iskolaévben. A nevem Barbara Czajka, és, amint azt már biztosan tudjátok, én leszek az osztályfőnökötök – mutatkozott be a tanárnő, figyelmesen szemlélve a tanulók arcát. – Akik itt voltak az évnnyitón, már megismerhettek. Nagyon régóta dolgozom ebben az iskolában, és tudom, hogy ti gyorsabban ismertek meg engem, mint ahogy én megjegyzem a vezeték- és keresztnéveteket. Remélem, egy kicsit segíteni fogtok ebben. Ezt fogjuk tenni: én mondom pár szót magamról, ti pedig írtok nekem egy dolgozatot. A jövő hétre. Ez lesz az egyetlen dolgozat, amelyre négyesnél rosszabb jegyet nem fogok adni. A téma: „Az én vakációm”. Egyszerűen meg akarom tudni, hogyan írtok. Igaz, hogy legjobban a nyelvtant szeretem, és ahogyan idősebb iskolatársaitok állítják, szóalkotással és mondatszerkesztéssel kínozzom a tanulókat, de... Igen? Mit akarsz mondani? – kérdezte Czajka tanárnő Małgosiától, mert észrevette, hogy a lányka jelentkezik.

– Az egész vakációt írjuk le? Vagy csak egy részét? Hiszen a vakáció több mint két hónapig tart, és...

– Nemcsak azt akarom látni, hogyan írtok, hanem szeretnék jobban megismerni benneteket – magyarázta az osztályfőnök. – Ezért a dolgozat formája tetszőleges. Lehet nekem címzett levél. Lehet barátnőtökhöz írt levél. Lehet elbeszélés vagy egyszerű beszámoló. Megírhatjátok valamilyen szünidei kalandotokat. Írjatok úgy, hogy nektek is jó élmény legyen! Legyen ez az első munka inkább szórakozás!

– És milyen hosszú legyen? – kérdezte Małgosia.

– Ahogyan jónak látjátok – válaszolta Czajka tanárnő, aztán az osztályhoz fordulva azt mondta, reméli, hogy az a három év, amelyet együtt fognak eltölteni, nemcsak munkás, de kellemes időszak is lesz.

– Stréber – sziszegte Kasia Małgosia felé, amikor megszólalt a szünetet jelző csengő, és Czajka tanárnő elhagyta az osztálytermet.

*

– Várj meg! – hallotta háta mögött Małgosia valakinek a hangját.

Megfordult – Maciek futott utána.

– Ne izgasd magad Kasia miatt – szólta Maciek lihegve.

– Egyáltalán nem izgatom magam – válaszolta Małgosia.

De ez nem volt igaz. Nagyon is izgatta. Különösen amiatt, hogy a fiúk mind úgy bámulták Kasiát, mint egy szentképet, és mellette akartak ülni. Lám, most is látta, amikor kijött az osztályból, hogy egy fekete hajú fiú felajánlotta Kasiának, hogy viszi a táskáját. Pontosan úgy, mint valami tizenkilencedik századi könyvben.

Małgosia és Maciek egy ideig szótlánul mentek. Elsőnek a fiú szólalt meg.

– Együtt jártam vele általánosba. Ez a lány egy idióta.

– Szép lány. Láttam, hogyan bámulják őt a fiúk.

– Ááá. Ez csak látszat. Rádásul hamarosan megváltozik a véleményük. Pár nap múlva senki

sem fogja szeretni. Emlékezz a szavaimra! Kérdezd csak meg Stasieket vagy Tomeket!

– Melyik fiúk azok?

– Akik mögöttem ülnek. Óvodás koruk óta barátok. Egy osztályba jártunk az általánosban. Egyébként itt laknak, közel – mutatott a templom mögötti részre.

– Én meg pont itt – szölt Małgosia, megállva lépcsőházuk előtt.

– Én egy kicsit odébb – pontosította Maciek, de meg sem mozdult.

Małgosia ugyanúgy. Fogalma sem volt róla, hogyan viselkedjen.

– Ismerlek a könyvtárból – vallotta be aztán, s abban a pillanatban Maciek fölkiáltott:

– Hát persze! Éreztem, hogy valahol már látalak! – és akart volna még valamit mondani, de Małgosiát hívta a mamája.

*

Másnap osztályfőnöki óra volt az első. Czajka tanárnő közölte, hogy meg kell választaniuk az osztályfelelőst és a pénztárost. Azt mondta, tisztában van vele, hogy nem mindnyájan ismerik egymást, de az ilyen szervezési dolgokat jobb minél előbb elvezetni.

– Én szeretném javasolni osztályfelelősnek Kingát – szólalt meg valaki.

– Te vagy a...

– Ewa – mutatkozott be a lány. Rövidre nyírt haja volt, és két gödröcske az arcán. – Kingával egy osztályba jártunk az általánosban, és ott négy évig ő volt a felelős. Van benne gyakorlata.

– És Kinga is akarja? – kérdezte az osztályfőnök.

– Ha az osztály is akarja, akkor lehetek – válaszolta Kinga, és minden szem feléje fordult.

– Van más javaslat is?

Csönd volt a válasz.

– Vagyis, akkor Kinga lesz az osztályfelelős. És a pénztáros?

A kérdést hosszú, kellemetlen hallgatás követte.

– Talán az, aki Kingaék osztályában is pénztáros volt? – hallatszott az ablak felől.

Minden tekintet abba az irányba fordult. A barna fiú, aki előző nap Kasia táskáját vitte, láthatóan gúnyt űzött Kingából, Ewából és... Czajka tanárnőből.

– Biztosan nem ebbe az osztályba jár, de az nem számít...

– Akkor talán te? – kérdezte az osztályfőnök, de a fiú elmosolyodott, és megvetően felnyihogva, válaszolta:

– Vannak nekem ennél fontosabb dolgom is.

– Te vagy a...

Czajka tanárnő a tanulóra nézett, akinek a nevét sehogyan sem tudta felidézni magában.

– Michał. A tanárnő pedig... Barbara Czajka, ha nem tévedek – mondta, s úgy tett, mintha, a tanárnőhöz hasonlóan, ő is keresné emlékezetében a nevét.

– Ez nem túl elegáns magatartás.

– Mert ez nem király előtti audiencia – vágott vissza a fiú, és leült, hangosan sűrölve székével a padlót.

Egy pillanatra csönd lett a teremben. Majd Czajka tanárnő halk szavai törték meg a csendet.

– Mától kezdve az én óráim a te számokra olyanok lesznek, mint egy audiencia. Egyelőre megengedem, hogy részt vegyél rajtuk. És ajánlom, hogy élj ezzel a kegyvel. Mert ha kitesékellek, az édesapáddal kell hozzám jönnöd. Érthetően mondtam?

– Nincs apám.

– Akkor a mamáddal, nagymamáddal, nagynénéddel vagy más törvényes gondviselőddel! – Czajka tanárnő már láthatóan ingerült volt. – Világosan beszéltem?

– Igen.

– Tanárnő, kérem! – Małgosia fölnyújtotta a kezét, és egy szuszra szavalt el, amit már pár perce fogalmazott magában. – Szeretném pénztárosnak javasolni Kasiát.

Lehet – gondolta –, hogy ha elsőnek ő nyújt békejobbot, akkor Kasia nem fog úgy viselkedni?

Mint például reggel is, amikor az öltözőben azt mondta, hogy „Óóó! Látom, hogy a babucinak papucskája van”.

– Nekem is vannak fontosabb dolgaim, mint az, hogy valamiféle pénztáros legyek. Te pedig ne nyalizzál nekem, mert semmit sem érsz el vele – mondta foghegyről Kasia.

Małgosia szinte görcsbe merevedett ezektől a szavaktól. Kasiát már nem látta olyan szépnek, mint korábban. Kárörömmel vette észre, hogy vékony szálú a haja, és egy anyajegy csúfítja az arcát.

– Ez mindennek a teteje! – szólt felháborodva Czajka tanárnő. – Az első osztályfőnöki órán máris kiderül, hogy ebbe az osztályba csupa egymást ki nem állható tanuló jár. Téged, aranyom, nem értelek – fordult Kasiához. – Úgy öltöztél fel, mintha nem is iskolába, hanem divatbemutatóra jöttél volna. Osztálytársad békejobbot nyújt neked, mutatja, hogy bizalommal fordul hozzád, te pedig belerúgsz abba a kézbe. Elképesztő viselkedés! Ezek után közlöm veled, hogy még ha akarnál is pénztáros lenni, én nem egyeznék bele. Vagyis ugyanott vagyunk, ahol voltunk. Ki legyen a pénztáros? Vannak jelölések? Vagy önként jelentkezők?

A tanárnő végignézett az osztályon.

– Látom – szólt kis idő után –, hogy kénytelen leszek sorsolni. Legyen tehát az a pénztáros, aki a napló névsorában a tizenharmadik sorszám alatt szerepel. Vagyis... – Maga elé húzta a naplót, és megnézte a névsort – Michał... – és szemét arra a fiúra szegezte, akivel épp az előbb folytatott kellemetlen beszélgetést.

– Én biztosan nem vagyok a tizenharmadik! – tiltakozott a barna hajú fiú. – Én a névsor elején vagyok.

– Te jóisten! Nem csak egy kutyát hívnak Bodrinak – háborodott fel Maciek, de többet nem tudott mondani, mert az előtte lévő padból fölemelkedett egy világos szőke hajú fiú, és flegmán így szólt:

– Lehetek.

– Vagyis két Michał van az osztályban – kiáltott fel Czajka tanárnő, Maciek pedig hozzátette:

– Fehér és Fekete Michał.

Az osztály hallván ezt, nevetésben tört ki. Csak az a Michał, akit az előbb Feketének kereszteltek el, csak ő ült duzzogva a padban.

– Remélem, hogy ez az első osztályfőnöki óra volt az utolsó, amelyen így viselkedtetek – mondta Czajka tanárnő. – Van még valakinek kérdése?

– Nekem – nyújtotta fel a kezét Małgosia.

– Nos?

– Mikor kapjuk meg az iskolalátogatási igazolványt? Mert be akartam iratkozni a könyvtárba, de a könyvtáros néni azt mondta, hogy csak az igazolvánnyal lehet...

– És az autóbuszberlet kedvezménye... – szólalt meg valaki más.

– Óh, jaj!

Czajka tanárnő elpirult.

– Elnézést kérek. Teljesen megfeledkeztem róla. Az igazolványok a tanáriban vannak. Azonnal hozom őket – mondta, és kisietett az osztályból.

– Na, tessék! Könyvecskék, szemüvegecske, a hátán púp, melle meg sehol. Stréber! – nevetett fel lekezelően Kasia, és az osztály fiús része felé nézett, helyeslést várva.

Ám ekkor Małgosiánál láthatóan elszakadt a cérna, mert kitört:

– Legyek inkább görbe hátú, szemüveges, stréber és lapos mellű, csak olyan ne, mint te! Bunkó és kötekedő. Illesz ahhoz, ott! – intett fejével a Fekete Michałra. – Két beképzelt bunkó.

Kasia öntelten elnevette magát. Csakhogy ettől kezdve napról napra egyre kevesebb elragadtatást és érdeklődést keltett az osztály fiús részében. Biztosan azért, mert mindennap ugyanolyan kihívóan viselkedett. Egy dolog biztos volt – egy hét után már senki nem akart mellette ülni. Maciek szavai gyorsabban igazolódtak, mint ahogyan azt Małgosia feltételezte.

Fordította: Szenyán Erzsébet

Babics Imre

(1961, Budapest) költő,
szerkesztő, Bakonyszücsön
él, József Attila-díjas

Babics Imre

Híd

Szivárványhíd, útra keltek
ott büntelen, kimúlt kutyák;
létállapotom mind sutább,
a tökély letérdepeltet.

Kő

Meghajol a fűszál árnya,
mikor kő emlékéhez ér:
ikráját lerakó márna,
kardját eltörő hadvezér,

aprópénzt szétszóró részeg,
műszemet kiejtő szarka;
időőrzésre nincs készebb
nála: mozgás belül marta.

S tenyérhő: meteoritok
becsapódás-ritkasága;
minden eljövétel titok,
melyektől előre kába.

Sarj

A határtalan űr foglya
egyszer békésen meghálni
szénaboglya alá mászna,
hogy fülébe sarj suttogja:
*A téridőtök fűszálnyi,
a halálotok fénypászma.*

Szem

Méhszárny: Isten szempillája,
égövünkre pillant, hol nem
rejt hősiest a tekintet,
...szemlesütve vár egy szintet,
melyen minden kvazár pollen,
minden fullánk Himalája.

Bozók Ferenc

Elhízás és súlyproblémák magyar költők verseiben

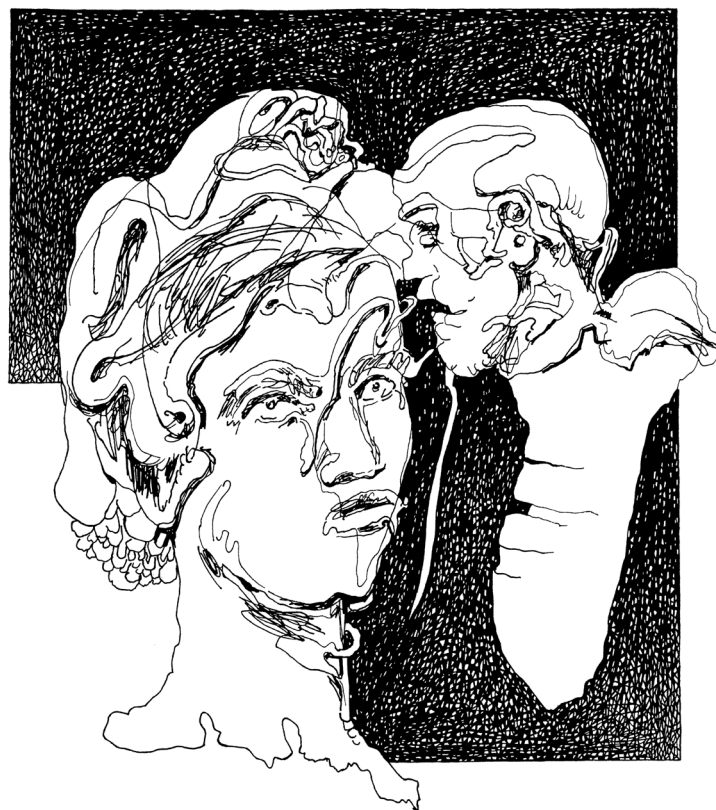
Bozók Ferenc
(1973, Gyöngyös)
költő, esszéíró,
Budapesten él

Korunk az anorexiás topmodelleket állítja elének eszményül. A zörgő csontú, „éhhálal határán járó” modellek a média és divatszakma által presszionált modern közmegegyezés értelmében jól mutatnak a kifutón. Eszembe jut David Frankel kiváló filmje, *Az ördög Pradát visel*, mely a divatbemutatók kökemény, professzionális és kíméletlenül aszketikus világát idézi. A kiváló színésznő, Meryl Streep által játszott kérlelhetetlen főnökasszony, Miranda kövér lánynak nevezi az átlagnéző szemében nyilván karcsú, filigrán alkalmazottját, Andreát (Anne Hathaway). A kövérség és soványság megítélése mindazonáltal koronként, társadalmanként, kultúránként olykor igen eltérő is lehet. Lásd például a prehisztórikus szobrászat egyik ikonját, a *Willendorfi Vénuszt*. Alkotója egész biztosan nem a valóságábrázolásra törekedett, hanem az akkor és ott konszenzusos nőideált próbálta megformálni, kifejezni. A telt *Willendorfi Vénusz* nem egyedi szobrocska. Egyfajta típusnak nevezhető. Hasonló vénuszokat találtak a régészek, néhányat Magyarország területén is. Ahol nincs stabilan elérhető táplálék, ott a teltség szociálisan felértékelődhet. Az ősi termékenység-szobrocskák nőalakjai kövérek, kifejezve a jólétet és valamiféle (főként anyai vagy matriarchális) biztonságot, amely vitalitást demonstrál, és „nélkülözi a nélkülözést”. Gondolhatunk a bibliai hét szűk és hét kövér esztendő sovány és kövér teheneinek látomására, melyet Ady Endre is említ a panaszos *Szép, magyar Sorsban*: „Nem láttunk hét kövér esztendőt / De minden esztendőnk sovány”. Nem kell azonban

olyannyira az őskori múltban vagy a bibliai óidőben kutakodnunk, és nem szükséges minden esetben a felértékelt gazdasági jólét szimbólumát látnunk a molett nőeszményben. Gondoljunk csak példának okáért a 16. századi jeles flamand festőnek, Rubensnek testesebb modelljeire. Barokk szobroknál és festményeknél is gyakran megfigyelhető, hogy a Madonna kezében vagy bölcsőben pihenő gyermek Jézust, a bambinót pufóknak ábrázolják, vagy a barokk freskók puttói, angyalkái is hurkásan ducik. A kisbaba akkor egészséges, ha kerek. Nagy László azt kívánja a betlehem-i meghittsége vágyó, de „pilátus-időket” idéző versében, hogy az újszülött kis Jézus „kerekedjék mint a duda / orcája dundira” (*Játék – karácsonykor*). József Attilánál: „Őrizzétek mint kövér kisedet / Jövő nagy országulásunkat” (*Féldő 0:0*). A huszadik század előtti magyar költészetben megjelenő „túlsúly-problematikát” unikális áttekinteni annak tudatában, hogy szinte nem is volt a korábbi századoknak igazán elhízott írója vagy költője. Mikszáth Kálmánt szokták ilyen szempontból kivételként emlegetni. Mikszáth „tesztíti meg” a 19. századi magyar irodalomban az ösztövért alkotók gazdag képtárában a szabályt erősítő kivételt. Bár ő egy évtizednyire „beletestesült” a 20. századba is, hiszen 1910-ben halt meg. Pedig hát természetesen már a korábbi századokban is voltak kövér emberek, ezt rendre épp maguk a csenevész költők bizonyítják verseikben. Idézhetnénk Vörösmarty Mihály *Egy kövér vendégfogadásra* című gunyoros, csipkelődő epigrammáját, amely klasszikus

értelemben vett tréfás sírvers. Vörösmarty haspóknak nevezi a szegény – életében nagyétkű – elhunytat. A kövérség kifejezést meglepően gyakran használják a 19. századi, de még olykor 20. századi költők is. Elsősorban azonban nem emberi, nem testi vonatkozásban. Mindenképp felértékelt, áldást és vagyont jelent a dús, kövér állat, vagy a termékeny, „zsíros” termőföld. A kövér nyáj vagy kövér, dús legelő képe gyakran kaleidoszkóp-szerűen tér vissza-vissza a magyar lírában a különböző költőknél. A példák hosszasan sorjázhatók, ezért itt csak az ismertebb költőket citálom. Csokonai Vitéz Mihály a papok kövér tinóját említi *Az álom* című versben. Ugyancsak Csokonai írja *A gazdag* című versben: „Ezer ökre járkal a kövér réteken”. Verseghy Ferenc *A Músákban* kövér földet említi. Fazekas Mihály a szikkadt földre kiadós, kövér esőt áhít (*Éljen a barátság!*). Madách az *Őszi sétában* kövér juhnyáját említi. Tompa Mihály kövér tulkokat *A folyamban*. „Kis-Kunságnak száz kövér gulyája” – írja Petőfi *Az Alföldben*. „Legelőin fű kövér” – olvassuk Aranyánál *A walesi bárdok*ban. Arany más verseiben is megjelenik a kövér fű képe, például a *Haj, ne hátra, haj előre* vagy *A pusztai fűz* című versekben. A *Csaba trilógia* második énekében pedig Meótiznak kövér szigetét említi mint termékeny földet. Ugyanezt viszi tovább Babits a 20. században: „Kastélyok, parkok, labdatér, / mért legelőkön nyáj kövér.” (*Messze, messze...*). Idézhető a ma már kevésbé számon tartott 20. századi költő, Zsigmond Ede is: „Boldog leszél, miként az állat / mely kopaszt kövér legelőt” (*A diktátor dala*). Juhász Gyulánál is kövér a hátár és a kazlak a *Magyar nyár 1918*-ban. József Attila is kövérnek, zsírosnak említi a termőtalajt a *Tüzek énekében*: „sötét és kövér mint a barna föld, amelynek méhében sok jó zsír erjed”. A fűvön, legelőkön, szántóföldeken és álatokon kívül a dúságot, kiadóságot a gyümölcsök összefüggésében is említi Dsida Jenő a *Vándor-kesergőben*: „kövér almák, húsos barackok, hizlaljatok meg engem”. Szintén Dsida

áldást kíván barátaira, és arra vágyik, hogy kövérek legyenek, és kigömbölyült arccal egyék a levest, mert az a jó házigazda jóvoltából és nagylelkűségéből fakadó jóltartottság jele (*Vidám kínálgatás keresztényi lakomán*). Kosztolányinál „vízcsöpp iramlik egy kövér bogyoról” (*Őszi reggeli*). De térjünk rá tulajdonképpen tárgyunkra, az emberi kövérségre, a túlsúlyra! Az anorexiásnak nem nevezhető, tagbaszakadt Heltai Jenő talán némi öniróniával is írta kedves, tréfás travesztiáját, *A legnehezebb király* című költeményét, amely komikus parafrázisát adja Arany János *A walesi bárdok* című balladájának: „Edvárd király, angol király / a mázsálóra lép: / Hadd látom – úgymond hány kilót / Mutat e büszke gép?” Megmosolyogtató és kedvesen bumfordi versében a király tekintélyét a kilók emelkedő száma adja, és a nép, az „istenadta nép” áhítatosan drukkol és örül a tekintélyes király egyre tekintélyesebben emelkedő test-

Trianon anizix LI.

tömegének. Büszkén dicsekszik a koronás fő, hogy „Ferenc József bölcsebb lehet, / Loubetrevanche-ra kész, / A pápa jobb katolikus, / De egy sem oly nehéz! / És Ferdinandban több az orr, / A cárban több a méz, / A szultánnak több neje van, / De egy sem oly nehéz!” A király gyarapodó kilóinak számát egyre több ágyúlövés jelzi diadalmasan, hogy a büszke nép boldogan ünnepelhesse minden idők legnehezebb, tehát „legtekintélyesebb” uralkodóját. Érdekeség, hogy Heltaihoz hasonlóan Juhász Gyula is él *A walesi bárdok* által kínálgató parafrázis lehetőségével *A metzi bárdok* című versében, és egy az egyben idézi a „Legelőin fű kövér?”-verssort. A Heltai-vershez képest a Juhász Gyula-vers azonban kevésbé vicces, inkább keserűen gúnyos. Kosztolányi Dezső a kapitalista nagytőkés jól ismert, sztereotíp karikatúrájának képét rajzolja meg az *Aranyvonatban*: „Ujjonganak a városok, / híznak a hájas gyárosok.” A 20. század második felének lírikusai közül talán Kálnoky Lászlót érdemes legkivált citálni. Kálnokyt igencsak foglalkoztathatta az elhízás problematikája. A kövérség természetes képe számos versében visszatér. Gondoljunk például a *Kövérek a fürdőben* című versre, amelyben a fürdőző kövérek természetes ábrázolása a banalitás és a groteszk unikális darabja a magyar lírában. *Az emberkerülő* című Kálnoky-versben a betegségből lábadozó ember saját elhízottsága miatt pironkodik: „Csak lopva járok, elkerülve titkon / másokat, hogy ne ők kerüljenek. / Öt kilót híztam. Jó, hogy nem vagy itthon. / Aki nem lát, nyilván ki sem nevet. / Pufók vagyok, ez gyógyulásom ára.” *Az elhízott királyfi* című Kálnoky-vers igen különös műfordításbeli félreértésre és „lejtérjakabos” megoldatlanságra mutat rá. Figyelemre méltó etimologizálásba bocsátkozik. Amellett érvel, hogy Shakespeare *Hamlet*-jében a királynő fiát, a párbajozó Hamletet a „fat” szóval illeti, ennek folyamányaként pedig a színpadokon igen gyakran szándékoltan ducibb főszereplőt kasztingoltak, igyekezvén követni Shakespeare Hamlet állítólagos

testességére tett, vélt színpadi instrukcióját. Kálnoky így próbálja eloszlatni az általa vélt nyelvi félreértést: „Tikkad, mert kövér, – mondta a királyné, / s a huszadik századi Hamletek / sörpocakkal gurultak át a színen, / míg egy ötletes nyelvész nem közölte, / hogy a „fat” szónak „fáradt, kimerült” / jelentése is volt a múltban. / Úgy gondolom, hogy e megbízható / közlés nyomán a mesterségesen / felpuffasztott Hamletek hathatós / fogyókúrába kezdtek. Leadott / kilóik száma ismeretlen.” Kálnoky mellett Berda József a másik jeles 20. századi költőnk, ahol a testhez való viszony markánsan jelenik meg. Ám amíg Kálnokynál a test állandó probléma, belső szorongás, szégyen és küzdelem, addig Berda kultuszt csinál a testiségből, sajátos lírai magánmitológiájában. Berda József költészetében immár közhely emlegetni a testiség kedvelését, a testi örömeik dicsérete egész költészetét átjárja. Leggyakrabban citált verse a *Húsleves dicsérete*. Témánk szempontjából kihagyhatatlanul meg kell említeni a *Jó étvágyunk nevében*, valamint az *Ünnepi ebéd elé* és az *Egy kövér asszonyra* című Berda-verseket. Utóbbiban szoborba foglalt ideálnak, afféle Willendorfi Vénuszhoz nevezi a testes asszonyt, a rubensi szépséget, akin bőven van mit marcolásznia a vérbő és telhetetlen férfiembernek. Az eufemisztikus, szépítő „molett” kifejezés is feltűnik olykor a 20. századi magyar költészetben, már meglepően korán. (Juhász Gyula: *Mély az élet*; Ady Endre: *A kis táncosnő*; Tóth Árpád: *Egy pad elégiája*; Karinthy Frigyes: *A halottas kocsis*; Somlyó Zoltán: *Szonettet nekik* stb.) Az egészségnek bizonyítottan nem tesz jót a túlsúly, diétázzunk és sportoljunk tehát. Számtalan orvos és életmód-szakember rágja ezzel a fülünket, hozva ránk és túlsúlyos sors-társainkra a lelkiismeret-furdalást. Mi pedig félve állunk a mérlegre, és azzal mentegetőzünk, hogy Churchill is túlsúlyos volt, állandóan vizkizett, szivarozott, szállóigévé vált mondása volt a „No sport!” – és lám, mégis kilencven esztendőig élt.

Lázár Balázs
(1975, Szolnok) költő,
színművész, Budapesten él,
Bella István-díjas

Lázár Balázs

Karantének

Dupla hús, dupla hús,
belénk nyilallsz, mint a csúz!
Mint a tavaszt, alig vártunk,
tüskét virágzik az álmunk.

Minden jó reményünk felett
gömbkoronás végzet lebeg.
Azt mondják, hogy ez a kezdet,
ugyanúgy már semmi nem lesz.

Most indul el az új század,
vírus vírus után támad.
Melegsik a földgolyó,
nem hull unokánkra hó.

Aztán jön a gépuralom:
szerves-szolga, megannyi lom.
Kereshetünk – ember-átok –
hideg űrben új világot.

Közben meg a magyar virtust
csak felszítja a rút vírus:
pártoskodnak, veszekednek,
míg eltűnik ez a nemzet.

Fehér ingünk megszagatva,
maszkot gyárt az istenadta.
Aki tüsszent, az a gyilkos,
köszönni is igen kínos.

Másfél méter távolságból
magadnak is másnak látszol.
Maradj inkább otthon te is,
úgyis folyton ezt üzenik.

Valahogy majd kialakul,
addig is csak csendben lapulj.
Figyelj bentre: prédára vad,
s eléd toppan a pillanat.

Karanténban összezárva
száll e posztom lájkról lájkra.
Jön egy komment néha, random,
virtuális élet-fantom.

Dupla hús, dupla hús,
belénk nyilallsz, mint a csúz!
Mint a tavaszt, alig vártunk,
tüskét virágzik az álmunk.

N. Szabó József

A politikai pártok véleménye a pedagógusképzésről a II. világháború után (1945–1948)

N. Szabó József
(1949, Nagybörzsöny)
nyugalmazott egyetemi tanár,
Apáczai Csere János-díjas

A pedagógusképzés átalakítása elsősorú feladat

A háború után a kultúrpolitika egyik legfontosabb célkitűzése az oktatás demokralizálása volt, ezért a felsőoktatási reformjavaslatok is többnyire a pedagógusképzés körül bontakoztak ki. A felsőoktatás modernizálásával kapcsolatos elképzeléseiket a politikai pártok ideológiai értékekre, politikai szempontokra és szakmai követelményekre hivatkozva kívánták végrehajtani. Az első egyetemi-főiskolai reformtervek 1945 áprilisában a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt kezdeményezésére a debreceni nevelők szakszervezetének kétnapos értekezletén hangzottak el.¹

A debreceni tanácskozás első előadója, Kondor Imre a kor új politikai követelményeinek megfelelő demokratikus elvek szerint végrehajtandó pedagógiai reform szükségességéről beszélt, amelynek az egyetem haladást elősegítő átalakításának részét kell képeznie. Kondor az egyetem feladatát abban látta, hogy a korszerű magyar világgépet egészen a problémáig tudatosítsa, és a kultúra tudatosítását „filozófiai fokon” végezze.

A reformot többen, így G. Szabó Kálmán főleg szakmai-politikai szempontból egyaránt szükségesnek tartották. G. Szabó szerint a megvalósítandó nyolcosztályos iskola nevelőinek

képzettebbeknek kell lenniük, ezért a tanítóképzésben kell a legradikálisabb változást végrehajtani. G. Szabó Kálmán tervezete a tanítóképzőt a gimnáziumra építi, szervezetileg az egyetem kebelébe helyezi. A tanítóképzésnek az egyetembe való integrálását azért is érezte indokoltnak, mert a tanítóság alacsony társadalmi presztízsét csak az egyetemi képzéssel lehet megszüntetni, és ezzel eltüntetni a szakadékot tanár és tanító között. A következő felszólaló, Ormos Lajos hozzászólásában helyeselte a tanítóképzés reformját, és egyetértett a tanítóképzés egyetemi szintű megvalósításával. Kardos Pál is támogatta G. Szabó Kálmán azon elképzelését, hogy a jövőben a tanító és tanár közötti különbség megszűnjön.

Szakmai követelményekkel magyarázta a pedagógusképzés reformját Juhász Géza. A neves irodalomtudós szerint is a pedagógusképzésnek az egyetemen kell folynia, mert a leendő tanítónak és tanárnak egyaránt rendelkeznie kell mind tudományos felkészüléssel, mind pedig pedagógiai gyakorlattal. A két képzés között annyiban lett volna eltérés, hogy amennyiben valakinek határozott érdeklődése mutatkozik egy „főtárgy” iránt, abból négyévi szaktudományi és egy év neveléstudományi képzést követően tanár lesz. Akinél ez a szakosodás nem következik be, abból két év után tanító lesz. A pedagógusjelöltek képzésének hatékonyságát lett volna hivatva növelni Juhász Gyula azon elképzelése is, hogy a gyakorlóiskolai képzést nem külön kiválasztott mintaiskolákban,

1 Párttörténeti Intézet Archívuma. PTI. Arch. 272–21/72.

hanem átlagiskolákban végezzék. A bölcsészka-ri tudósképzéssel kapcsolatban az volt a véleménye, ha a jelölt tudós akar lenni, és nemcsak szakember, akkor szüksége van filozófiai távlatra, ezért négy féléven keresztül kell hallgatnia pedagógiát, és az elméleti képzés mellett állandó szemináriumi munkára is szüksége van.

A szakmai jellegű reform bevezetésének elengedhetetlenségét kultúrpolitikai szempontból sürgette Szabó Árpád. A fiatal tudós megítélése szerint a magyar közoktatás újjászervezése csak akkor lehet eredményes, ha ezzel párhuzamosan az egyetem profilját is megreformálják. Különösen fontosnak tartotta az egyetem tudományos színvonalának emelését. Felfogása szerint, a jövőben az egyetemeknek a tudományos gondolkodás központjává kell válnia, szemben a pozitívizmusra nevelő gyakorlattal. Szabó Árpád a hatékony képzés érdekében változtatni kívánt az előadások és a szemináriumok arányán. Helytelenítette, hogy az egyetemi tanárok munkájának nagyobb része az előadások tartásában merül ki, és csak mellékes a szeminárium. Az egyetemi munka középpontjában szerinte a szemináriumnak kell állnia, és ennek a szolgálatába kell állítani az előadást. A hatékony oktatás érdekében szorgalmazta, hogy adjunk időt a hallgatóknak a tanulmányaikba való elmélyülésre, és ezért vizsgáljuk felül a csak papíron létező tanulmányi szabadságot.²

A debreceni tanácskozáson a demokratikus oktatáspolitikai által támasztott követelményeknek megfelelően a felsőoktatási reform szükségességét fogalmazták meg. Olyan reformot, amely érintette volna az egyetem ideológiai-pedagógiai szemléletét, szakmai-tudományos jellegét. Ha nem is teljes mélységben, de felszínre hozták a magyar pedagógusképzéssel kapcsolatos elvárásokat.

A pedagógusképzés reformját valamennyi koalíciós párt szorgalmazta, bevezetését poli-

2 PTI Arch. 274–21/72.

tikai-kultúrpolitikai és szakmai szempontokból egyaránt szükségesnek tartotta. A pártok reformjavaslataira jellemző volt, hogy többsége az általánosság szintén fogalmazódott meg. A pártok véleményét is kifejező, nem egy esetben felkérésre készült „szakértői” reformelképzelések viszont sokoldalúan kidolgozott reformtervek voltak.

A legelső között kezdeményezte a képzés reformját a szociáldemokrata Gárdos Dezső, aki a pedagógusképzés főiskolai szintű megoldásáért szállt síkra. Tervezte annyiban tért el a többitől, hogy nemcsak a tanítók és tanárok képzését akarta a főiskolán megvalósítani, hanem az óvónőket is. Gárdos elsőként javasolta, hogy 1945 szeptemberétől az ifjún munkások részére indítsák meg a tanítóképző első osztályát.³

A felsőoktatás strukturális kérdéseivel is foglalkozott a Simon László szociáldemokrata államtitkár által készített nevelésügyi tervezet. Eszerint a felsőoktatás három fokozatú lett volna: a szaktovábbképzést a kétéves akadémia szolgálta volna, az értelmiségi pályákra a négyéves főiskola készítette volna fel a hallgatókat, az egyetem minden kara ötéves lett volna, és a tudósképzést szolgálta volna.⁴

A Nemzeti Parasztpárt kezdettől a reform híve volt. Vezető politikusa, Darvas József már április 11-én a budapesti Nemzeti Bizottság ülésén kiállt a pedagógusképzés reformja mellett. A szintén parasztpárti Kovács Máté a pedagógusképzés reformját az egész közoktatás szempontjából fontosnak tartotta. A magyar köznevelés hibáinak egyik legfőbb forrását abban látta, hogy az utóbbi évtizedek reformkísérleteit nem követte a nevelőképzés megfelelő kiépítése.⁵

3 PTI Arch. 274–21/73.

4 Tiszántúli Népszava, 1945. június 23.

5 A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1946. Budapest, 1975. 85–87.; Kovács Máté: *A magyar köznevelés korszerű újjászervezésének fő kérdései.*

A Nemzeti Parasztpártban aktív politikát folytató Illyés Gyula felkérésére az oktatási reform részeként a legrészletesebben kidolgozott reformtervet Németh László készítette. Németh László a hatékony és színvonalas oktatás megvalósítása érdekében több, az egyetemi oktatásban kialakult forma megváltoztatására tett javaslatot. Többek között nem értett egyet azzal, hogy egy 10–12 hetes szemeszterben a hallgatók olyan előadásokat látogattak, amelyeknek az anyaga a könyvtárban is megtalálható volt, és amit a könyvből is meg lehetett tanulni. A felsőoktatás színvonalának emelkedését várta a felvételi vizsga bevezetésétől. Úgy ítélte meg, hogy a felvételi egy évet takarítana meg a képzésben, és feleslegessé tenne olyan vizsgákat, amelyek színvonala nem üti meg az érettségi szintjét.

Elfogadható azon érvelése is, hogy a felvételin átjutott hallgató egyetemi évei nagy részét a „mesterség műhelyeiben” töltheti, a kimagasló professzorok előadásait hallgathatja. Németh László a képzés növelése érdekében javasolta az egyetemi oktatás decentralizálását. A professzorcentrikus képzés helyett kezdeményezte, hogy a kiváló, alacsonyabb beosztású oktatókat is vonják be az oktatásba. A professzorok feladata ebben a rendszerben a magasabb példa teremtése lett volna – az előadásokon keresztül. Egyetemi reformelképzelése szerint a középiszkolára épülne a humanista egyetem, amelynek nyelvi, történeti, jogi és politikai osztályai lennének. A természettudományi képzésre épülne a biológiai és a műszaki egyetem. A mezőgazdasági egyetem a gazdasági iskolából kapna utánpótlást. Az adminisztratív középiskolák fölött is működhetne „soványabb” egyetem.

Az egyetemi képzést rendkívül nyitottá kívánta tenni. Mivel az egyetemi tanulmányok feltételének a felvételit tartotta, úgy ítélte meg, hogy mindenki bárhova bekerülhet, például borbélyból is lehet orvos, ha a felvételi vizsgát letette. Több elképzelése teljesen megváltoztatta volna a hagyományos struktúrát. Németh

László tervezete szerint minden egyetemen háromféle képzés lett volna szerezhető: elméleti, gyakorlati és tanári.

A pedagógusképzésre vonatkozó elképzelései minden addigi formát tagadtak. Ebben a képzési mechanizmusban a tanár többé nem az iskolába „kirakott” bölcsész, hanem az orvos, a technikus (mérnök), gazda (agrármérnök) is tanár lehet, mégpedig az elméleti tárgyak tanára. Megítélése szerint szaktanárt szinte minden foglalkozás állíthat a rátermettek közül. Elképzelését azért tartotta újszerűnek, mert addig csak egy félszeg fakultás nevelte a „nemzet műveltjeit”, így viszont az összes kar képezné a pedagógiai hajlamú fiatalokat. E sokféle szétszórt tanárjelölt összefogására fontosnak tartott egy-két közös tanszéket és egy közös hatóságot. Németh László tervezetében az egyetemi képzés hatéves. Ebből az első három vagy négy évben mind a három ág – elméleti, gyakorlati és tanári – együtt haladna, s csak azután válnának szét. Az egyes egyetemeken ennek megfelelően válna szét a képzés.

Németh László tervezete nagyon érdekes, előremutató, a perspektivikus, az integrált oktatást elősegítő, s napjainkra túlszakosodott egyetemi rendszert alapvetően megváltoztatta volna. Saját vásárhelyi működésével koncepcióját később igazolta. A tervezet azonban társadalmi szinten megvalósíthatatlan volt, ám egyes elemei ma is adaptálhatók lehetnének, egészében mégis elszakadt a magyar valóságtól.⁶

Reformjavaslatokkal a Független Kisgazdapárt is támogatta a felsőoktatás átalakítását. A párt egyetempolitikai elképzeléseit a Kis Újság június 10-i száma ismertette. Ennek lényege, hogy egységes és általános képzést kezdeményezett minden tudományegyetemi hallgató számára. Ebben a rendszerben két-három félévig együtt tanulnának a papok, jogászok, orvosok,

6 Németh László: *A kísérteties ember*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973. 356–358.

tanárok, és elsajátítanák a közös társadalomtudományi, gondolkodástani, ismeretelméleti és logikai ismereteket. Az egyetemen folyó szak- és tudósképzés kérdésében az FKGP a szétválasztást indítványozta. Az egyetemek tudományos színvonalának emelése érdekében helyre kívánta állítani a doktori cím elveszett tekintélyét. A Párt július 9-én a Kis Újságban újból állást foglalt a reform fontossága mellett, amelyet Ortutay Gyula ismertetett. A nem részletezett tervzet szerint gyökeresen át kell szervezni a teljesen elhibázott tanárképzést. A képzés tökéletesítését elsősorban a gyakorlati oktatás növelésével vélte megvalósíthatónak, ezért a jövőben a tanárképzősök már második félévtől gyakorlati képzésben részesültek volna.

A Magyar Kommunista Párt is a reform egyik támogatója volt. Sajtójában több, a reformot igenlő cikk jelent meg. A Szabad Nép július 25-én *A közoktatás átszervezése* című cikkében kifejti, hogy érvényesíteni kell a demokrácia szempontjait nemcsak az alsó- és középfokú oktatásban, hanem a főiskolákon és az egyetemeken is. A lap augusztus 2-án *A nevelés* című vezércikkben azt fejtegette, hogy a demokratikus nevelést alapvetően biztosítani csak a tanárképzés és az egész iskolarendszer gyökeres reformjával lehet.⁷

A felsőoktatási reformok között a legelőször megvalósítandónak a kommunista Kemény Gábor is a tanárképzés reformját tartotta. Bevezetésének szükségességét mind politikai, mind szakmai szempontokkal indokolta. Politikailag azért, mert úgy vélte, ha a demokratikus nevelést komolyan meg akarják valósítani, akkor arra alkalmas embereket kell nevelni. Szakmailag pedig azért, mert a képzést egészében korszerűtlennek ítélte. Egyedül az Eötvös Collegiumot tartotta színvonalas intézménynek. Véleménye szerint az Eötvös Collegium nemcsak a tanítás igazi műhelye, de a tudományos kutatás valóságos centruma is. „Hibájának” azt

tartotta, hogy csak a tehetséges fiatalok kis százaléka juthat be. Ezért azt indítványozta, és egyben a kormányzati feladatnak tartotta, hogy az Eötvös Collegiumok hálózatát az egész országra ki kell terjeszteni.

Kemény reformtervezetében a szakképzés az ötéves főiskolák feladata lett volna. Itt képezték volna az egységes alap- és középfokú iskolák tanárait, esetleg egy hároméves tagozaton az óvónőket is. A főiskolákon képesítést szerezhettek volna a magasabb közigazgatási, mezőgazdasági-kertészeti, közgazdasági, gyógyszerészeti, állatorvosi stb. pályákra készülők is.⁸

A felsőoktatás ágazatai közül a pedagógusképzéssel szemben érkezett a legnagyobb kihívás, ezért a koalíciós pártok is erre a területre összpontosították erőfeszítéseiket. Nem véletlen, hogy itt artikulálódtak a politikának a magyar felsőoktatás átalakítására vonatkozó leglényegesebb elképzelései.

A pedagógusképzés reformját a kultúrpolitikai jelentősége miatt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is a legfontosabb feladatok egyikének tartotta. A VKM elsősorban a képzés reformjával kapcsolatos szakmai elvárásokat fogalmazott meg. E szerint továbbra is megmarad a tanárképző intézetek és az egyetemek párhuzamos munkája, de nagyobb súlyt és szerepet kap majd a tanárjelöltek gyakorlati előkészítése. A tanárjelöltek már az alapvizsga után elkezdnek iskolai hospitálásukat, és az ötödik évet kivétel nélkül teljes egészében a pedagógiai gyakorlatra fordítanak. A tervzet szerint lehetőség kínálkozik arra, hogy a földrajz szakos tanárjelöltek megnéznék az ország különböző tájegységeit, a nyelvszakos tanárok külföldi ösztöndíjjakkal lehetőleg minél többen eljussanak azokba az országokba, amelyeknek nyelvét tanítják. A történészeknek történelemtudományi és más kulturális intézmények munkáját kell alaposan megismerniük. A reál szakosoknak pedig meg

7 Szabad Nép, 1945. augusztus 2.

8 Kemény Gábor: *Demokratikus iskolareform*. Embernevelés, 1945. 1–2. 10., 14., 19.

kell ismerkedniük a laboratóriumokkal, a kísérletekkel. Állandósítani kívánták a különféle elméleti és gyakorlati nyári tanfolyamokat. A tanárképzésben fokozott jelentőséget kívántak adni a szemináriumi gyakorlatnak.⁹ AVKM-nek a pedagógusképzés struktúráját nem érintő, de a képzés modernizálását részben elősegítő javaslatok bevezetés esetén az egyetemi oktatásban előrelépést jelentett volna.

A demokrácia kiépítésének évében a kezdeményezések nem valósultak meg. A tervezett reform elmaradásában a pénzügyi-politikai feltételek hiánya mellett, nem kis szerepet játszottak az egyetemi rendszer hagyományos struktúrájához ragaszkodó oktatói csoportok. A felsőoktatás fejlesztése a gazdasági fejlődés egyik alapkérdése is, amit a modernizálást sürgetők ekkor még nem artikuláltak, mert a gazdaság részéről ekkor még nem fogalmazódott meg a magasabban képzett szakemberek iránti szükséglet. Nyomás a magyar felsőoktatást csak a pedagógusképzés területén érte, de ott sem valósult meg az átalakítás.

Reformtörekvések a hatalmi harc időszakában

A hatalomért vívott harcban a művelődéspolitikai átpolitizálódott, a küzdelem fontos színterévé vált. A felsőoktatás átalakítása érdekében tett újabb kezdeményezéseknek ekkor nem volt direkt politikai jellegük, ezért az egyetemi reformjavaslatok nem váltak konfliktusforrássá, e terület a hatalmi vetélkedésen kívül rekedt. Mivel az eddigi elgondolások sem realizálódtak, a parlamenti választások után a Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt újabb egyetemi reformjavaslatot nem is dolgozott ki. A felsőoktatás területén újabb reformokkal csak a két munkáspárt jelentkezett.

A munkáspártok reformelképzelései a legnagyobb társadalmi nyomásnak kitett területen, a pedagógusképzéssel kapcsolatban fogalma-

zódottak meg. A legkidolgozottabb reformterve Gárdos Dezsőnek volt, amelyet a Népszava 1946. március 28-i számában fejtett ki. A szociáldemokrata oktatáspolitikus az egységes tanárképzés híve volt, ezért nem értett egyet az Országos Közoktatási Tanács (OKT) azon tervezetével, amely szerint az I–IV. osztályokban továbbra is tanítóképzőkben képesítést szerzett tanítók tanítsanak, míg a felső tagozatban érettségi vagy tanítóképző után két év külön szaktárgyi képzésben részesült tanárok. Elutasította ezt a tervezetet. Véleménye szerint az OKT mereven elkülönítette egymástól a különböző korú tanulók nevelőinek a képzését.

Megítélése szerint nem lehet a 6–10 és 11–14 éves korú gyermekekre különböző pedagógiai elveket, módszereket megállapítani. Véleménye szerint az egyetemen olyan egységes pedagógiai rendszert kell kiépíteni, amelyben négy éven át az összes pedagógust egyöntetű oktatásban részesítik. Felfogása szerint a gyermekfejlődés lélektani szakaszai is csak egységesen érthetők meg. Pedagógiaiilag is indokoltnak tartotta az egységes képzést, mert a nevelők így végigkísérhetik neveltjeiket az egész általános iskolai képzésben. Politikai okok miatt is az egységes képzés híve volt, mert feleslegesnek tartotta, hogy a nevelők különböző társadalmi kasztokba tartozzanak.¹⁰

A szociáldemokraták átképző pedagógiai főiskola beállítását is kívánták, ahol a képzés első felében a munkáspártok vezetői adtak volna elő társadalomtudományi ismereteket, a második részben pedig pedagógiai oktatás folyt volna. Munkás tanítóképző felállítását is javasolták Budapesten, ahová 25-25 fő négy polgárit végzett kommunista, illetve szociáldemokrata fiatal vettek volna fel.¹¹

10 Népszava, 1946. március 28.

11 Molnár János: *A Szociáldemokrata Párt oktatáspolitikájának fő vonásai 1944–1948-ban*. In: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. Kossuth, 1985. 130.

9 Köznevelés, 1945. 1–2. 9.

1946 nyarán a Magyar Kommunista Párt Nevelési Bizottsága is az egységes nevelőképzés reformjára dolgozott ki tervet, amelyet megküldött a Köznevelési Tanácsnak.¹² A reformterv sorsa ismeretlen. A pedagógusképzéssel kapcsolatos kommunista álláspontot azonban az Embernevelés 9–10. számában Kemény Gábor kifejtette. A kommunista pedagógus szerint a nevelőképzés már régen a „megoldatlan” kérdések közé tartozik. Kemény úgy ítélte meg, hogy a képzés személyi és tárgyi feltételei a múltban viszonylagosan a tanítóképzésben és a polgári iskolai tanárképzés terén is biztosítva voltak. A középiskolai tanárképzést – eltekintve az Eötvös Collegiumtól – nem tartotta kielégítőnek. A pedagógusképzés jövőjét illetően Kemény Gábor is az egységes nevelőképzés mellett foglalt állást.

Felfogása szerint az egységes pedagógusképzésre nemcsak szakmai okok miatt volt szükség, hanem társadalmi szempontok is mellette szóltak. Keménynek az volt a véleménye, hogy ha az általános iskolában kétféle képzettségű tanerő tanít, akkor a közvélemény alacsonyabb színvonalúnak tarthatja az alsó tagozatban tanító nevelőket. Ennek egységes képzéssel szándékozta elejét venni. Az alsó és felső tagozat közötti különbséget, az ott jelentkező eltérő nevelői magatartást úgy vélte feloldani, ha az egységes képzésben részesült pedagógusok egyéniségüknek megfelelően foglalkoznak az alsó, illetve felső tagozatos gyerekekkel.

Kemény Gábor elutasította azt a felfogást, amely arra hivatkozott, hogy az ország súlyos anyagi helyzete lehetetlenné teszi az egységes képzést. Álláspontja az volt, hogy a kisgyermek számára a legdrágább nevelőképzés sem drága. Elképzelései között szerepelt a nevelőképzés decentralizálása, és a továbbképzés megszervezése. A tervezett nevelőképzőket egy perspektivikus, posztgraduális képzésbe is be akarta vonni. Az Eötvös Collegiumot első-

12 PTI. Arch. 274–24/2.

sorban a tudósképzés szolgálatába kívánta állítani.¹³

A munkáspártok az elsősorban politikai szempontok alapján létrejött közoktatási rendszernek megfelelő pedagógusképzésről kívántak gondoskodni. Az új közoktatás nem adekvát pedagógusképzés átalakításával kapcsolatos elképzeléseiket szakmai követelményekre hivatkozva kívánták megvalósítani. A szakmai érvek viszont fontos politikai szempontokat támogattak.

A pedagógusképzés volt az a terület, ahol 1945-től – az általános iskola létrejöttének idejétől – a legtöbb vita folyt. Az általános iskola megvalósításához a nevelőképzés tartalmi reformját is sürgősen napirendre kellett tűzni. A szakosított oktatás bevezetésére a régi tanítóképzők nem vállalkozhattak, ezért olyan tanárképzőkre volt szükség, amelyek rövid idő alatt biztosíthatják a megfelelő képesítésű és számú szaktanárt. A pedagógusképzés felsőfokúvá tételét mind a Pedagógus Szakszervezet, mind a koalíciós pártok perspektivikusan fontosnak tartották. A Magyar Kommunista Párt 1947-ben indult hároméves tervben ezért a felsőfokú nevelőképzés mellett foglalt állást olyan módon, hogy a tanítóképzőket nevelőképző főiskolákká kívánta átszervezni.¹⁴ A terv három év alatt 10 állami nevelőképző főiskolát kívánt felállítani, és ugyancsak 10, egyenként 250 személyes főiskolai internátust is tervezett 24 millió forint költséggel. A szaktanárképzés bevezetésével a kommunista terv ideális elképzelés volt. Azonban a reform megvalósításának nemcsak a pénzügyi, hanem a tárgyi és személyi feltételei is hiányoztak.

A kommunista tervezet után a pedagógusképzéssel kapcsolatosan a politikai pártok részéről 1947 első hónapjában újabb előterjesztések nem történtek. Néhány kezdeményezés

13 Kemény Gábor: *Észrevételek a nevelőképzésről*. Embernevelés, 1946. 9–10. no. 337–338.p.

14 *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 384.

született. Egyes javaslattevők elsősorban a képzés szellemének megváltoztatását és az egyetemek tudományos jellegének javítását kívánták elérni. Szalai Sándor szociáldemokrata tudomány-politikus például a hallgatói szemlélet átalakulása érdekében kezdeményezte a budapesti szociológiai tanszék legrövidebb időn belüli kibővítését, valamint a vidéki egyetemeken, Szegeden és Debrecenben legalább egy szociológiai előadó állás létesítését.¹⁵

A pedagógusképzés reformja körüli polémia újból a VKM költségvetés vitáján 1947. március 12-én bontakozott ki. B. Farkas Ferenc parasztpárti politikus is szükségesnek tartotta a pedagógusképzés reformját. Felfogása szerint abból aligha lehet engedni, hogy a nevelőképzés főiskolai fokra kerüljön, ebben az esetben viszont a meglévő líceumok és tanítóképzők átalakítását elengedhetetlennek tartotta. A volt képzők egy részéből nevelőképző főiskolák, a másik részéből óvónőképző intézetek felállítását javasolta.¹⁶

A vitához hozzászóló kommunista képviselő, Losonczy Géza a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot hibáztatta azért, hogy a pedagógusképzés terén nem történt előrelépés annak ellenére, hogy a magyar nevelőtársadalomnak több évtizedes törekvése a nevelőképzés jelenlegi rendszerének megváltoztatása.¹⁷

Kondor Imre parasztpárti politikus a vitához kapcsolódva kifejtette, hogy a tanítóképzőkben és a líciumokban kiképzett nevelők nem alkalmasak arra, hogy az általános iskolai tantervben kitűzött célokat megvalósítsák. A pedagógusképzés főiskolai és egyetemi szintű megvalósításával kapcsolatban ugyanakkor a gazdasági és pénzügyi feltételek hiánya miatt kétségei voltak.¹⁸

A pedagógusképzés átalakításával összefüggésben Rudas László MKP-képviselő elfogadta, hogy a reform alapja a pénz, de úgy látta, hogy vannak dolgok, amelyek pénz nélkül is megoldhatók. Ilyennek tartotta a Természettudományi Kar felállítását. A kar felállítását azért szorgalmazta, mert megítélése szerint a VKM a humán tanszékeket és tudományokat fejleszti a természettudományiakkal szemben.¹⁹

A Vallás- és Közoktatási Minisztériumot ért kritikákra reagálva Keresztury Dezső visszautasította azokat a vádakat, amelyek szerint a minisztérium nem tette meg a szükséges lépéseket a reform érdekében. Tájékoztatta a képviselőket, hogy másfél év megfeszített munkájának eredményeképpen a legjobb szakemberek bevonásával elkészült a nevelőképzés tervezete, amely egy év múlva meg is valósul. A reform megvalósítását a miniszter a pedagógusképzés rendkívüli fontosságával együtt járó felelősséggel magyarázta. Elutasította azt a vádat is, hogy a VKM az oktatás szellemén nem akar változtatni. Keresztury Dezső egyetértett azzal, hogy szükség van arra is, hogy az egyetemi oktatás bizonyos területén a valóban időszerűtlenné vált oktatási rendet megreformálják, ezért ezeken a területeken a tárca lépéseket tett. A miniszter visszautasította Rudas Lászlónak azt az állítását, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elhanyagolja a természettudományokat. A fejlesztés elmaradásának oka szerinte nem szándék, hanem kényszerűség. Felhívta a figyelmet arra, hogy a modern természettudományok nagy része városszerűvé vált kísérleti kutatótelepeken végzi munkáját, ugyanakkor az új Magyarországon a meglévő laboratóriumokat is csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudják helyreállítani, nincs lehetőség nagy kutatóintézeteket építeni.²⁰

1947-ben már széles körű politikai vita folyt a pedagógusképzés intézményrendszerének

15 Népszava, 1947. január 12.

16 *Nemzetgyűlés Naplója* VI. kötet. Hiteles kiadás, Budapest, 1952. 607.

17 Uo., 629.

18 Uo., 642.

19 Uo., 663.

20 Uo., 743.

átalakításáról. Végül az általános iskolai pedagógusok képzésére új intézményként nevelőképző főiskolák létesítéséről született döntés. Az első két pedagógiai főiskola 1947 őszén, Budapesten, illetve Szegeden kezdte meg működését.

A püspöki kar állásfoglalásának és Mindszenty József hercegprímás utasításának megfelelően tervek készültek 5 katolikus nevelőképző főiskola szervezésére. 1948-ban két újabb főiskolát hoztak létre Pécsen, illetve Debrecenben, ez utóbbit 1949-ben Egerbe helyezték.²¹

A középiskolai tanárképzés modernizálását szolgálta az az intézkedés is, hogy áprilisban megnyílt a Pázmány Péter Tudományegyetemen Szalai Sándor vezetésével a Társadalomtudományi Intézet.²²

A nevelőképzés reformját kívánta előmozdítani a kommunista Losonczy Géza azon felhívása a nemzetgyűlés június 25-i ülésén, amelyben a felállítandó nevelőképző főiskolák mellett, a dolgozók nevelőképző főiskoláinak felállítását kezdeményezte.²³

1947 nyarától a magyar politikai életben azonban újból csökkent az érdeklődés a felsőoktatás, így a pedagógusképzés iránt is. A politika legfontosabb kérdése a demokrácia jövője lett. Sem a sajtó, sem a pártok vezetői nem nyilvánítottak véleményt a felsőoktatásról. 1948-ban azonban a KP politikájában újból fontossá vált az egyetemek átalakításának kérdése.

Az MKP 1948. június 8-ára készített, de nyilvánosságot nem kapott felsőoktatási reformtervében foglalkozott a pedagógusképzéssel. A párt a pedagógusképzésre vonatkozóan azonban ekkor „csak” a bölcsészkarok átalakítására tett javaslatot, a természettudományi okta-

tással nem foglalkozott. Ezt a szűkítést a párt azzal indokolta, hogy a bölcsészkarokon olyan tanszabadság érvényesül, amely a szakképzést teljesen dezorganizálja.

A kommunista javaslat az volt, hogy a Bölcsészettudományi Karon elsősorban középiskolai tanárokat képezzenek, de ott kapjanak oklevelet a levéltárak, könyvtárak és múzeumok tudományos munkatársai, valamint a vegyészek, a matematikusok és a fizikusok is. Az MKP szerint azonban ez a szervezeti keret nem működne megfelelően. A párt reformjavaslata az volt, hogy az egységes Bölcsészettudományi Kar helyett létesüljön Bölcsészettudományi és Természettudományi Kar. Az MKP tervezete az ad personam létesített, „felesleges” tanszékeket is meg kívánta szüntetni. Példaként említette a III. számú Olasz Tanszéket és a II. számú Archeológiai Tanszéket, valamint azt, hogy külön összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék mellett Összehasonlító Irodalomtörténeti Tanszék is volt.

A kommunista tervezet a tanárképzés új szükségleteinek megfelelően ugyanakkor közgazdasági és társadalomtudományi tanszékek felállítását is tervezte. A hallgatók alapos és rendszeres képzése érdekében a kommunisták egy relatív tanszabadság biztosítása mellett, kötött tanmenetet kívántak bevezetni.

A színvonal emelése érdekében a tervezet szerint gondoskodni kellett arról is, hogy a hallgatók két idegen nyelvet tanuljanak. Az MKP felfogása alapján a reform csak személyi változásokkal volt megvalósítható.²⁴

A június 8-án elkészült egyetemi reformelképzelések nem kerültek az MKP IV. kongresszusa elé, de nem tárgyalta a javaslatokat az SZDP XXXVII. kongresszusa sem. Az MDP I. kongresszusa sem foglalkozott a reformmal

21 Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után*. Tankönyvkiadó – Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1989. 22., 28., 36.

22 Népszava, 1947. április 15.

23 *Nemzetgyűlés Naplója* VII. kötet. Hiteles Kiadás, Budapest, 1952. 91.

24 PTI. Arch. 274–24/2. A kérdést részletesen kifejtettem *A diktatúra kiépítése és a humántudományi elit (1947–1948)* című tanulmányomban. Magyar Tudomány, 2018. 7.

kapcsolatos elképzelésekkel.²⁵ A kongresszusok után több pártfórumon és bizottsági ülésen is értékelték és elfogadták a tervezetet²⁶, amely kormányrendelet formájában a Köznevelés 1948. október 15-i számában kapott nyilvánosságot.²⁷ Ha összehasonlítjuk a nyilvánosságot nem kapott júniusi tervet az október 15-én

megjelent kormányrendelettel, azt látjuk, hogy az egyes szakok, valamint a képzésre szánt idő részletes ismertetése mellett, az anyag koncepcionálisan és szakszerűségi szempontból nem tűnik kidolgozottnak. A kormányrendelet egy része a bölcsészkarok „szívnvonaltalanságát”, illetve ideológiai zűrzavarát tárja fel, hangsúlyozva, hogy a professzorok a népi demokráciával ellenséges tanokat hirdetnek, a marxizmus-leninizmus képviselői alig találhatók meg az egyetemeken. Megállapítható, hogy néhány indokolt változtatás mellett a rendelet nem szakmai-tudományos szempontok alapján, hanem hatalmi-politikai érdekek mentén készült.

25 *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozata.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 581., 582., 600., 601.

26 Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Tankönyvkiadó – Oktatáskutatás Intézet, Budapest, 1989. 34.

27 *Köznevelés*, 1948. 20.

Trianon anizix X.

Farkas Wellmann Éva
(1979, Marosvásárhely)
költő, a Bárka főszerkesztő-
helyettese, Békéscsabán él

Farkas Wellmann Éva

Tenger

Hullám

Ami a mélyben könnyű ringatás,
a kikötőben hajókat borít fel,
a partszegélynél sziklákat farag.

Tengeri sün

Belenyugvó változat

A tüskéket egyenként kiszedted.
Mindegyik után csak egy parányi kampó
maradt a bőrben. Most méregként,
idegen testként,
kis kráterekben húsodat rohasztják.

Utószezon

A halak fennebb,
a sirályok egyre lennebb
merészkednek.
Készülnek visszavenni.

Sün-émlék

Orvoskímélő változat

Műteni, hűteni nem kell,
kenni, se kérdeni: szebb-e,
alszik a túske a húsban,
majd belegyógyul a sebbe.

” Az irodalom mint kötőanyag ”

Beszélgetés Farkas Wellmann Évával

Fotó: Vadóczi Dávid

Első verse közlésekor tizenhét éves volt, azóta számos kötete jelent meg, de csak akkor ír, ha kellő távolságra tud kerülni egy-egy témától. Irodalomtörténész, tanár, disszertációját a 18. századi irodalom és közönsége tárgyában írta, de maga is aktívan részt vesz a mai irodalomszervezésben a Bárka folyóirat szerkesztőjeként, ugyanakkor tanít is, az Előretolt Helyőrség Íróakadémia oktatója. Kritikusként inkább prózával foglalkozik, de a verstől soha nem akarna elszakadni. Farkas Wellmann Évával beszélgettünk kötetekről, irodalmi pályáról, a vers varázslatáról, a szerkesztő nehéz, de örömteli munkájáról, és nem utolsósorban a dialógushelyzetek fontosságáról.

– Kritikusként inkább prózát szeretsz recenzálni, mondtad néhány éve. Ez az olvasásra is igaz? Miket olvastál mostanában, volt ezeknek az olvasásoknak köze a karanténhoz?

– Ez igaz, talán mert nagyobb, egészségesebb távolságot tudok teremteni egy prózai művel, ami hasznos olyankor, amikor elemzésre szánja magát az ember. A versek esetében gyakran eluralkodik rajtam a rajongó-üzemmód, az elnéző lelkesülés, vagy akár el is szomorodom egy-egy sikerületlenebb rím, sor, szófordulat olvastán. Nem mondom, hogy ilyesminek nincs helye egy értelmező szövegben, de saját esetemben szerencsésebbnek tartom, ha kevésbé vonódom be ilyen értelemben. Az olvasás terén viszont más arány látszik.

Már eleve a munkámnak köszönhetően is állandóan olvasnom kell, a legkülönbélebb műnemekben és műfajokban, és örülök, hogy emiatt aztán nem is ástam mélyebbre magam a karantén-, illetve járványirodalomban. Volt

ugyan a kéziratok között néhány ilyen tematikájú is, és volt, aki zseniálisan tudott szólni a megváltozott helyzetről, a bezártságról (ezek üdítően hatottak), de magamtól egészen más jellegű műveket emeltem le a polcra. Kedvtelésből sok kortárs verset olvastam, a legváltozatosabb szerzőktől, és Gálfalvi György frissen megjelent, *Világszélen* című kötete jelenleg is leköti a figyelmemet. Ez az alcíme szerint „helyzetjelentéseket” tartalmazó kötet olyan részleteket mesél el, olyan rejtett erdélyi értékeket tár elénk, amelyek az emlékirodalom legjobb hagyományait gazdagítják.

– Születetten te is erdélyi vagy, még ha hosszabb ideje nem is ott élsz. Milyen a kapcsolatod a szülőföldeddel, és hol vagy otthon, egyáltalán, maga az „otthon” kifejezés mit jelent neked akár ebben a földrajzi, akár élethelyzeti értelemben?

– Az eddigi életem háromnegyedét Erdélyben éltem – az ilyesmi nem múlik el nyomtalanul. És nem is szeretném, hogy elmúljon. Az én

*A Bárka szerkesztőségében, kollégákkal: Gyarmati Gabriella,
Kiss Ottó, Szil Ágnes, Kiss László és Elek Tibor*

szívemben nincs ott a trianoni határ, számomra a két otthon nem zárja ki egymást. Véleményem szerint Békéscsaba sokkal jobban hasonlít Székelyudvarhelyhez, mint valamelyik, földrajzilag hozzá közelebb fekvő román város. Az már csak hab a tortán, hogy testvérvárosok is, és gyerekként itt jártam először Magyarországon, tehát régi a kötődés. Igazán otthon viszont úgyis csak a saját lelki békéjében lehet az ember. Igaz, az ilyesmibe jócskán bezavarhat egy olyan tény, hogy egyszer csak lezárják a tulajdonképpeni határokat...

– Ha már a határok szóba kerültek: a próza és líra határát számos kiváló lírikus lépte és lépi át; azt mondd, kritikusként vonz a próza. És alkotóként?

– A prózáírás valószínűleg mindig is vonzott, talán a legelső, kisgyerekkori írásaim is novellafélék voltak, de a mostani életformámhoz, természetemhez jobban illik a vers. A próza másféle gondolkodásmódot, időbeosztást

igényel, és azt se felejtjük el, hogy ott sem hagyható ki, felejthető el az alapos „tanulás” – nekem eddig legföljebb esszéire futotta a lehetőségeimből.

– Bár az esszét, különösen a magyar irodalmi életben szépirodalomként szokás számon tartani, azért ennél szépirodalmibb, ha úgy tetszik, fikciósabb prózára gondolok. Ha mindig is vonzott, mi az, ami még ennél is jobban köt téged a vershez?

– Számomra a vers egyfelől varázslat, másfelől sűrítmény. Meg sok egyéb is, de talán e kettőből kitűnik, hogy mi teszi mássá egy logikusan, következetesen végigvezetett kisebb vagy nagyobb történethez képest. Egy verset lehet hordozni: volt olyan, hogy egy szonettet egy egész év alatt „írtam” meg úgy, hogy mindig csak egyetlen sornyi gondolat adódott hozzá. Ráadásul letről fölfelé építettem. Csuda izgalmas volt. Amíg írok, addig elkísér a vers, dolgom van vele, foglalkoztat – ugyanakkor nem szükséges, hogy kizárólag neki szenteljem az időmet.

A Szarvasi Víziszínházban Radványi Balázs
megzenésített verseimet éneкли

A legváratlanabb pillanatokban is beugorhat a megfelelő sor. És mindvégig gazdagítja az életemet, feszültségben tart. Visszont miután kiadom a kezemből, kicsit megcsal, másé is lesz, eltávolodik, elfelejt. Ugyanakkor vannak olyan kegyelmi pillanatok, amikor egyszerre születik meg a vers, néhány perc leforgása alatt, minden előzmény nélkül. Ez persze tervezhetetlen. (Most, hogy belegondolok, mindezt akár egy prózáíró is mondhatta volna, teszem azt, a novelláíról.) Alapvetően introvertált vagyok, és csak az egészen közeliakkal tudok sokat beszélni egyébként is. Azt hiszem, a legjobb kifejezési módomban csakis valami olyan beszédforma lehet, ami kellően tömör, ugyanakkor alkalmas több jelentésréteg elbírására is. De mindez nem jöhet létre varázslat nélkül.

– A varázslat-igényed kezdetétől fogva megvolt, úgy értem, olvasóként is? Említenél olyan eseteket, amikor „tetten érted” egy-egy versben?

– Ó, igen, hogyne. Számtalanszor. Nem is szabadna semmilyen felsorolásba bocsátkoznom, hiszen olyan sokszor, sokféleképp és különböző nyelveken olvasott versekkel is történt ilyesmi velem. De ha csak a magyar irodalmat nézzük, Berzsenyi nehézkesnek tűnő, de va-

lójában játékosan mives versnyelve, Arany balladáiban meghitt, pontos sorai, Kosztolányi bővöletes árnyaltsága, Babits okos mértékletessége, József Attila zseniális asszociációi, Petri felszabadultsága, Székely János érzékeny, problémateremtő költészete engem mind-mind elvarázsolt. És akkor a kortársakról nem is beszéltem. Nemcsak azért, mert nem szeretnék senkit megsérteni, hanem azért sem, mert szinte nem is tudnék olyan alkotót említeni, akinek ne fogott volna meg valamikor, valahogyan egy-egy sora legalább.

– Írtál felkérésre is, legutóbbi köteted, a Parancsolatok ráadásul eleve egy zenei projekt volt. Sokat hezitáltál a felkérés elfogadásán? Mik voltak a szempontjaid, amikor úgy döntöttél, belevágsz?

– Ahogy jobban megismerem magam, azt látom, hogy időnként nem árt engem provokálni ilyen felkérésekkel. Magamtól egészen biztosan nem vágtam volna a fejszémet ilyen nagy téma-fába – de a bizalom rendkívüli módon képes motiválni. Azért vállaltam el, mert – ahogy a megzenésítő Orbán Ferenc jól sejtette – eleve érdekelték ezek a kérdések, és azért dilemmáztam, mert féltem, igen, hogy meg tudom-e ragadni majd az egyes problémákat, hogy eléggé árnyaltan tudom-e mozgásba hozni őket, és mindeközben fogják-e érteni az olvasók.

– A Parancsolatok-kötetnek azonban nemcsak formai koncepciója volt, hanem ahogy egy másik interjúban magad is elmondtad, személyes is: a Tízparancsolat ősi, szilárd igazságait meg nem tagadva, de mégiscsak megmozdítani, hogy jól látszódjanak. Miért érezted ezt fontosnak, és benned hogyan „mozdultak meg” ezek a szövegek?

– Sokáig kerestem a támpontokat a megszólaláshoz. Kezdetben különböző műveket, elemzéseket, előadásokat próbáltam egymás mellé helyezni, de csak egyre bonyolultabb lett minden. Rá kellett jönnöm, hogy egyetlen úton le-

hetek hiteles: ha nem tudományos módon, elemzően közelítek, hanem az emberen szűröm át a parancsolatokat. Ehhez mindjárt ott volt a saját látásmódom, amelyhez gyűjteni tudtam történeteket, véleményeket, mások tapasztalatait. Ez is nagy élmény volt, látni azt, hogy a Parancsolatok a mai napig az ember kardinális kérdései. És mivel a cél az volt, hogy egy ma olvasható versciklust írjak, az aktuális kérdések, körülmények köré kellett szerveznem az erről való gondolkodást is. Hogy csak egy példát említsek, a hetedik napi pihenésről szóló szöveget ezért hegyeztem ki a túlórázó, kapkodó, rohanó ember szánszalmasan szomorú karikatúrájára.

– *Általában nehéz pontosan megválaszolni azt a kérdést, hogy milyen egy-egy kötet fogadtatása, és nem is illik a szerzőt ezzel zaklatni, ezért inkább azt kérdezem, hogy volt-e szokatlan tapasztalatod a Parancsolatok kapcsán? Kerültél-e például hitvallásos helyzetbe?*

– Szerettem, hogy mindenkiben megmozgott valamit a téma. A kérdezőben, olvasóban, hallgatóságban. Egy vicces történet: mindjárt az első alkalommal, hogy magammal vihettem a *Parancsolatok* egy író-olvasó találkozóra, egy példány nyomtalanul eltűnt. Rendezvényen egyetlen alkalommal éreztem csak azt, hogy magyaráz(kod)nom kell vagy megnyilatkoznom – akkor úgy tűnt, hogy nagyon elkanyarodtunk a versektől. De alapvetően mindenki, akivel beszélgettem a könyvről, igen sokrétűen értelmezte, és végig az látszott, hogy ez egy termékeny történet. Nagyon sok értelmezés született irodalmi folyóiratokban, napilapokban, több vallásos fórumon szóba került a Magyar Katolikus Rádiótól kezdve az Evangélikus Életen, Unitárius Közlönyön, Unitárius Életen keresztül a kolozsvári református teológia-hallgatókig, hogy csak néhány példát említsek. Ezek a visszajelzések számomra megnyugtatóak voltak, sőt fontosak.

– *A verstémának dallama van, mondtad egy interjúban – hallod a dallamot? A forma: béklyó vagy keret?*

– A forma nekem mindig segítség volt, például abban is, hogy ne beszéljek túl egy adott témát. Arról nem is szólva, hogy gyakran valóban éppen innen indul el az alkotás: van úgy, hogy dallam-minőségében hamarabb készen van egy-egy vers. (Ott van például a *Túlhajsolt lelkek balladája*, ami konkrétan a vonatkerekek kattogására íródott.) De az is előfordul, hogy egy bizonyos zene hallgatása közben kezdek el írni – valami teljesen más ritmusú szöveget. A zenében már eleve ott van a mágia, sokkal könnyebben elérhető módon. És hát a lírának – eredetéből következően is – természetes közege a muzsika.

– *Magadtól miféle terv szerint haladsz, van-e egyáltalán ilyen terv? Ismerünk szerzőt, aki elsősorban kötetekben gondolkodott (Utassy és Térey jut eszembe hirtelen), és olyant is, aki más struktúrákban hitt inkább. Az MMA ösztöndíjasa vagy; amikor pályáztál, egy hároméves tervet kellett beadnod – mennyire volt nehéz egy ilyent elkészíteni, és hogy lehet, eleve lehet-e eszerint haladni?*

Szüleimmel 2001 augusztusában

– Előfordul, hogy követek valamilyen tervet, koncepciót, például az olyan ciklusok esetében, mint a *Parancsolatok*. De mindenekelőtt szabad szeretnék lenni, megadni a lehetőséget az éppen adódónak is. De ha körvonalazódik egy nagyobb egység, az újabb lendületet adhat, és váratlan műveket hozhat létre, ami mindig nyereség.

Elek Tiborral otthon, Békéscsabán

A Magyar Művészeti Akadémiához egy ket-tős, lírai-kritikai pályázattal jelentkeztem, pontosan azért, mert tudom, hogy párhuzamosan alkotok a két területen, és egyiket sem szerettem volna feladni. Tervet készíteni lírai művekről meglehetősen nehéz, a másik rész viszont jóval előre láthatóbb.

– Tervezel-e még olyan kötetet, mint volt az Itten ma donna választ, ahol a költő választott szerepei (megtámogatva, provokálva irodalmi előzmények hőseitől) konkrét tematikát gondoltak és gondoltattak végig? Vagy nincs igaza a Megbocsátás című versed hangjának, mely szerint: „Csak semmi vershelyzet. A megbocsátás / álmagaslatáról írni így nem értek.”

– Az első kötetem szerepei sem tudatosan sorakoztak fel, inkább egy kísérletsorozat volt ez, ami utólag összeállt egy ilyen módon is olvasható történeté. Így, utólag ránézve, óvatos szárnybontogatás volt, hangpróbálgatás, az olvasmányokkal intenzív kapcsolatban maradó,

értelmező attitűd. A kötet-tervek, ahogy az előző kérdésedben is utaltál rá, nagyon hasznosak. Egyszer egy költőtársam mondta, hogy előre ki szokta találni a köteteit (tematikailag, szerkezetileg), megírja a csomópont-verseket, és utána nincs más hátra, mint átkötő-verseket írni. Az elképzelés első része az, amit szívesen alkalmaznék én is, azonban a töltelék-lírának még a gondolatától is viszolygok. Nem tudnék úgy verset írni, hogy ez most azért születik, hogy kitöltse a kötetet. Akkor már inkább a legendás, sokévnnyi várakozás...

Ha már szóba hoztad az álmagaslatokat, szerintem ezeket célszerű az alkotónak a lehető leghamarabb lebontani. Úgyis csak támasztékok tulajdonképpen. És akkor sokkal több energia marad a felszabadult játékra.

– Ezek szerint több idő kell, míg versvarázslatot terem egy téma. Talán mondható, hogy a líra a legszemélyesebb megszólalási mód – te mennyire vagy alanyi a versekben, van-e olyan téma, amit nem

mertél, tudtál, akartál eddig versbe tenni, és van-e olyan, amit beletettél, de megbántad, vagy nem tettél versbe, pedig kellett volna, azaz: a magad elvárásaihoz képest hogy állsz az alkotói szabadság dolgában?

– Ez talán a legnehezebb kérdés. Mindig törekedtem a személyes eseményeket kicsit eltávolítani, még ha versbe is került egy-egy elemük. Erre is jó az idő: megszüri, átrendezi, mozgathatóvá teszi a mozaikkockákat. Amikor egy vers „készül”, akkor a mű kifejezetten önző: csak azt fogadja be, csak azt akarja használni, ami az ő érdekeit szolgálja.

Három évvel ezelőtt, amikor elvesztettem az öthónapos magzatomat, talán hogy ne örüljek meg, valami vers csapódott mellém a legnehezebb napokban. Újabb és újabb sorok érkeztek, kezdték strukturálni a gondolataimat, tisztítani a képet, megfogalmazni a fájdalmat. Később megnéztem az akkor leírt sorokat: sok szempontból mondhatom, hogy nem volt jó a vers. Viszont maga a tapasztalat – lehet, hogy életmentő. Ez a történet az általad említettek közül több kategóriába is beillik. De nem ez a jellemző. Azt is tudom, hogy azok a témák, amelyek általában foglalkoztatnak, nem mindig tudnak átjutni a versekbe. Ez személyiségi probléma, van bennem valamiféle blokk, talán az introvertáltságom miatt.

– Te is azon szerzők sorába tartozol, akik doktorkai az irodalomnak. Nézed-e tudósként is azt, amit épp írsz, vagy másoktól olvasol? Különösen érdekes mindez, ha tudjuk, hogy pályakezdőket is oktat az Íróakadémián.

– A kutatási területem a 18. század első felének magyar irodalmához kötődik, azon belül is világi halotti beszédek tanulmányoztam – ennek hosszabb távon talán leginkább az akkori nyelvállapot szerelmét köszönhetem. (Felnevezték, amikor a kislányom a világ legtermészetesebb hangján, a kortárs szleng használatát követően egyszer csak azt mondja: „bevégeztem a munkámat”.) Az mindenképpen előny, hogy ennyivel is többet olvastam, hogy megismer-

hettem olyan szövegeket, amelyek egy lenyűgözően más gondolkodást tükröznek, hogy rálátásom nyílt egy, a mostanitól teljesen különböző, izgalmas irodalom- és életfelfogásra. De a műveket konkrétan csak akkor szűröm át ezen a prizmán, ha valamilyen módon okot adnak erre. Mint például Borbély Szilárd költészet, amely ezer szállal kapcsolódik ehhez a hagyományhoz. Az Íróakadémián sem kerülöm ki ezt a tapasztalatot, már sokféle formában felbukkant a téma: legutóbb például a befogadás változásai kapcsán.

– Ezek a tapasztalatok beépülnek valami módon a saját munkáidba, ha a tudóst nem is, de a világot mások szemével is vizsgáló szemlélődőt tetten éred a szövegeidben?

– Folyton-folyvást. Szeretek újabbnál újabb szemüvegeket felpróbálni, talán ez is lassít rajtam egy kicsit. Nagyon szeretem a szerepverseket, álarcokat (szándékosan nem írtam maszkot), tükröket, de azt is, hogy nagyobb távlatból nézzek rá egy-egy problémára. Ez a szövegeken kívül is érvényes: elbizonytalanodás vagy szomorúság idején megpróbálom megvizsgálni a helyzet múltbeli előzményeit, aztán igyekszem inkább „eléje nézni”, a jövőbe, hogy akkor majd mit kell kezdeni vele. Ilyenkor néha meg tudom győzni magam arról, hogy lényegtelen az egész.

– Miket láttál, tapasztaltál mostanában, min dolgozol, mik vannak terítéken, van-e új koncepció, van-e felkérés? Újra sok évet kell várnia az olvasóknak egy új kötetre? Tartod magad a rólad ismeretes elismerő bonmot-hoz, hogy „Farkas Wellmann Éva csak a jó verseit írja meg”?

– Erre most szépen ráéreztem: készülődik az új könyv. Sokáig az volt a kiadó koncepciója, hogy egy *Válogatott és új versek*-típusú könyvet kellene megjelentetni, de időközben folyamatosan készültek az új versek, így ez az anyag valahogy elsikkadt volna a többi között. Ráadásul úgy tűnik, hogy ezek a versek összetartoznak; így, együtt jelenthetnek valamit, jelezhetnek egy állapotot az eddigi pályámon. A szerkesztett anyag számomra is hozott újat:

még mindig rá tudok csodálkozni arra, hogy a sorrend, a jól átgondolt keretek, az erővonalak felismerése mennyire új látószögbe állíthatják a verseket. Most úgy tűnik, hogy őszel kijöhet a nyomdából.

Érdekes, arra, hogy miket láttam, tapasztaltam mostanában, nem nagyon tudok még felelni. Ez is az időfaktorral van összefüggésben. A március közepétől tartó időszak sokunknak meghatározó, újszerű élmény, és erről sokan azonnal tudnak nyilatkozni, véleményt formálni, el tudják helyezni az életükben. Magam is rengeteg történetet, élményt, reakciót eltároltam, de arról még fogalmam sincs, hogy öt év múlva hogyan fogok visszatekinteni rá. Ezért most hallgatok, mindenféle értelemben. Figyelek. És lehet, hogy néhány év múlva lesz érvényes mondanivalóm erről az egészről, vagy legalább egy bizonyos részletről. Nekem már az is nyereség lenne; akkor meg már a tét lesz más: hogy tudok-e úgy írni róla, hogy még érdekelje az olvasót.

A jó vers mindenkinek mást és mást jelent. Nyilván senki sem úgy bocsát útjára egy verset (vagy prózát, bármit), hogy ez most nem jó. Azzal lebecsülné saját magát és a közönségét is. Az viszont változó, hogy mikor mi a legtöbb, amire képesek vagyunk. Néha ez nagyon kevés, sőt, akár semmi. Nem ismerek olyan alkotót, aki ne örülne az elismerésnek, ha úgy érzi, hogy amit leírt, az találkozott valakinek a kíváncsiságával, értékrendjével. Így nekem is jóleső, ha kedvesen szólnak a műveimről. Viszont azt is tudom, hogy ezért újra és újra meg kell dolgozni.

– Ha a szerkesztés újat hoz – kérlek, mondj erre példát. És igazítás még a régi szövegeken? Ha már külön kötetben lesznek az új versek, mi a fő irányvonal, van-e már koncepció a szerkesztésben?

– A szöveganyag jelenlegi állapotában öt ciklusra tagolódik, és kiegyensúlyozott arányokat mutat néhány kulcsszó köré rendeződve. Például ott van a születés, amiről az így tagolt kötet győzött meg: kimondottan fontos témám. Egy másik a hagyomány, annak többféle arca és vetülete. Még a bizonyos alkalmakra íródott és az

egészen rövid versek is megtalálták a helyüket; a kézirat olvasói egyöntetűen arra szavaztak, hogy maradjanak, ne mondjunk le róluk. És benne lesznek a *Parancsolatok* is – hiszen szerkesztését képezik az utóbbi években született verseknek –, és az is szépen látszani fog, hogy milyen versek születtek a befejezése után, hogyan rugaszkodtam el ettől a témától. Ennél konkrétabbat azért nem mondok, mert nagyon kíváncsi vagyok arra is, hogy az olvasói mit, milyennek látnak majd benne (maguktól). A régi szövegekhez már nem nagyon nyúlok, általában megpróbálom a maguk idejében kerekre csiszolni őket – de az is igaz, hogy sokkal rugalmasabb lettem az évek során: egy jó szerkesztő meg tud győzni, hogy egy szó helyett található megfelelőbbet, esetleg el is hagyhatom. Minden szerző szerelmes kicsit a szövegeibe, ezért nem árt, ha valaki külső személy helyette észnél van.

– Szerkesztőként, főleg, hogy a Bárka folyóirat és a Bárkaonline is munkaterületed, biztosan nem volt megállás az elmúlt hónapokban. Változtak az eddig beállított rutinok, egyáltalán, mekkora rész a bevált gyakorlat, és mekkora egy lap munkájában az innováció szerepe? A Bárka nem egy irodalmi lap a sok közül, hanem programszervező, könyvkiadó, irodalmi hírportál, és még sok minden más is. Hogyan lehet mindezt úgy kézben tartani, hogy a teljességre törekvés ne menjen a minőség rovására?

– A veszélyhelyzet kezdetén áttelepítettem az irodámat a nappalimba, így a szerkesztést mint műveletet az otthoni gépről szinte zökkenőmentesen folytatni tudtam. Természetesen a munkánk minden olyan eleméről le kellett mondanunk, ami élő rendezvényekhez kapcsolódott, nem tarthattunk szerkesztőségi megbeszélést sem, és a nyomdával, alkotókkal való kapcsolattartás is teljesen áttevődött a virtuális térbe. A műhely tagjaival azt tartottuk szem előtt, hogy ne veszítsük el a kapcsolatot sem a szerzőkkel, sem az olvasókkal, sőt, az volt a célunk, hogy fenntartsuk a dialógushelyzetet. Az már a számokból is világossá vált, hogy az online érdeklődés jelentősen megnövekedett,

és az embereknek az egyéb művészetek mellett az irodalomra is több idejük lett. Hogy minél színesebbé, izgalmasabbá tehesük a felületünket, a szokásos vállalások mellé megpróbáltunk olyan anyagokat szervezni, amelyekkel reagálhatunk az aktuális helyzetre. Felelevenítettük egy régebben futó, *Nem kötelező* című tárcasorozatunkat, hogy az online oktatás segítségével lehessünk, indítottunk *bezártság* hívószóval egy pályázatot fiatal szerzőknek, videóanyagokat készítettünk, és volt egy hosszú interjú-sorozatunk is, amelyben kortárs írókat, költőket faggattunk arról, hogy hogyan vészeli át a „karantént”. Némelyiküktől remek olvasmány- és sorozatötleteket is kaptunk. Június elején pedig Trianon-blokkot állítottunk össze, gyakorlatilag minden rovatunkat be tudtuk kapcsolni, remek szerzőkkel és szövegekkel. Az ilyen típusú reflektáltság, megújulás amúgy sem idegen a folyóirattól. Természetesen mindez együtt sem tudta pótolni a személyes találkozásokat, de úgy gondolom, hogy a mi területünk a viszonylag szerencsések közé sorolható, mert nem kellett szüneteltetnünk a tevékenységeinket. Ami pedig elmaradt, azt igyekszünk pótolni, amint lehetséges.

– *A dialógushelyzetek fenntartását kiemelted, mint ami kihívás volt az elmúlt hónapokban. Egyébként nem az?*

– A párbeszéd, a közvetítés a Bárka számára különösen fontos, de egyébként is annak kellene lennie. Persze az is érthető, ha az emberekben sok sérelem gyűlik fel idővel, és akkor ez jelentősen nehezebbé válik. A helyzet pedig szomorúvá.

A szerkesztőség elsősorban minőségben gondolkodik. Aztán sokszínűségben. Nagy öröm látni már azt is, hogy amint a legkülönbözőbb szövegek egymás mellé kerülnek a folyóiratban vagy akár az internetes felületünkön, a dialógus megteremtődik. És az látszik, hogy ezek a művek tudnak mit kezdeni egymással. Szerintem ez a természetes. A jó olvasó sem külső szempontok szerint válogatja az

Az itt az ottal című kötetemet dedikálom Székelyudvarhelyen

olvasnivalóit; ha így tenne, sok értékes könyvről maradna le.

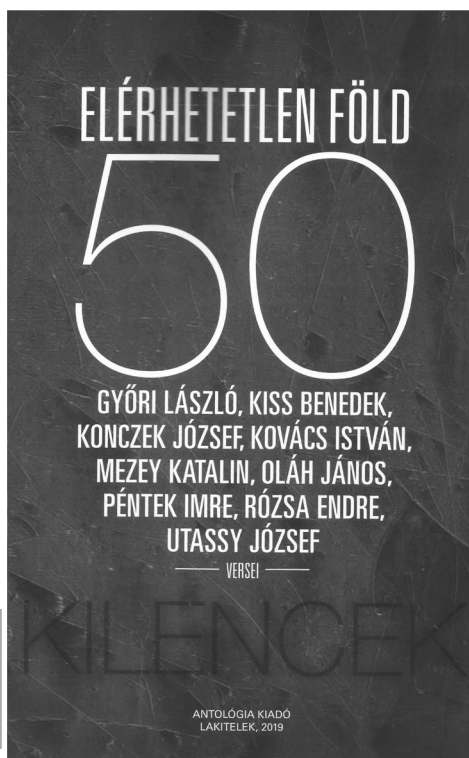
– *A Bárka vállaltan és sokféleképpen deklaráltan, már a nevében is gyűjtőhely. Hogy látod, milyen a dialógusok helyzete ma a magyar irodalmi közéletben? Összehasonlítva más korszakokkal, van-e okunk szomorúnak vagy épp bizakodónak lenni?*

– Az idők során az emberi természet valószínűleg nem sokat változott, manapság viszont rengeteg módon kifejezhető a vélemény, sőt, az alkalmi indulat is azonnal nyilvánosságra kerülhet. Ez nem segíti a megfontolást, és néha visszafordíthatatlan károkat okoz. Mégis, azt hiszem, hogy alapvetően nem a rossz szándék a domináns bennünk, és vágyunk a más szempontok befogadására, megértésére. Az irodalomnál meg mi lehet jobb kötőanyag? Erre kellene összpontosítani.

Nagygéci Kovács József

Nagygéci Kovács József
(1977, Sátoraljaújhely) kritikus,
a Pannon Tükör folyóirat
szerkesztője, Erdőkertesen él

A mérhetetlenül távoli és mégis közeli haza költeményei

Pósa Zoltán
(1948, Debrecen)
író, költő, Budapesten él,
József Attila-díjas

Elérhetetlen föld – 50,
Antológia Kiadó,
Lakitelek, 2019.

„Itt lakom a barnasisakos dombok oldalán, / mint egy ezüstbalta, olyan fehér a házam.” Az irodalomértő e sor láttán nemcsak Oláh János *Elérhetetlen föld* című emblemikus költeményére ismer, hanem eszébe jut az a legendás antológia is, amellyel 1969-ben a Kilencek költőcsoport robbant be a magyar irodalomba. Szép hagyományt követve, Lezsák Sándor költő és az általa teremtett Antológia Kiadó felkérésére az alkotók összeállítottak a korábbi négy hasonló kötet mellé egy újabb *Elérhetetlen föld* című gyűjteményt, amelyet szerkesztőként Péntek Imre jegyez. Mi sem idézhetné meg híveiben a sok viszontagságot megélt antológia ötvenedik évfordulóját, mint egy újabb kötet, jelesül az *Elérhetetlen föld – 50*, amely keresztmetszetszerű áttekintést ad egy mindmáig élő költőcsoport tagjainak életművéről, tartalmazza Vári Fábián László *Akár a szarvasok* című kitűnő előtanulmányát, valamint a pályatársak ajánló sorait is. Az *Elérhetetlen föld* irodalomtörténeti kuriózum, hiszen ritkaság, hogy egy hatvanas évek közepén megalakult egyete-

mista alkotócsoport minden tagja a magyar irodalom meghatározó alkotóművészevé izmosodjon. Közülük egyedül Mezey Katalin született Budapesten, Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre, Utassy József vidékről érkeztek. Szoros szellemi kötést teremtett közöttük az is, hogy nemcsak a létező, hanem az eszmei szocializmust is elutasították. A legendás Kilencek története úgy kezdődött, hogy Rózsa Endre, Oláh János, Utassy József, Kiss Benedek, valamint a későbbi szerkesztő, Angyal János elhatározták, hogy közös indulással próbálják legyőzni a hatalom cenzúrájának ellenerejét. Szigorú esztétikai rostálás után kiválasztották a másik öt kiváló költőtárs legjobb verseit is, amelyekből kikovácsolódott az antológia, címadóként kiválasztva Oláh János *Elérhetetlen föld* című versét. Több mint hároméves huzavona után, 1969 novemberében végre megjelent a kötet Nagy László ihletett előszavával, Juhász Ferenc, Váci Mihály, Kormos István ajánlásával.

Az *Elérhetetlen föld – 50* alkotóiban közös még, hogy hisznek abban, hogy a költészetnek missziója van, amellyel ráébresztik az embert Isten képmáshordozó nembeli lényegére, a Kárpát-medencei összmagyarság sorskérdéseire, nemzeti jelenlétünk méltóságának megőrzésére. A Kilencek a magyar költészet mitizáló hagyományainak folytonosságát megőrizve, ám új utakat keresve fordultak teljes mellszélességgel a magyar valóság felé, Oláh János (1942–2016) kötet címadó versére utalva, *a mérhetetlenül távoli és mégis közeli haza oltárára* helyezett művekkel.

Rátérve a különbözőségekre is, a Kilencek között vannak újfajta mítoszteremtők. Oláh Jánosnak, az antológia első számú ötletadójának ősmagyar sámáni és modern, asszociatív tónusokat ütköztető életművéből költőtársa, felesége, Mezey Katalin készített válogatást. Az *Elérhetetlen föld* című versből is kitűnik a metaforák izzó ereje, amely úgy idézi meg a falusi és nagyvárosi létezés hiteles konkrétumait, hogy a vers egésze mégis látomásossá finomul. Mezey Katalin művészi finomsággal megmunkált, elemi erőt sugárzó metafizikai, filozófiai szintézislírájának markáns példája újabb kori költészetünk egyik emblemmaverse, az *Október hazalátogat*. E nagyívű költemény azt a sötét napot idézi meg, amikor 2006. október 23-án Gyurcsány Ferenc másodsorra is vérbe fojtotta az 1956-os népfölkelést. „Letépi, megtapossák a zászlót a zászlóra fölesküdt rendőrök.”

Kovács István, a széles intellektuális és történelmi skálán megszólaló tudós költő, a *Sal-földi haikuk* egyikének ökonomikus rövidségével vall a halhatatlanságról: „2. Platán-alagút / Angyalszárnyacsapásnyira / az örökélet.” Költőnk a lét értelmét kutatja számos átfogó, nagy versben is (*A lélek vízjelei, A be nem telt idő*).

Kiss Benedek és Utassy József a magyar népköltészet hagyományaiából merítkeznek. Kiss Benedek archaizáló, Balassi Bálint hadi tónusaira hangolt lírája ékesen bizonyítja, mennyire gond nélkül teremt szintézist egy hiteles költé-

szetben a régi magyar hit (*Totemünk: Attila!*) a keresztényi alázat teljesséigényével, az örök belső lázadás harca az áhított örök békével. Utassy József (1941–2010) népdalosan hetyke régi és újabb verseinek csokra bizonyítja, hogy a *Tüzem, lobogóm!*, a *Zúg Március*, a *Világ vagánya* költője korántsem olyan egyhúrú, mint amilyenek néhány igaztalan kritikusa próbálta rábizonyítani.

Rózsa Endre (1941–1995) újkori lovagköltésze a reneszánsz udvari líra hagyományaihoz fordul, verseiben együtt élnek élet és halál kérdései mindennapi gondjainkkal: például a *Petőfi '73* című verse tükrözi a rendszerváltozást követő esztendő zürzavarát is. Győri László sem hasonlít senkihez, versei klasszikus formai igénytelenséggel és képi világban vallanak számára meghatározó kultúrélményekről (*Egy Segantini-képre, Fadrusz a keresztfán*). A legnagyobb meglepetést a korábban versdrámákat alkotó, önmagával vívódó Konczek József hozta a Vénusz-versek barbár és kifinomult erotikájával, a klasszikus versformák bűvöletével.

Péntek Imre úgy újítja meg örök Próteusz-ként önnönmagát, hogy alapjában véve hű marad Filosz becenevéhez. Ő a Kilencek groteszk hangnemben vibráló abszurdvitéze. Ám ne legyen kétségünk, e költészet tragédialátóan komor és jövőféltő, a globalizáció rémeit és idegen gölemeit felmutatva szellemesen felismerés-erejű: „Ezen töpreng ország-világ: / ki mostan itt a fő szoross? / Választására nincs szabály, / ő mégis minket ostoroz” (*Szoross*).

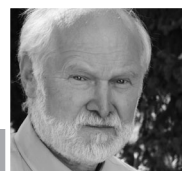
Az *Elérhetetlen föld – 50* ékesen bizonyítja, hogy bár a Kilenceknek a hatvanas évek közepén kezdődő keresztútja folytatódik mindmáig, de a bolsevizmus kegyetlenségével és kizárólagosságával vetekedő baloldali liberális „kánon” elutasításának dacára nyilvánvaló, hogy ők mindnyájan jelentős, meghatározó alkotóként élnek a fiatalságukat tisztán megőrző valódi irodalomértők értékrendjében.

Pósa Zoltán

SZEMADÁM GYÖRGY
AZ ELVESZETT TELJESSÉG

Senki földjén, „senki egén”

Kovács István
(1945, Budapest) költő,
műfordító, történész,
Salföldön él,
Babérkoszorú díjas

Szemadám György:
Az elveszett teljesség,
Pauker Collection, Budapest, 2019.

Első képzőművészeti élményemet a magyar kártya tők ászát és makk ászát életre keltő festmények jelentették, amelyeket a felnőttek távollétében kézbe vehettem és megcsodálhattam. A szénakazal tövében pihenő fiatal kaszást és a tűznél melegedő öreg vadászt. Ismerni véltem őket a faluból. Így még inkább közöm volt hozzájuk... Bennem élnek azóta is. Sohasem jártam utána, hogy ki festette őket.

A kártya, a kártyázás sokáig elengedhetetlen kelléke volt a történelem színpadán folyó játékoknak. Megfestették, ahogyan az 1815-ös bécsi kongresszuson a győztesek kártyaasztalnál rendezik el éppen száz évre Európa sorsát. Kibicelni, hol Angliának, hol Poroszországnak, hol az Orosz Birodalomnak, még a vesztes Franciaországot odaengedték. Párizs számára a lapjárások ismerete, a lapállások jelzése jelentősen csökkentette vereségének mértékét – a politikai kártyatrükkök nagymesterének, Talleyrand-nak köszönhetően. A 20. században a nagybani kártyázás a kaszinók falai közé szorult, ahol hosszú távon persze csak veszíteni lehet. Tartósan nyertesek csak a politika hamiskártyásai lehettek.

Szemadám György *Az elveszett teljesség* rövid vallomásszerű bevezetőjében a kártya, az olykor teológiai sugallatú kártyafigurák, a támogatott, túrt, tiltott kártyajáték középkori misztikumába avat be minket, hogy annak szellemi labirintusából több kijáratot is találva megismerjük a kora újkori Johannes Trithemius, a 17. században élt kínai festő, Hua-jü-lu, valamint Pilinszky János, Szerb Antal és Várkonyi Nándor művészetéről, kultúráról megfogalmazott gondolatait. A kínai művész az alkotói folyamat két terét összekapcsoló eszmei fejtegetése végső soron gyakorlati tanácsadás is:

„Amikor a tus az ecsethez ér, lélek száll belé, amikor az ecset széthordja a tust, megeleveníti. Ahhoz, hogy a tusnak lelket tudjunk adni, hosszú gyakorlatra, ahhoz pedig, hogy az ecsettel megeleveníteni legyünk képesek, az élet ismeretére van szükség. Aki hosszú gyakorlással edzette ugyan a lelkét, de az élet elevenjét már nem ismeri, az csak a tushoz ért, az ecsethez nem. Akit az eleven élet edzett meg, de lelkét nem volt módja gyakorlással tovább képezni, az csak az ecsethez ért, a tushoz nem.”

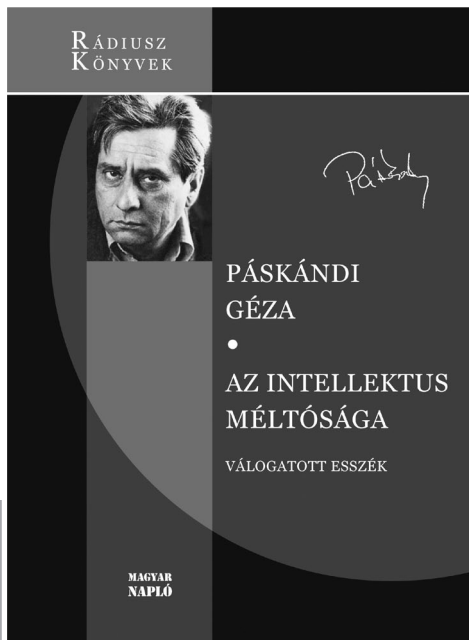

Trianon anzix XL.

Szmadám György mintha Hua-jü-lu legfontosabb tanácsának szellemében alkotná műveit: ő az „élet elevenjének” megszenvedett ismeretében valóban lelket tud adni képeinek. Ennek bizonyítéka a középkori mesterek mívességével elkészített album, a Pauker Collection tekintélyes múlttal rendelkező művészeti sorozatának egyik utolsó kötete, amely Szmadám György 40+1+1(?) festményének reprodukcióját tartalmazza. Képei mindegyikét a napkelte és a „napszentület” egymáson áttetsző hangulata, az elmúlás misztikus derengése hatja át. Így a látvány látomássá nemesülhet... Ez is magyarázata lehet a képek bennünk lüktető, bennünket vonzó, fogva tartó titokzatosságának. Mintha „a mágus” – ahogy bevezetőjében egy helyütt Szmadám a művészt nevezi – az evilági létezésünk és a kétkedve remélt mennyország közötti senki földjén, „senki egén” alkotna. És közben figyel bennünket. Többnyire madarainak szemével figyel: a *Jégmadár*éval, a *Rubinszemű*éval, a *Damodar*éval, a *Kócsag*éval, a *Hajnalmadár*éval. A címlapon a halálba lovagló

katonák fölött kitárt szárnyakkal lebegő *Császarmadár*éval – hogy az album nyitóképére utaljunk. De mintha a Kossuth tér 1956-os hullaházfalát átütő golyónyom is bennünket figyelne fekete szembogarával. Előtte három koporsó, szemfedőlapjuk úgy világol, mintha halottai feltámadásra készülnének, mit sem törődve a tőlünk karnyújtásnyira álló irodafogással, amelynek karjai egyszerre hívják elő az izzó föld fölött önfeladásnak és a keresztfának kiszolgáltatott embert. A *Köd* a teremtés utáni csöndet, a *Fehér* az önfelelt szabadságot jeleníti meg. Rokonszellemű a mindkét képből áradó nyugalom, amelyet egyébként a *Dankasirály télen* hóhegyvonulata és a *Köd, hajnalmadár* ágbogas hálóba fogott égboltja alatt szárnyaló sirály, de még a méltóságos tartású sárkányos *Tengeri ló* és az önarcképszerű, kártyalapon vándorló *Bolond* látványa is sugall. Ez az izgalmas, olykor látszatra bohém nyugalom hatja át Szmadám György egész művészetét.

Kovács István

„Gyönyörű félvérek”

Szemes Péter

(1979, Zalaegerszeg) irodalomtörténész, Kaposváron él, az ambrozia irodalmi folyóirat főmunkatársa

Páskándi Géza: *Az intellektus méltósága. Válogatott esszék*, Rádiusz Könyvek, Magyar Napló Kiadó – Írott Szó alapítvány, Budapest, 2019.

Az író távozása óta eltelt huszonöt esztendő során, elsősorban a magányban hagyott társ, Páskándiné Sebők Anna gondos munkájának köszönhetően, számos kötet járult hozzá az életmű teljesebbé tételéhez. Közülük kiemelhetjük azokat a műfaji vagy tematikus esszenciát nyújtó válogatásokat, amelyek könnyebb eligazodást, kényelmesebb sétát kínálnak Páskándi alkotói világában. E tekintetben – noha nem volt járatlan az út (elég a *Száműzött szavak temploma* vagy a *Méltó túlélés* könyveket említeni) – a legutóbbi időszakig érezni lehetett az esszék hiányát. Nemcsak szép, de fontos gesztus is volt tehát a Magyar Napló Kiadó részéről, hogy a Rádiusz Könyvek újonnan indult sorozatának első értékei között adták közre őket, születése nyolcvanötödik és halála negyedszázados évfordulói közelében is a szerzőre és írásaira irányozva-fókuszálva az olvasói figyelem fényét. *Az intellektus méltósága* huszonegy esszéjét (a címhez hasonlóan a szám szimbolikája is a szellem magasabbrendűségéhez kapcsolódik, ugyanakkor teljességre utal) a legavatottabb, a hitvesi kéz válogatta együvé – elsősorban a ’70-es évek második felének folyóiratközléseiből, különböző előadásokból, kéziratoss feljegy-

zésekből, önéletrajzi vallomásokból –, és a minőségükhöz méltó, tartalmas utószót jegyző Jánosi Zoltán szerkesztette sokszínűségében is egységes egészszé. Találó összegzése szerint: „A Páskándi-esszének mintegy intellektuális varázspálcája a szemlélt és értelmezett világ tágasságát a felismerés egyetlen, rövidke pillanatában is érzékelő figyelem. Az egyetlen parányi fonémától, egyetlen tájszó jelentésárnyalatától, egyetlen barát-arcvonás rezdülésétől a csillagrendszerekig futó, olykor az Isten szándékait is kifürkészni törekvő, már-már határtalanná nyíló gondolkodási tér. Nemcsak az irodalom, a szövegekbe zárt sors vagy minden-ség-arculat a szerző jól ismert otthona, hanem a tudomány: a nyelvelmélet, a genetika, a fizika, a biológia vagy a geometria is – már amennyiben szelleme az emberi életre csillanó újdonságot, érvényes, figyelemre méltó fényt talál benne” (*Az esszéíró Páskándi Géza*).

Páskándi szikrázó szellemének „gyönyörű félvér”-jei – ahogy líraisággal telített, nyitó gondolatfutamában (*Tudomány-e az esszé?*) e szövegeket nevezi –, noha egyformán ragyogóak, hol jellemzően a tudomány szigorúbb, hol inkább a művészet lágyabb vonásait viselik. A *Pontos*

tündöklés egység darabjai dominánsan az utóbiakat. A *Tragédia* keretszíneinek értelmezése nem csupán új, kevésbé konvencionális irányból közelít Madách emberiség-költeményéhez, de a drámaíró és színházi alkotó tapasztalatát felhasználva, egyfajta rendezői „szkriptet” is kapunk, mintha csak képzeletbeli elemzőpróbán ülnénk (*Az Úr „kiegyezése” és a ráció magárahagyatottsága*). A történetmesélő Mikszáthban „epikánk talán legnagyobb teremtő lángelméjét” láttatja (*Az anekdota kised metafizikája*), s hazagondolva: Benedek Elek portréiban a hazaszeretet példafelmutatását, a mintaadást emeli ki (*Született patina*), felhívva a figyelmet stílusa hegyipatak-tisztaságára, mely korokon átnyúlóan élvezetessé teszi műveit. Bartókban a közepszernek már létével kesztyűt dobó génusz mellett a szenvedő, bántott embert is élénk állítja, aki az értelem lámpásával világította be a hazai közeg sötéttségét, aki mindennek ellenére örök Tanár maradt. (*Az intellektus méltósága* hőséne sorsában nem nehéz személyes megfelelésre lelnünk, a címben az egyedül lehetséges menedéket feltalálnunk.) A testvérműzsáktól az irodalomhoz tér vissza, könyvek nyomán halad tovább: a *Jókedv és buzgalom* kézbevételevel idézi meg Déry Tibort, méltó emléket állítva a nagy stílusművésznek, és elismeréssel ír a *Szlovákiai olvasónapló* két szerzőjéről, Tözsér Árpádról és Jozef Kotról is. (A tekintete által befogott horizont tágasságát jól mutatja, hogy utóbbiban költőre és prózaíróra, nemzetiségi magyar és többségi szlovák alkotói teljesítményre egyaránt figyel, az irodalmi testvériség jegyében.)

Az *Ethosz és „szóművek”* darabjaiban még hangsúlyosabb szerepet kap a nemzetiségi irodalom. Az anyanyelv megtartó, önazonosság-biztosító, közösséget összefűző erejéről szólva jut a szívnek is kedves meghatározásig: „Az a magyar (és ki-ki), akinek szellemében, lelkében az anyanyelv vére munkál, s ő általa lélegzik, hallgat és ügyel a testvéri világra” (*Az anyanyelv vére*). A *Nosztalgia földjén* nagyszé-

jében ennek példáit is sorra veszi, elsősorban a nyugati magyar literatúra műveivel járva be a „honvágyból szőtt hazát”, hogy az idegentől az ismerősig, Dsida belső vidékéig érjen el (*Költői nyelvünk egyéni változatai és a táj*). De nemcsak általánostól tart az egyedi felé, a fordított utat is megteszi. Ennek állomásai: közeli olvasmányélményei, Gion Nándor, Szilágyi István és Dobos László egy-egy regénye (*Nagy vállalkozások szépségéről*), a történelmi dráma belakott területe (*Miért írok (írunk) történelmi drámát?*), és végül az *Ethosz és „szóművek”* nagy ívű létstilisztikai dolgozata.

A *Bűntudat az alig-létezőért* egység esszéiben is a művészet, illetve a személyesség megjelenése lágyítja a tudomány szigorát. Így lesz a *Meditáció régi tankönyveim fölött* a hazaszeregetre nevelő pedagógusok dicsérete, a *Forma, erkölcs, szabadság* sajtóetikai beszély, a fejezet-cím-adó írás pedig a pályakezdekről szóló önéletrajzi vallomás. Pantheonjába is három újabb szobrot állít a szerző: Swiftét (*Swift Jonathan és az emberevők*), a szabófalvi csángó Lakatos Demeterét (*Egy népköltő emlékére*) és a barát Földes Lászlóét (*Földes László füve*).

A *Legendád keze nem remeg* című zárblokkban két fontos szöveg kapott helyet: *A nyelvek háza és a házak nyelve* az épületek szemiotikáját és az architektúra grammatikáját hozza közelebb a közelségbe, míg a címet kölcsönző sajátos curriculum az eddig megtett pályát járja be, különböző forrásokból származó citátumok kommentárjai által.

Utóbbi a sors nehézségeit, köztük letartóztatását, az elszenvedett veréseket, a Duna-deltában végzett kényszermunkát, az elhallgatást, a meg nem értettséget, a bántalmakat is felidézi. A kínokat, amelyekből gyöngyök, az életmű gyöngyei születtek. Köztük ragyognak *Az intellektus méltósága* esszéi – Páskándi szellemi elégtételeként, olvasói öröme.

Szemes Péter

Pósa Zoltán
*Az ezerkettedik,
 avagy az első éjszaka*

Mesék a titokzatos kelet világáról

Mese és valóság

Petőcz András
 (1959, Budapest)
 író, költő,
 Babérkoszorú díjas

Pósa Zoltán: *Az ezerkettedik, avagy az első éjszaka*, regény, Coldwell Art Kiadó, 2019.

Vajon az *Ezeregyéjszaka* meséi mennyire értékelhetőek valóságnak, és mennyire mondhatók meséknek? Vajon a mese mint fikció, és igaz ez bármilyen történetre, amit írunk, mennyire mondható „kitalációnak”, és mennyire nevezhető a valóság leképeződésének? Balzac történetei számunkra – mai magyar olvasók számára – csak fikciók, mégis, kortársai közül számosan haragudtak meg a francia íróra, tudjuk azt is, hogy rokonai, ismerősei közül, akik magukra vélték ismerni Balzac regényeinek hősei között, sokan szóba sem voltak hajlandók állni a szerzővel, mondván, hogy „kiírta”, „kiárúsította” viselt dolgaikat a regényeiben, és ezáltal kompromittálta őket.

Pedig a nagy krónikások igen sokszor valami ilyesmit csinálnak. *Valóságot írnak*, a megtörténteke koncentrálnak, azt fogalmazzák újra és újra meg, korukból kiemelik a *jellemzőt*, és azt általánossá teszik. Mesélnek, miközben a mese a megtörtént események újra felmutatása, amely „meséket” az eseményeket átélt

kortársak majd hognem naplójegyzetként értékelnek, viszont a későbbi generációk már mindezt fikciónak, kitalációnak, izgalmas, érdekes elbeszélésnek látják. Vagyis a valóság az időben elbeszéléssé nemesül, nemesülhet, a kordokumentumok az évek során történetté válnak, ha tetszik, mesévé, amelybe bele tudjuk magunkat élni, hőseiv tudunk válni olvasóként, és amelynek aktualitása, esetleges újságciikk vagy éppen híradás jellege észrevétlenül a történetészövés részévé alakul át.

Pósa Zoltán mindennek az igazi, élő mestere. Már korábbi munkáiban is, az *Ama török* című regényben, vagy a nem oly régen megjelent *Hűséges szökés és hűtlen visszatérés* című művében a megtörtént események lelkiismeretes feldolgozása, feljegyzése volt a fő célkitűzése, mind ezen események kiemelése a mindennapokból, vagyis fikciót nemesítése. Pósa Zoltán egy pillanatra sem csinál mindebből titkot, ez jellemzi írói felfogását, stílusát. Ismerői számára egyértelművé válik mindez a nevek kiválasztá-

sánál, amikor is olyan természetes egyszerűséggel változtat meg valóságos neveket, és választ a valóságos neveket alig-alig elleplező *beszélő* neveket, hogy olykor a körülményeket jól ismerő kortárs jólesően mosolyog ezen a névválasztáson, és magában nyugtázza, hogy a szerző nem foglalkozik azzal, hogy „megvédi” hőseit, bizony, kimond róluk mindent, ha mégoly átrajzoltan is, ha mégoly szeretettel is. Egyszerűbben szólva, a szerző, Pósa Zoltán nem tagadja le, hogy hősei élő emberek, akik aktív részesei voltak életének, ugyanakkor szerethető emberek, akik meg is kapják a szeretetet a szerzőtől, de emberek, vagyis esendők, bűnösök, olykor apró hazugságok jellemzik az életüket, és egyáltalán, *élnek*, méghozzá a magyar valóságban, a valóságos hétköznapiakban, és abban az élettérben, amiben maga a szerző is él.

Az ezerkettedik, avagy az első éjszaka című munka hasonlatos Pósa első jelentős regényéhez, az *Ama török* című emlékezetes művéhez. A helyszín ismét Debrecen, a közeg pedig ismét a debreceni egyetem, ahol Barna Martin, a fiatal egyetemi hallgató éli a húszévesekre jellemző diákéletét, és ebben a diákéletben természetes módon van jelen a szerelem, az ital, pontosabban a bulizás, a „világmegváltás”, valamint a szenvedély, a szenvedélyben kiteljesedő erotika. De mindez még kevés lenne egy jó Pósa-regényhez, ebben a munkában is elsősorban a korszak feldolgozása van jelen, a Kádár-kor áporodott, hazug légkörének megmutatása, és az adott korszak ellen tudatosan vagy éppen csak ösztönösen lázadó fiatalok megjelenítése. Jól jellemzi ezt például a regény 3. fejezete, az *Árok vagy törésvonal* című rész, amelyben a korszak egyetemi hallgatói azért kerülnek konfliktusba egymással, mert közöttük valaki, nevezetesen *Bedécs Csaba diákköltő*, ki meri mondani, hogy 1956 a nép forradalma volt, és ilyen értelemben is rokon 1848 márciusával. A regénynek ezen a pontján egy, az adott korra nagyon jellemző párbeszéd bontakozik ki a diákok között: olyan

beszélgetés, olyan vita, illetve veszekedés, amely a kádárista '60-as, '70-es éveket rendkívül pontosan mutatja be. Az orosz szakos, agymosott, megfélemlített, vagy éppen tudatlan egyetemisták látványosan, demonstratív módon próbálják „kizárni” maguk közül az „ellenforradalmi propagandistának” minősített fiatal, ezzel ösztönösen is mentve saját magukat, egzisztenciájukat, „szocialista-kispolgári” életüket. Jellemzi ugyanakkor az is az akkori egyetemi életet, hogy a „lázadó” Bedécs Csaba, aki tehát egyedülként ki meri mondani, hogy 1956 forradalom volt, éppen azzal a Király Éva nevű hallgatóval jön össze, aki van annyira „okos”, hogy tudja, karrierje építése érdekében mindenféle KISZ-alakulatba be kell lépni, az igazságot soha nem szabad kimondani, „hözöngeni” nem érdemes, és aki ezzel tulajdonképpen megvédi a forradalmat hirdető, de inkább csak hebehurgyán hözöngő diákköltőt.

Mindez persze csak a keret, az elbeszélés kerete. Hiszen ebből a párbeszédéből is kinő egy teljes életrajz, családi életfatörténet, ősökkel, eseményekkel, forradalommal, háborúval, olyan megpróbáltatással, ami éppen ezt a világot, a mi szomorú, közép-európai, magyar világunkat jellemzi. De a szerző még ennél is továbbmegy, egy-egy fejezetben nemcsak egy diákköltőt, vagy éppen egy-egy „dromedárt”, vagyis egy *Henter nevű anyagmozgatót* mutat be, hanem a keretes történetekkel valóban több évtizednyi hazai valóságot villant elénk, *ilyen és ilyen volt* a fiatalságunk, az életünk, a kor, amelyben szocializálódtunk, a diktatúra, amit túléltünk, ilyen volt, amikor még nem tudtuk, milyen a szabadság, hogyan is élhetünk akkor, amikor majd nem kell félnünk, egyáltalán, milyen volt a múlt, és milyen a jelen. A keret nagyon izgalmas és egyben különleges, de egyértelműen utalás is, hiszen a regény kerete egy furcsa szerelmi szituáció, amikor is Barna Martin, a debreceni egyetem fiatal hallgatója, valamint szerelme, Judit novellákat olvasnak, és olvasás közben pedig mintegy „vetköztetős

játékok” játszanak, ami a korban nem volt épp szokatlan. Pósa Zoltán könyvét ilyen módon és éppen ezért egyszerre olvassuk regénynek, kordokumentumnak, amelyben valóságos személyek is fel-feltűnnek, a valódi nevükön, Gregory Corso és Méhes György, hogy csak igazi irodalmárokat említsünk, és olvashatjuk ezt a könyvet akár történetfüzérnek, vagy éppen elbeszélések gyűjteményének is, ami ezzel a gesztussal

Boccaccio *Dekameronját* is megidézi, amelyben a meseszöveg szintén az életigenlő szerelmi kapcsolat eszköze és része is egyben.

Az írói technika, az építkezés sajátossága, ami Pósa Zoltánt jellemzi, mindenképpen eredeti, izgalmas különlegesség napjaink prózairodalmában. Azonban még egy fontos, és a napjainkra nem annyira jellemző aspektusát is ki kell emelnünk, ha Pósa Zoltán regényéről

beszélünk – az olvasmányosságot. Ezek a történetek tulajdonképpen a mikszáthi anekdotavilágot elevenítik fel, nem utolsósorban annak különleges humorát is újra-teremtve.

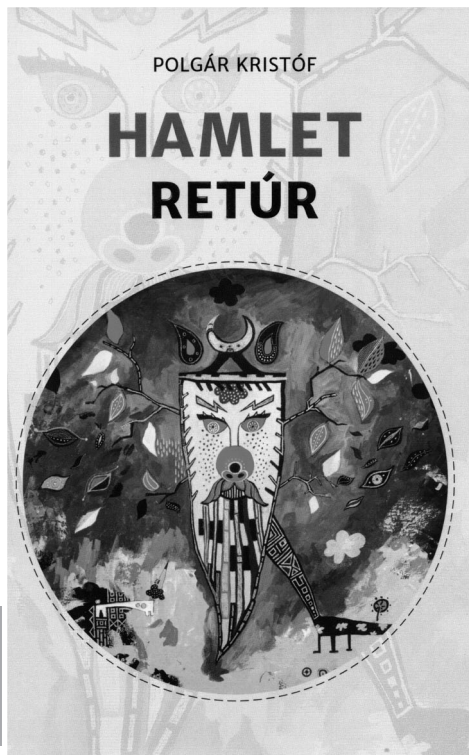
Igen, a humor. Ne feledkezzünk meg arról a sajátos, finoman ironikus hangvételtől, amely a szerzőnkét, Pósa Zoltánt jellemzi, és szinte minden mondatában jelen van. A *szeretet humorának* nevezném azt a szemléletet, ahogy a hőseit megmutatja nekünk, ahogy ki meri mondani rájuk, pontosabban szólva: mindannyiunkra, ironiával és többnyire megbocsátóan, hogy esendők vagyunk, csetlünk-botlunk a világban, hiszen emberek vagyunk.

Pósa Zoltán hősei élő emberek, akik éppen olyan világot teremtettek maguk körül, amilyen világban ma élünk, és végül is: jól van ez így.

Petőcz András

Trianon anizx XIII.

A sóhajárat megállói

Polgár Kristóf: *Hamlet Retúr*,
Előretolt Helyőrség Íróakadémia,
Budapest, 2019.

Varga Bianka
(1995, Karcag)
a PPKE BTK hallgatója,
Kunhegyesen él

Az Előretolt Helyőrség Íróakadémia által több kötet is megjelent az utóbbi időben, közöttük is egyedi színfoltnak mutatkozik azonban Polgár Kristóf *Hamlet retúr* címmel debütáló verseskötete. „Az első lépések mindig nehezek” – mondhatnánk közhelyesen. Nem véletlenül nehéz megállapítani még ilyenkor, hogy mégis ki a jó költő, vagy milyen a jó vers. A befogadó mindig izgatottan vesz a kezébe egy újonnan megjelent kötetet, pláne, ha pályakezdőről van szó. Eközben az író is izgul, mégis milyen fogadtatás várja az ő munkáját. Erről a szorongásról viszont a kötet nem árulkodik, sőt, Polgár Kristóf érces határozottságú bemutatkozásával erős kezdésnek lehetünk szemtanúi. Bár a három ciklusba gyűjtött versekben különböző költői hangokat igyekszik megszólaltatni a szerző – amelyet akár a szárnypróbálgatás jeleinek is tulajdoníthatunk –, mégis, ez a furcsa és egyedi diverzitás a kötet egészét is összetartja. Mindemellert a költői karakter mellé párosuló színészi jelenlét hatalmas előnyt jelent a versek számára: ettől lesznek igazán érdekesek, ettől

válnak valami mássá és izgalmassá. A költő színészi voltáról legmarkánsabban az első ciklus (*Menj vissza a színpadra*) árulkodik, ahol a színházi és érettségi élményeinkből megmaradt drámai karaktereket formálja át egy kicsit, ironikus és játékos hangot megütve helyezi magát szereplírába. Találkozhatunk itt olyan régről ismert karakterekkel, mint Rómeó és Júlia, megjelenik híres és végtelen szerelmük, ahol végül a vers szerint csak Erósz munkálkodik, de ilyen a Lady Machbethhez írott „*semmi fölösleges szentimentalizmussal*” megfűszerezett, csaldott hangvételű levél. Megidéződnek mitológiai karakterek, akár csak a nőcsábász Zeusz, de említhetnénk a huszár képébe bújt Dionüszoszt, vagy az Ovidius *Átváltozások* című művéből ismert Pügmaliónt is.

Ugyanakkor ez az első ciklus csak bevezetőként szolgál a másik kettőhöz, felkészít minket arra, hogy megértsük azok valós mondanivalóját. Hiszen ezek az alternatív átértelmezésben megmutakozó karakterek közelebb hozzák a hétköznapjainkhoz a drámai hősöket: őket

vizsgálva feltárhatjuk saját életünket. Mindezek ellenére a másik két ciklus versei másfajta gondolkodásra készítetnek, és mi tagadás, ellentétes érzelmeket ébresztettek bennem. Egyrészt azt az antropológiai teljes valóságot célozza meg ezzel a színész-költő, ahol könnyen tanulmányozhatóvá válik az emberi jellem, másrészt nonkonformista hangot üt meg, amellyel kizökkenti olvasóját a teljes elmélyedésből. A drámákból olyan eseményeket vagy eseménytelenségeket választ, amelyek leképezik a valóságot. Ezeknek a cselekvéseknek általában a színész az alanya, ő tükrözi le azokat az archetípusokat, amelyeket hétköznapi emberként mi magunk is megteszünk.

Mindezen túl figyelemreméltó a versek közötti átjárás, a mitológus karakterek demitizálása: hétköznapi emberek bőrébe bújnak, és átlépnek a szürke mindennapokba, amelyeket giccsel igyekeznek megtölteni, és letéve az asznapi szerepeiket, „a tükör előtt próbálom / kiizzadni az attitűdöt” (*Mindig ott marad*) – teljesen átlényegülhetek saját maguk legsekélyesebb másává, és teljesen a *Délutáni órának* vethetik magukat alá.

A második ciklusban (*Pikkelyek nélküli angyal*) megjelenik a metafizikai válság, a jó és rossz közötti vívódás, hogy mégis miképpen tudom magam definiálni időben és térben. Lelki labirintus rajzolódik ki. A démon jelenléte – amely a kalapos alakkal rokonítható – válik a ciklus meghatározó elemévé, amelyet egy apokaliptikus vízió követ a *Fehér fal* című versben. Ez vezet át minket a *Film noir* címet viselő harmadik versciklusba. Látványos a tudatosság. Átvergődött minket az ember legnagyobb

kérdése, kifejezetten torz és lelombozó valóságba vezet. Tükröt állít az unottságnak, a kisémmizett erotikának. Az erős gondolatiság, a kifejezetten direkt és nyers költői képek boszszankodóvá tesznek minket az amúgy is csalódottságokkal teli jelenünkben. Általános megállapításokat tesz: a társadalom nagy része

megelégszik a felszínes örömmel, ilyenekké válnak a párkapcsolatok, ilyené válik egy kávé, az emberek pedig beérik a pancsolt lőrével, a minőség már nem kell nekik. A fogyasztói társadalom unalmas karakterét rokonítja egy olyan szerelmi viszonytal, ahol a felek csak gyötörődnek, a testi kontaktus fontos számukra, de a lelki közelség csak másodlagos.

Ezt az egész szellemi hullámvasutat pedig ténylegesen egy vonatút zárja közre: a mű elején Helsingörbe visz minket a költő (*Opheliát szerettem*) a hajnali gyorssal, ahol azonban már meg is váltja a retúrjegyet, vesz egy bagót, és indul is. A harmadik ciklus végén pedig a 618-as IC-n (Zak) találkozunk egy potyautas belső monológjával, akinek még rágyújtani sem lehet, és akinek az alföldi táj is csak unalmas változatlanságot mutat. Az utazás – akár vonaton, akár buszon – olyan vissza-visszatérő elem, amelyet többször az ellenőr lidérces alakja kísér.

Polgár Kristóf első kötetében általános műveltségünk felidézésével hív minket tánkra: ha rideg hangon is, de határozottan szeretne bevinni minket abba a valóságba, ahol se a mitológia, se a reneszánsz költemények nem állnak olyan távol a jelenünktől, mint ahogy mi azt hajlamosak vagyunk feltételezni.

Varga Bianka

Trianon anzix XXXV.